

T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

SERAMİK VE CAM TASARIMI ANASANAT DALI

Sanatta Yeterlik Tezi

**BATI ANADOLU ARKAİK DÖNEM MİMARİSİNDE AT FİĞÜRLÜ
TERRACOTTALAR**

Hazırlayan

Beril GÖKAKIN

Danışman

Prof. Halil YOLERİ

İZMİR / 2024

YEMİN METNİ

Sanatta Yeterlik tezi olarak sunduğum “Batı Anadolu Arkaik Dönem Mimarisinde At Figürlü Terracottalar” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

19 / 07 / 2024

Beril GÖKAKIN

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü' nün// tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği' nin maddesine göre Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı Sanatta Yeterlik öğrencisi Beril GÖKAKIN'ın “Batı Anadolu Arkaik Dönem Mimarisinde At Figürlü Terracottalar” konulu tezi incelenmiş ve aday/ / tarihinde, saat’da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anasanat dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÖZET

İnsanlık tarihinde önceleri besin kaynağı olarak görülen atlar, ilerleyen dönemde insanın ufkunu açan canlılar olmuş, ulaşımda kullanılmalarıyla mesafeleri kısaltarak toplumları yakınlaştırmış, zamanla statü ve zenginliğin sembolü olmuşlardır. İnsanın hayatını değiştiren ve saygısını kazanan tüm diğer canlılar gibi, at da mitoloji ve sanatta yerini almıştır.

İnsanın ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirdiği bir başka malzeme olan kil ile atın yolları kaçınılmaz olarak birleşmiş, günümüzden 2500 yıl önce dünyanın en ileri bölgesi haline gelmiş olan Batı Anadolu topraklarında, yapıları korumak amacıyla şekillendirilen kile, at figürleri hayat vermiştir.

Bu çalışmanın amacı, Batı Anadolu'nun antik yerleşimlerinde yapılan kazılarda ele geçen; Arkaik Dönem yapılarına ait at figürleri, at arabası ve/veya sürücüsünün figürlerini içeren mimarlık terracotta buluntularının incelenerek konu ile ilgili bir belgeleme yapılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: *Batı Anadolu, Arkaik Dönem, Pişmiş Toprak, At Figürü*

ABSTRACT

Horses, which were initially seen as a source of food in the history of mankind, became animations that opened the horizons of human beings in the following period, brought societies closer by shortening distances with their use in transportation, and became a symbol of status and wealth over time. Like all other beings that have changed people's lives and earned their respect, the horse has also taken its place in mythology and art.

The paths of the horse and clay, another material shaped in line with human needs, inevitably converged, and horse figures gave life to the clay shaped to protect the structures in Western Anatolia, which became the most advanced region of the world 2500 years ago.

The aim of this study is to examine the architectural terracotta finds including horse figures, chariot and/or driver figures belonging to Archaic Period buildings recovered during the excavations in the ancient settlements of Western Anatolia and to document the subject.

Keywords: *Western Anatolia, Archaic Period, Terracotta, Horse Figure*

ÖNSÖZ

“Batı Anadolu Arkaik Dönem Mimarisinde At Figürlü Terracottalar” konulu bu çalışmada; Batı Anadolu’nun antik yerleşimlerinde yapılan kazılarda ele geçen, Arkaik Dönem yapılarına ait at figürleri, at arabası ve/veya sürücüsünün figürlerini içeren mimarlık terracotta buluntuları incelenmiştir.

Tez çalışmamın konusunu öneren, çalışmamın hazırlanmasında bilgi ve tecrübesiyle yol gösteren, saygıdeğer danışman hocam Prof. Halil YOLERİ’ye ve görüşleriyle çalışmaya yön veren Tez İzleme Komitesinin saygıdeğer üyeleri Prof. Arzu ATIL ve Doç. M. Candan GÜNGÖR hocalarıma, 2017 yılında Phokaia antik kenti kazılarına katılmam konusunda yardımlarını esirgemeyen emekli öğretim üyesi arkeolog Prof. Dr. Ömer ÖZYİĞİT’e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, desteği ile yanımda olan eşim Efe GÖKAKIN’a teşekkürü borç bilirim.

Beril GÖKAKIN

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TUTANAK.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xvii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

ARKAİK DÖNEME KADAR İNSAN YAŞAMINDA ATIN YERİ VE HELLEN MİTOLOJİSİNDE AT

1.1. Tarih Öncesi Çağlara Kısa Bakış.....	5
1.2. Arkaik Döneme Kadar İnsan Yaşamında Atın Yeri.....	6
1.3. Hellen Mitolojisinde Atlar.....	10

2. BÖLÜM

BATI ANADOLU'DA ARKAİK DÖNEM VE AT FİĞÜRLÜ TERRACOTTALARIN BULUNTU MERKEZLERİ

2.1. Coğrafi Açıdan Ege Bölgesi'ne ve Batı Anadolu'ya Kısa Bakış.....	17
2.2. Ege Göçleri ve Batı Anadolu.....	18
2.3. Batı Anadolu'da Arkaik Dönem.....	21
2.4. Batı Anadolu'da At Figürlü Mimari Terracotta Buluntu Merkezleri.....	23
2.4.1. Larisa Antik Kentinin Konumu ve Tarihçesi.....	24
2.4.2. Phokaia Antik Kentinin Konumu ve Tarihçesi.....	27
2.4.3. Sardes Antik Kentinin Konumu ve Tarihçesi.....	36

3. BÖLÜM

BATI ANADOLU ARKAİK DÖNEM MİMARİSİNDE AT FİĞÜRLÜ TERRACOTTALAR

3.1. Arkaik Dönemde Yapı Düzenleri ve Yapımda Kullanılan Malzemeler	44
3.2. Mimari Terracottalar.....	47
3.3. Larisa Antik Kentinde Bulunan At Figürlü Mimari Terracottalar.....	58
3.4. Phokaia Antik Kentinde Bulunan At Figürlü Mimari Terracottalar.....	97
3.5. Sardes Antik Kentinde Bulunan At Figürlü Mimari Terracottalar.....	108
3.6. Diğer Antik Kentlerde Bulunan At Figürlü Mimari Terracottalar.....	115

SONUÇ.....125

KAYNAKÇA.....127

ÖZGEÇMİŞ

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. İkinci ve Üçüncü Çin atları.....	7
Şekil 2. Sarı at.....	7
Şekil 3. Baş aşağı atlar.....	7
Şekil 4. Bilinen en eski at heykeli.....	8
Şekil 5. Zeus, Hera ve Hora'lar, siyah figür tekniği, yaklaşık M.Ö. 580-570.....	10
Şekil 6. Athena Truva Atı'nın çamurdan bir modelini yaparken, kırmızı figür tekniği, M.Ö. 470-460.....	12
Şekil 7. Psykter üzerinde resmedilen sakallı Satyrlerin alemleri, kırmızı figür tekniği, yaklaşık M.Ö. 490.....	14
Şekil 8. Antik Ege Dünyası.....	17
Şekil 9. Göçler, konuşulan diller ve lehçeleri.....	20
Şekil 10. Larisa, Phokaia ve Sardes antik kentlerinin konumları, Akkurnaz (2019c: 145) 'dan detay.....	24
Şekil 11. Yatay simaya ait terracotta parçası, Larisa, M.Ö. 550-540.....	26
Şekil 12. Larisa'nın genel yerleşim planı.....	27
Şekil 13. Krater örneği, Phokaia, 16,5x16,5x8 cm.....	29
Şekil 14. Phokaia'nın genel görünümü.....	31
Şekil 15. Güneybatı yönünden görünüm ile Arkaik Dönem Phokaia Athena Tapınağı'nın restitüsyon modellemesi, M.Ö. 620-610.....	32
Şekil 16. Restorasyon sonrası griffon protomları, M.Ö. 6. yüzyıl başları.....	33

Şekil 17. Restorasyon sonrası 1 no.lu at protomu, M.Ö. 6. yüzyıl başları.....	34
Şekil 18. Restorasyon sonrası 2 no.lu at protomu, M.Ö. 6. yüzyıl başları.....	34
Şekil 19. Arkaik Dönem Phokaia Athena Tapınağı'nın restitüsyon modellemesi, M.Ö. 620-610.....	35
Şekil 20. Sardes'in Hermos Ovası'ndan görünümü.....	36
Şekil 21. Lydia Döneminde Sardes kent planı.....	38
Şekil 22. Vazo parçası üzerinde atlılar, Sardes, M.Ö. 7. Yüzyıl.....	39
Şekil 23. Vazo üzerindeki atlılardan birinin deneysel suluboya rekonstrüksiyonu.....	40
Şekil 24. Dizginli at başı ile süslenmiş çömlek lebes veya krater parçası.....	40
Şekil 25. Lydia yapısı rekonstrüksiyonu.....	41
Şekil 26. Lydia evi ile orijinal sima parçası.....	42
Şekil 27. Dor ve İon Düzenleri.....	45
Şekil 28. Anadolu'da Arkaik Dönem mimari terracottaların buluntu merkezleri.....	48
Şekil 29. Terracotta at başı akroter.....	51
Şekil 30. Mimari yapı ve çatı bileşenleri.....	52
Şekil 31. Gela Hazine Dairesine ait yanal ve eğimli simaların canlandırılması, Olympia.....	53
Şekil 32. Gela Hazine Dairesine ait geison, Olympia.....	53
Şekil 33. Çörtenli yatay sima örneği, Koranza, M.Ö. 510.....	54
Şekil 34. Çörtenli yatay simanın modellenmiş perspektif görünümü.....	54
Şekil 35. Dor (solda) ve İon (sağda) Düzenlerinin renk şemalarının mimar ve arkeolog Josef Durm tarafından varsayımsal canlandırması.....	55

Şekil 36. Motifli friz levhalarına örnekler, Düver.....	56
Şekil 37. Geometrik bezemeli friz levhasına ait parçalar, Larisa, M.Ö. 550-540.....	57
Şekil 38. Bitkisel bezemeli friz levhasına ait parçalar, Larisa, M.Ö. 550-540.....	57
Şekil 39. Atlı avcılar tasvirli friz levhası X.....	62
Şekil 40. Atlı avcılar tasvirli friz levhası XI.....	63
Şekil 41. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XXIX.....	65
Şekil 42. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XXXII.....	67
Şekil 43. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XXX.....	68
Şekil 44. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XXXIV.....	70
Şekil 45. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XXXVII.....	72
Şekil 46. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XXXVIII.....	73
Şekil 47. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XXXIX.....	74
Şekil 48. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XL.....	75
Şekil 49. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XLII.....	77
Şekil 50. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XLIII.....	78
Şekil 51. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XLIII.....	78
Şekil 52. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XLV.....	80
Şekil 53. Araba yarışı tasvirli eğimli sima levhası XLVII.....	82
Şekil 54. Araba yarışı tasvirli eğimli sima levhası XLVIII.....	83
Şekil 55. Araba yarışı tasvirli eğimli sima levhası XLIX.....	84
Şekil 56. Araba yarışı tasvirli eğimli sima levhası L.....	86

Şekil 57. Araba yarışı tasvirli eğimli sima levhası LI.....	88
Şekil 58. Araba yarışı tasvirli eğimli sima levhası LII.....	88
Şekil 59. At başı, tympanon kabartması (T10), g: 17,5 cm., y: 13,1 cm., M.Ö. 540-520.....	89
Şekil 60. At başı, tympanon kabartması (T11), g: 12,1 cm., y: 13,8 cm., k: 6,3 cm., M.Ö. 540-520.....	90
Şekil 61. At başı, tympanon kabartması (T12), g: 14,3 cm., y: 12,6 cm., k: 5,6 cm., M.Ö. 540-520.....	90
Şekil 62. At başının sol yarısına ait (T11) ve sağ yarısına ait (T12) parçaların birleştirilmesi.....	91
Şekil 63. At başı, tympanon kabartması (T13), g: 13,6 cm., y: 11 cm., k: 4,4 cm., M.Ö. 540-520.....	92
Şekil 64. At başı, tympanon kabartması (T14), g: 21,9 cm., y: 12,2 cm., k: 5,5 cm., M.Ö. 540-520.....	92
Şekil 65. At başı, tympanon kabartması (T15), g: 11,2 cm., y: 19,6 cm., k: 8,6 cm., M.Ö. 540-520.....	93
Şekil 66. At başı, tympanon kabartması (T16), g: 14 cm., y: 14,7 cm., k: 3,1 cm., M.Ö. 540-520.....	94
Şekil 67. At başı, tympanon kabartması (T17), g: 11,4 cm., y: 10,5 cm., k: 3,8 cm., M.Ö. 540-520.....	94
Şekil 68. At başı, tympanon kabartması (T18), g: 12,6 cm., y: 11,5 cm., k: 3,4 cm., M.Ö. 540-520.....	95
Şekil 69. At toynağı, tympanon kabartması (T19), g: 22,2 cm., y: 17,9 cm., k: 9 cm., M.Ö. 540-520.....	96

- Şekil 70.** At bacağı, tympanon kabartması (T20), g: 24,2 cm., y: 15 cm., k: 4,7 cm., M.Ö. 540-520.....96
- Şekil 71.** At bacağı, tympanon kabartması (T21), g: 22,5 cm., y: 6,4 cm., k: 4,1 cm., M.Ö. 540-520.....97
- Şekil 72.** Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta friz parçası, y: 19 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları.....99
- Şekil 73.** Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta friz parçası, y: 17 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları.....99
- Şekil 74.** Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta friz parçası, y: 15,6 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları.....100
- Şekil 75.** Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta friz parçası, y: 16,8 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları.....101
- Şekil 76.** Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta üç friz parçası birleştirilmiş olarak, M.Ö. 6. yüzyıl başları.....102
- Şekil 77.** Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta friz parçası, y: 14,3 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları.....103
- Şekil 78.** Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta at başı parçası, y: 10,5 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları.....103
- Şekil 79.** Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta at başı parçası, önden görünüm.....104
- Şekil 80.** Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta at başı parçasının içi.....104
- Şekil 81.** Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta parçası.....105
- Şekil 82.** Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta parçası.....105
- Şekil 83.** Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta sima parçası, y: 11,2 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları.....106

- Şekil 84.** Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta friz parçası, y: 22,6 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları.....107
- Şekil 85.** Kanatlı at terracotta sima parçası, g: 24 cm., y: 16 cm., k: 2,3 cm.....109
- Şekil 86.** İAM 5972 env. no.lu terracotta parçası.....110
- Şekil 87.** İAM 5972 env. no.lu terracotta parçasının canlandırılması.....110
- Şekil 88.** Kayıp sima parçası.....111
- Şekil 89.** Atın başı, g: 6 cm., y: 6,7 cm., k: 3 cm., M.Ö. 550 öncesi.....112
- Şekil 90.** Şahlanan atın arka kısmı (solda), g: 13 cm., y: 17,3 cm., k: 9 cm.; atın arka ayakları (sağda), g: 10,5 cm., y: 8,5 cm., k: 8 cm., yaklaşık M.Ö. 550.....113
- Şekil 91.** Kanatlı at ve komast figürlü terracotta sima parçası, g: 24 cm., y: 13 cm., u: 14,8 cm. k: 2,8 cm.; M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısı.....114
- Şekil 92.** Miletos, Euromos, Koranza ve Hacıbayramlar antik kentlerinin konumları, Akkurnaz (2019c: 145)'dan detay.....116
- Şekil 93.** Kaplama levhası, rekonstrüksiyon çizimi, Milet – Zeytintepe.....118
- Şekil 94.** Tanrılar tören alayı frizinde Pegasus'un boyunduruk ve kanat ucu detayı, Euromos.....119
- Şekil 95.** Tanrılar tören alayı frizinde Pegasus'un gövde ve kanat detayı, Euromos.....119
- Şekil 96.** Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi 3/29/75 env. no.lu ritüel sahneli yanal sima plakası.....121
- Şekil 97.** Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi 3/29/75 env. no.lu, ritüel sahneli yanal sima plakası arkadan görünüm.....121
- Şekil 98.** Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi 4/29/75 En:4 env. no.lu, ritüel sahneli yanal sima plakası.....122

Şekil 99. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi 1/29/75 Env.No:1, araba betimli friz parçası.....122

Şekil 100. Hacıbayramlar'da bulunmuş dört mimari terracotta parçası.....124

KISALTMALAR

Env. No.lu	:	Envanter Numaralı
İAM	:	İstanbul Arkeoloji Müzeleri
İZAM	:	İzmir Arkeoloji Müzesi
Kat. No.lu	:	Katalog Numaralı
Lev.	:	Levha
M.Ö.	:	Milattan Önce
T.Y.	:	Tarih Yok

GİRİŞ

İnsanoğlu yaklaşık 500.000 yıl önce kontrollü olarak kullanmaya başladığı ateşin, yaktığı yerdeki toprağın daha sert ve daha dayanıklı hale geldiğini fark etmesiyle, toprağı ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirerek pişirmeye başlamıştır (Yoleri, 2008: 21). Diğer yandan, insanın Taş Çağı'nın karanlıklarında başlayan yaşadığı çevreyi düzene sokma çabası, doğanın sağladığı sığınakların yeterli olmamaya başlamasıyla, insanı kendi yapıcılığına yönlendirmiştir. Av peşinde dolaşan ilkel göçebe toplumların sığındıkları doğal barınakların yerini, toprağı işlemeyi başaran insanların yaptıkları ilkel konutlar ve tapınakların almasıyla, yapı tarihi başlamıştır (Kuban, 2002: 9 ve 20). İnsanoğlunun toprak malzemeyi mimaride kullanması, tarım devriminden sonra yerleşik düzene geçiş ve açık alanda barınma gereksinimi ile Mezopotamya'da M.Ö. 8000 ve Anadolu'da M.Ö. 7000'lerde doğmuştur (Apaydın Başa, 2010: 65).

Salt fiziksel niteliklerle veya ussal nedenlerle açıklanamayacak yapıyı bezeme isteğı, arkeolojinin gidebildiğı en eski tarihlerden bu yana gözlemlenmektedir. Mimarlık tarihi boyunca en çok karşılaşılan bezeme uygulaması, yapının sonradan süslenmesidir. Pişmiş toprakla yapının kaplanması bu uygulamalardan biridir (Kuban, 2002: 51 ve 54).

Bilinen ilk sanat ürünleri olan mağara resimlerinden itibaren, sanat tarihinde betimlenen onlarca farklı figürün içinde atlar en çok konu edinilen canlılardan biri olmuştur. Ehlileştirilmeleri ile birlikte, insanlara en yakın hayvanlardan biri olan atlar gerek binek gerekse savaş aracı olarak kullanılmalarıyla uygarlığın gelişimine katkı sağlamışlardır. Atlar güçleri, süratleri ve estetik görünüşleri ile insanlar üzerinde hayranlık uyandırıp efsanelere, mitolojik hikayelere ve sanat eserlerine birbirinden farklı biçimlerde konu olmuşlardır (Kara, 2019: 2).

Atların insanlığa olan hizmetlerini ve insanlık için önemini sanatçılar birçok sanat dalında at temsilleri ile kullanmışlar, insan ve atlar arasındaki ilişki tarih boyunca sanat eserlerine yansıtılmıştır. Burada sadece fayda sağlama değeri gözetilmemiş, bu güzel hayvanların estetik formu da sanatçılara ilham kaynağı olarak görülmüştür (Başegmez ve Boydaş, 2021: 188). Tarihte, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan

toplumların sanatlarında at imgesine rastlamak mümkün olsa da at figürleri anatomik bir doğruluk ve sanatsal bir ifade ile ilk defa Antik Yunan sanatında betimlenmişlerdir. Yunan sanatçılar, atları mitolojik veya tarihsel konuların yer aldığı heykelerde ve vazo resimlerinde sıklıkla kullanmışlar, eserlerde atlar betimlenen olayın bir parçası olmalarının yanı sıra, biçimsel özellikleri ile plastik yapıya katkı sağlamışlardır (Kara, 2019: 2). Yapıların mimarlık terracottaları ile kaplanarak süslenmesinde, at figürleri bu açıdan bir görsel zenginlik unsuru olmuştur.

Hellenlerde av sahneleri M.Ö. 6. yüzyılın ikinci çeyreğiyle birlikte, vazo resimleri üzerinde başlamıştır. Hep yaya olarak yapılan avın hedefi domuz iken, M.Ö. 6. yüzyılın ortalarından sonra, atın yer aldığı geyik avı sahneleri İonia etkisiyle görülmeye başlamıştır; çünkü, hep atlı olan İon av sahneleri daha erken tarihlidir (İmamoğlu ve Koca, 2018: 485). Kuşkusuz, Batı Anadolu'nun antik çağdaki at zenginliği (Gür, 2012: 243) bu gelişimde etkili olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Batı Anadolu'nun antik yerleşimlerinde yapılan kazılarda ele geçen; Arkaik Dönem yapılarına ait at figürleri, at arabası ve/veya sürücüsünün figürlerini içeren mimarlık terracotta buluntularının incelenerek konu ile ilgili bir belgeleme yapılmasıdır. Larisa, Phokaia ve Sardes antik kentlerine ait buluntuların sayıca çokluğu nedeniyle, bu kentler daha ayrıntılı tanıtılmıştır. Larisa kazıları için basılı temel kaynak "Larisa am Hermos"tur. Birincil kaynağa ulaşılma imkanı sağlanamadığından, ihtiyaç duyulan konularda ikincil kaynaklardan alıntı yapılmıştır. Phokaia kazılarında temel kaynaklar, o bölgenin kazılarını yürüten Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal ve onun son doktora öğrencisi Prof. Dr. Ömer Özyiğit'in çalışmalarıdır. Sardes kazıları için "Sart Amerikan Hafriyat Heyeti" tarafından hazırlanan internet sitesinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında yararlanılan tüm kaynaklarda, bölge veya şehirlerden söz edilirken farklı yazımlarla karşılaşılmıştır. Örneğin İonya, İyonya veya İonia gibi. Çalışmanın genelinde bir bütünlük sağlanabilmesi adına, Akurgal (2005)'in çalışmasından yararlanılarak, Türk arkeoloji dünyasının önemli isminin kullanmış olduğu şekilde bölge, şehir ve uygarlık isimleri kullanılmıştır. Yalnız, Yunanlılar ve

Yunanistan'dan bahsedilirken karışıklık olmaması adına yararlanılan kaynaklarda kullanıldıkları şekilde bırakılmış; bu nedenle, örneğin kimi yerde Yunanlılar, kimi yerde Hellenler (eski Yunanlılar) kimi yerde Grekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, kısaca tarih öncesi çağların kapsadığı dönemler incelenmiş, ardından Arkaik Döneme kadar atların insan yaşamındaki yerinden bahsedilmiştir. Hellen mitolojisinde atlar, atlara hükmeden tanrıça olan Athena ve yarı at yarı insan varlıklar hakkında bilgi verilerek bölüm sonlandırılmıştır.

İkinci bölümde, coğrafi açıdan Ege Dünyası ve Batı Anadolu incelenmiş, ardından Arkaik Dönemde Batı Anadolu topraklarını dünyanın en ileri bölgesi haline getirecek olan gelişmeleri başlatan Ege Göçleri'nden ve sonrasında Batı Anadolu'nun durumundan kısaca bahsedilmiştir. Arkaik Dönemde Batı Anadolu'nun sanat ve bilim alanındaki yenilikleri anlatılmış, son olarak çalışmanın konusunu oluşturan buluntuların çoğunun ele geçirildiği merkezler olan Larisa, Phokaia ve Sardes'in konum ve tarihçelerinden bahsedilmiştir.

Son bölüm olan üçüncü bölümde ise, Arkaik Dönem yapı düzenleri ile İtalyanca karşılığı terracotta olan sırsız seramiklerin mimaride kullanılan örnekleri kısaca anlatılmıştır. Ardından Larisa, Phokaia, Sardes ve diğer merkezlerde yapılan kazılarda ele geçen ve Arkaik Döneme tarihlenen at figürlü mimari terracottalar hakkında bilgiler verilmiş; buluntu merkezleri arasındaki ilişkiler ve ilgili dönemin atölye ve ustaları hakkında ileri sürülen düşünceler aktararak çalışma sonlandırılmıştır.

1. BÖLÜM

ARKAİK DÖNEME KADAR İNSAN YAŞAMINDA ATIN YERİ VE HELLEN MİTOLOJİSİNDE AT

1. BÖLÜM

ARKAİK DÖNEME KADAR İNSAN YAŞAMINDA ATIN YERİ VE HELLEN MİTOLOJİSİNDE AT

1.1. Tarih Öncesi Çağlara Kısa Bakış

Tarih öncesi devirler insanoğlu tarafından kullanılan araç ve gereçlere göre isimlendirilmiştir. Yalnız, bütün devirler her toplumda aynı anda yaşanmamış, bazen toplumlar etkileşim sonucu bir çağı yaşamadan diğer çağa geçmiştir (Tarih Öncesi Çağlar, 2020). Örneğin, Eski Taş Çağı (Paleolitik Çağ) Yakındoğu’da günümüzden yaklaşık 20.000 yıl önce sona ermesine karşılık, Avrupa’da 10.000 yıl önce sona ermiştir (Yalçınkaya, 2009: 2). Bazı kaynaklarda, örneğin Sevin (2003)’in Eski Taş Devri başlangıcını Milattan Önce (M.Ö.) 400.000 ya da Belek (2015)’in aynı devrin başlangıcını M.Ö. 2.600.000 olarak tarihlendirmesi görülse de genel kabul görmüş tarihlendirilmelere göre devirler aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Çağların kapsadığı dönem ve özelliklerine bakıldığında, karşımıza ilk olarak Taş Çağı (M.Ö. 600.000–5500) çıkmaktadır. Kendi içinde üç alt döneme ayrılan çağın ilk alt dönemi, insanoğlunun yaşadığı en uzun dönem olan Eski Taş Çağı’dır (Kaba Taş/Paleolitik M.Ö. 600.000–10.000). İnsanların üretim yapmadan avcılık ve toplayıcılıkla geçinerek, küçük gruplar halinde avlarının peşinde göçebe bir yaşam sürdükleri, mağara ve ağaç kovuklarında barınarak bitkilerden elde ettikleri boyalar ile mağara duvarlarına av sahnelerini betimledikleri dönemdir. İnsanlar keskin ve sivri taşlarla kendilerini korumuşlardır. Ardından, Orta Taş Çağı (Yontma Taş/Mezolitik M.Ö. 10.000–8.000) başlamıştır. Mağaralarda yaşamının, avcılık ve toplayıcılığın devam ettiği bu dönemde, ateş ihtiyaçları doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır. Taşlar yontulup basit araç gereçler yapılmıştır. Yeni Taş Çağı’nda (Cilalı/Neolitik M.Ö. 8.000–5.500) havaların ısınmasıyla birlikte insanlar su kenarında yaşamaya başlamışlar ve ilk köyler bu dönemde kurulmuştur. Tarım hayatı ile tüketici durumdan üretici duruma geçen insanlar at, koyun ve sığır gibi hayvanları evcilleştirmiş, topraktan araç ve gereçler yapmış ve tekerleği icat etmişlerdir (Tarih Öncesi Çağlar, 2020).

Taş Çağından sonra karşımıza Maden Çağı çıkmaktadır (M.Ö. 5500–1200). Yine kendi içinde üç alt döneme ayrılan çağın ilk alt dönemi Bakır Çağı (Kalkolitik Çağ)'dır. Çıkarılışının kolay ve erime sıcaklığının düşük olması nedeniyle ilk kullanılan maden bakırdır. Bu dönemde tarım, avcılığa göre daha fazla önem kazanmış, şehirlerin etrafı surlarla çevrilmiştir. Ardından, bakıra göre daha sert ve dayanıklı olan bakır ile kalayın karışımıyla elde edilen tunç madeni ile Tunç Çağı başlamış; bu dönemde ilk şehir devletleri oluşmuş, insanların ihtiyacından fazlasını üretmeleri ve farklı araç gereçlere duydukları ihtiyaç ile ticaret faaliyetleri gelişmiştir. Demir Çağı ile de tarihte ilk krallıkların kurulmasına tanıklık edilmiştir (Tarih Öncesi Çağlar, 2020).

Çalışmanın kapsamı nedeniyle belirtilmesi gereken Batı Anadolu'da Demir Çağı dönemi, kronolojik açıdan kabaca şu alt bölümlere ayrılmaktadır: Protogeometrik Dönem Öncesi (Submyken), Protogeometrik Dönem (M.Ö. 1050–900), Geometrik Dönem (M.Ö. 900–700), Oryantalizan Dönem (M.Ö. 700–650), Arkaik Dönem (M.Ö. 650–480) ve Klasik Dönem (M.Ö. 480–330)'dir (Polat, t.y.: 9).

1.2. Arkaik Döneme Kadar İnsan Yaşamında Atın Yeri

İnsanlarla atlar arasındaki karşılaşmalara dair en eski kanıtlar Avrasya'daki Paleolitik bölgelerde bulunmaktadır. Kesilmiş at kemikleri, ilk insanların atları önemli bir besin kaynağı olarak kullandıklarını göstermektedir. Aynı zamanda, bu hızlı ve güçlü hayvanlar, insanın hayal gücünü diğer hayvanların yapmadığı şekilde ateşlemiştir (Powel, 2015).

Mağara resimlerinde en sık resmedilen türlerden at, tüm çizimlerin %30'unu oluşturmaktadır. Çoğu mağara alanında, duvarlarda ve tavanlarda tasvir edilen türler ile etrafa saçılmış kemikler arasında doğrudan bir ilişki bulunmamakta, bu durum, sanatçıların genellikle grup tarafından yenen türleri çizmediğini göstermektedir. Bugüne kadar bilinen en son tarih öncesi resim, Fransa'da Le Portel, Ariège'de M.Ö. 11.600 (± 150 yıl)'de yaratılan bir ata aittir (Kalof, 2007: 3-6). Lascaux mağarasından at resimlerine örnek olarak "İkinci ve Üçüncü Çin Atları" Şekil 1'de, "Sarı At" Şekil 2'de ve "Baş Aşağı Atlar" Şekil 3'te verilmiştir (Mauriac, 2011).

Şekil 1. İkinci ve Üçüncü Çin atları (Mauriac, 2011).

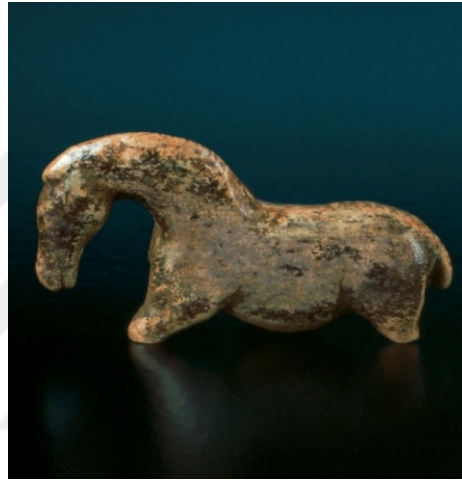

Şekil 2. Sarı at (Mauriac, 2011).

Şekil 3. Baş aşağı atlar (Mauriac, 2011).

Bilinen en eski at heykeli ise Almanya'da Vogelherd Mağarası'nda bulunmuştur. M.Ö. 30.000 – M.Ö. 29.000 civarına tarihlenen fildişi heykelin uzunluğu 4,8 cm., yüksekliği 2,5 cm. ve genişliği 0,7 cm.dir (Şekil 4). Son derece doğru şekillendirilmiş, mükemmel formda ve dikkat çekici derecede etkileyici olan heykelin kavisli boynu nedeniyle, genellikle saldırgan veya heybetli bir duruşa sahip bir aygırı temsil ettiği düşünülmektedir (The Earliest Sculpture of a Horse, 2023).

Şekil 4. Bilinen en eski at heykeli (The Earliest Sculpture of a Horse, 2013).

Avcılık ve toplayıcılık hayatı yaşayan insanların göçen hayvanları avlamak ve kovalamakla göçebeliğe geçişi başlamış, insanlar hayvanları sürekli takip ederek hayvan topluluklarını idare etme yöntemlerini bulmuşlardır. Arkeolojik bulgular atın M.Ö. 4.000 yıllarında Güney Ukrayna ile Kazakistan'daki Botay'da ve Mezopotamya, Güney Türkmenistan ve Moğolistan bölgelerinde evcilleştirildiğini ortaya koymaktadır (Belek, 2015: 112-113).

Güçlü ve saldırgan olmalarına rağmen, atların daha önce evcilleştirilmiş olan diğer hayvanlara göre önemli bir avantajı vardı, sert geçen kışlarda beslenmeleri koyun ya da sığırların beslenmesinden daha kolaydı. Bozkır kışına iyi uyum sağlamış olan atlar, kendilerini beslemek amacıyla kış otlarına ulaşmak için toynaklarıyla buz ve karı

kırabiliyorlardı. Bundan faydalanan bozkır insanları da kışlık et ihtiyacını karşılamak için at sürüleri beslemeye başlamıştı. Ayrıca, evcilleştirilmelerinden kısa süre sonra atlara binilmeye başlandığına dair kanıtlar bulunmuştur. Hartwick College arkeoloğu David Anthony ve meslektaşı Dorcas Brown, Kazakistan'da M.Ö. 3500'lere tarihlenen at dişlerini analiz etmişler ve ip ya da deri gemlerin kullanımıyla uyumlu aşınma örnekleri bulmuşlardır. Ata binmek sadece çiftlik hayvanlarını yönetmeyi çok daha kolay hale getirmemiş, aynı zamanda daha büyük sürülerin bakımını da mümkün kılmıştır. Evcilleştirilmiş at yalnızca insanların maddi yaşamlarını değiştirmemiş, insan kültüründe de daha incelikli ama köklü bir değişime neden olmuştur (Powel, 2015).

M.Ö. 2500'e gelindiğinde evcil eşek ve atlar binicilik, yük taşımak ve at arabalarını, kızakları, savaş arabalarını çekmek için yaygın olarak kullanılmışlardır. Öküzün pulluğa koşulması gibi, atlara binilmesi ve sürülmesi büyük sosyal ve kültürel dönüşümlere neden olmuştur. Atın insan yaşamındaki merkeziliği, tarih öncesi çağda, temel gıda kaynağı olmaktan antik dönemde birincil ulaşım aracı olmaya geçmiştir. At, öküz zengini şehir-devletlerinin yöneticileri için sadece "güçlü fakat ağır öküzleri" geride bırakan bir hız ve dayanıklılık kaynağı olmamış, aynı zamanda uzun mesafeli ticarete ve yabancı toprakların keşfine yeni bir yol sağlamıştır. Antik çağların ilk yıllarında gelişen şehir-devletleri için, medeniyetin oluşumundaki öküzler kadar önemli hale gelmiştir. Öküzlerin ilk medeniyetlerin insanlarına zenginlik katması gibi, at da statü ve zenginliğin sembolü hale gelmiştir. Toplumun üst sınıfları, Atina'da "hippeis" ve Roma'da "equites" gibi at sahipliğini temsil eden isimlerle anılırdı. Eski Mısır, Mezopotamya ve Yunanistan'ın avcılarının, savaşçıların ve krallarının iki tekerlekli at arabalarına koşulan (başları geriye çekilmiş ve boyunları güçlü kavisli olacak şekilde) küçük ve tıknaz atları sürdüklerine dair resimli kanıtlar vardır (Kalof, 2007: 17-19).

Eskiçağda atın kullanımından sonra uygarlıkların hızla geliştiği görülmektedir. Tüm eski toplumlarda uygarlık anlamına gelen at; bir iletişim, dış dünya ile temas ve bilgi alışverişi sağlarken, küçük kavimleri bir araya getirerek toplamak, böylelikle komşulara egemenlik kurmak, gerekirse kaçabilme şansından dolayı kendini güvende hissetmek demektir (Yıldırım, 2011: 57-58).

1.3. Hellen Mitolojisinde Atlar

Hellen dini, aristokrat sınıfın yarattığı olup *antropomorftur* (insan biçimli (Antropomorf, 2018)). Tanrılar insan kılığındadır ve insanlar gibi güzel ya da kötü işler yaparlar. Örneğin, karısı Hera'yı sık sık aldatan Zeus yaman çapkındır. Hera'nın Zeus'la kavga etmesi gibi, tanrılar da birbirleriyle çok kez zıt duruma düşerler. Hatta, tanrılardan biri bazen Zeus'a bile karşı çıkabilir; ancak, son söz yine de Zeus'undur. Tanrıların insanlardan tek farkı ölümsüz olmalarıdır (Akurgal, 2005: 319). Şekil 5'te, şarap kabı üzerinde siyah figür tekniği ile dört atın çektiği bir at arabası üzerinde resmedilen Zeus ve Hera görülmektedir.

Şekil 5. Zeus, Hera ve Hora'lar, siyah figür tekniği, yaklaşık M.Ö. 580-570 (Zeus, Hera & The Horae, t.y.).

Antik çağda kültürün (dinin), toplumlar arası etkileşimde çok etkisi bulunmaktadır (Arıcı, 2021: 362). Hellenlerde orta ve fakir sınıf halkının taptığı, tanrıça Kybele'nin öncülük ettiği, dağlarda ve ormanlarda büyük coşkularla düzenlenen ve Hıristiyanlığın ortaya çıkmasına değin Anadolu'nun aydın olmayan halk katmanları arasında egemen olan bir inanç türü de mevcuttur (Akurgal, 2005: 319). Phryglerin Lydialıların hakimiyetine girmesinden sonra, Phrygia'nın Ana Tanrıça Kybele kültü Lydialılarca

benimsemiş ve Lydialılar Batı Anadolu'daki kent devletleri ile olan ticari ve siyasi ilişkileri sırasında tanrıçanın kültürünün batıya yayılımını sağlamışlardır. Böylece, tanrıçanın kültü önce Ege kıyılarına, ardından Ege adalarına ve oradan Yunanistan üzerinden Güney Fransa'ya kadar ulaşmıştır (Arıcı, 2021: 362). Çalışmanın konusunu oluşturan antik kentlerden Phokaia'da, Kybele Kültü'nün çok önemli olduğu, gerek kentin Athena Tapınağı'nın kuzey yamacında, gerekse adalarda deniz kıyısında kayaya oyulmuş olarak Kybele tapın alanları ortaya çıkarılmıştır (Özyiğit, 2012a: 297). Hera, Demeter, Aphrodite, Athena, Artemis ve Leto gibi Hellen kökenli sanılan tüm büyük tanrıçalar, yukarıda söz edilen Anadolu Ana Tanrıçası'ndan türemişlerdir (Işık, 2009: 69).

Athena atları eğiten ve onlara egemen olan tanrıçadır (Özyiğit, 2012b: 156). Hera'dan sonraki hiç kuşkusuz en önemli Yunan tanrıçasıdır (Eliade, 2003: 342). Zeus çocukları içinde en çok Athena'yı sever, bu nedenle kalkanını ve yakıcı şimşegini yalnızca Athena'nın taşımaya izin vermiş (Cömert, 1999: 27). Athena tanrıça Artemis'ten farklı olarak erkeklerden kaçmayan, onları uzağında tutmayan bir bakire tanrıçadır (Eliade, 2003: 342). Bir savaş tanrıçası olarak bilinmesine rağmen Athena savaşlardan hoşlanmaz; aksine, yaşanan anlaşmazlıkları adaletli bir çözüme kavuşturmak amacıyla, barış için çaba sarf ederdi. Dillere destan merhametiyle, barış zamanlarında asla silah taşımaz; ancak, ihtiyaç duyduğunda Zeus'tan ödünç aldığı silahları kuşanır ve savaş meydanında asla kaybetmezdi (Graves, 2010: 117). En belirgin vasfı metis, pratik zeka olan Athena, her türlü uzman işçinin esin kaynağı ve eğiticisidir (Eliade, 2003: 343). Flüt, trompet, çanak ve çömlek, saban, tırmık, öküzlere takılan boyunduruk, atlara takılan gem ve dizginleri, savaş arabası ve gemileri icat eden Athena ayrıca insanlara sayı saymayı ve yemek pişirmek, örgü örmek, yün eğirmek gibi kadın sanatlarını da öğretmiştir (Graves, 2010: 117).

Şekil 6'da Arkaik Dönemin hemen sonrasına tarihlenen vazo üzerinde, Athena Truva Atı'nın bronzdan dökmek üzere kilden kalıbını yaparken resmedilmiştir. Athena elinde bir avuç kil tutmakta ve bir arka ayağı tamamlanmamış atın burnunu şekillendirmektedir. Athena'nın yanındaki duvarda tipik zanaatkâr aletleri olan keski, testere ve matkap asılıdır (Adrienne, 2023: 11).

Şekil 6. Athena Truva Atı'nın çamurdan bir modelini yaparken, kırmızı figür tekniği, M.Ö. 470-460 (Adrienne, 2023: 11).

Yalnızca Hristiyan inancında değil kendinden sonraki İslamiyet inancı kapsamında da oldukça önemli olan, hatta Yahudilik inancı içerisinde de referansları olan Meryem kültüne ait bazı özellikler Athena kültü ile ilişkilendirilmektedir. Athena'nın bakire bir tanrıça olması Meryem ile benzerlikler göstermekte; Athena'nın bir topluluğun koruyucusu olmasını temsil eden Palladion kültünün Meryem kültüründe de önem taşıması, örneğin Meryem'in başkent Konstantinopolis'in koruyuculuğunu üstlenmesi; pagan döneminin bakire tanrıçaları ile özdeşleşen örgünün, Meryem kültüründe de işlenmesi ilişkilere örnek gösterilebilir (Demir, 2019: 462, 469 ve 470). Bu şekilde, çok tanrılı dönemin Athena kültünün izleri, günümüze kadar uzanmış görünmektedir.

Toprakları at yetiştirmeye uygun olmasa da Hellenler en eski çağlardan beri atları çok severlerdi. Ksenophon, atçılık üzerine kaleme aldığı bir yazıda atı insanın dostu, tanrıları taşımaya hak eden hayvan olarak ilan eder. Eyer, üzengi ve nal takılmayan atları sürmek için dizginler ve kalçalar kullanılır, attan anlayanlar mahmuz veya kamçı kullanmaktan kaçınırdı. Günlük hayatta, özellikle araba yarışlarında kazalar olağandı ve yarış başlamadan önce bu kazalardan sorumlu şeytan “at çıldırtan” anlamındaki Tarakippos’a yakarılırdı (Friedell, 1999: 40-41).

En az diğer mitolojiler kadar at konusunda zengin motiflere sahip olan Hellen mitolojisinde, at kutsal ve tanrıça Artemis’in sembolü olarak kabul edilir. Dalgaların üzerinde arabasını çeken altın yelesi atları beslediği, denizlerin dibindeki muhteşem sarayında yaşayan denizler tanrısı Poseidon Atinalılara büyük bir bağış yapmak istediği bir gün, elindeki çatal asayı yere saplar ve yarılan topraktan kişneyerek ve şahlanarak bir at çıkar. Aygır kılığındaki tanrı Poseidon’un, kısrağın biçiminde saklanan toprak tanrıçası Demeter’den meydana gelen, at biçiminde insan ayaklı ve denizi simgeleyen mavi yelesi olan, konuşabilen ve inanılmaz derecede hızlı koşabilen Arione adında bir de oğlu vardır (Armutak, 2002: 413).

Hellen mitolojisinin önemli bir motifi de Medusa adlı bir kadının kafası kesildikten sonra toprağa akan kandan oluşan kanatlı at *Pegasos*’tur. Tanrıça Athena’nın doğar doğmaz Pegasos’u sanat perileri Musa’lara büyütmeleri için vermesi nedeniyle, Pegasos’un sanatçıların hayal gücünü simgelediğine inanılır ve ozanlarca ilham perisi olarak kabul edilirdi (Armutak, 2002: 413).

Satyr adında at kulaklı, at kuyruklu, at ayaklı yarı insanlar da vardır, bunların yaşlılarına Silen adı verilir (Armutak, 2002: 413). Şarap tanrısı Dionysos’un maiyetinin ayrılmaz parçası olan Satyrler kırlarda dans eder, Dionysos ile şarap içerler, Maenad ve Nymphaları kovalardı (Tekçam, 2011: 196). Mainas (çoğulu mainades/maenad), özellikle kadınlar için kullanılan, tanrı etkisiyle kendinden geçen, coşup taşan, doğaya ve tanrıya karışarak öbür insanlarca çıldırmış gibi görünen kişidir. Nymphalar ise kırlarda, sularda ve ormanlarda yaşayan doğal ve tanrısal varlıkların dışı olanlarıdır (Erhat, 2012: 198 ve 219). Antik Yunan’da şarap soğutmakta kullanılan, yüksek kaideli,

gövdesi aşağıya doğru daralan kulpsuz bir kap tipi olan (Tekçam, 2011: 184), psykter üzerinde resmedilen Satyrlerin alemlerinden detay Şekil 7’de gösterilmiştir.

Şekil 7. Psykter üzerinde resmedilen sakallı Satyrlerin alemleri, kırmızı figür tekniği, yaklaşık M.Ö. 490 (Psykter, t.y.).

Bunların dışında Hellen mitolojisinde özel öneme sahip Centaur (At-adam)’lar vardır. Binici ile atın birleşmesinden oluşan bu yaratıklar, sürülerin koruyucusu küçük tanrılar olarak kabul edilmişlerdir. Başları, göğüsleri ve kolları, kimi zamanda ön bacakları insan gibi, yeleleri ve kuyrukları olan, karınlarından arkası at biçiminde yarı insan-yarı at biçimli bu yaratıklar dağlarda ve ormanlarda yaşayıp çiğ et yemekte ve çoğunlukla yabani ve azgındırlar. Hastaları iyileştirmekte büyük ün kazanan at-adamlardan Kheiron (Chiron) hekimliğin kurucularından sayılır. Kheiron’un annesi Philyra’ya gönül veren Tanrı Kronos, karısının kıskançlığından korktuğu için at kılığına girerek Philyra’ya yaklaşır. Başka bir anlatım, Philyra’nın tanrı Kronos’dan kaçmak için kısrağa dönüştüğü ve Kronos’unda bunun üzerine ona at biçiminde yaklaştığıdır.

Kheiron, doğduğu Pelion dağlarında yetişen şifalı otları toplar, insan ve hayvan hekimi olarak birlikte yaşadığı annesinin yardımıyla öğrencilerine bunların şifalı etkilerini öğretir. Hekimliğe yönelik tüm bilgilerini daha doğmadan Tanrı Apollon'dan edinen Kheiron, çeşitli el becerilerine de sahiptir, Akhilleus'u yetiştirmiş, tıp tanrısı Aesculap'a hekimliği öğretmiştir. Truva Savaşı sırasında Akhilleus, Kheiron'dan öğrendiği hekimlik sanatını ve edindiği ilaç bilgisini yaralıları üstünde kullanmıştır. Atları çok seven Akhilleus'un Pedasos, Balios ve Ksanthos adlı ölümsüz üç atı vardır. Tanrı Poseidon'un babasına armağan ettiği bu atlardan özellikle Ksanthos'a çok bağlı olan Akhilleus, savaşlara bu atıyla katılır. Savaşlarda Akhilleus'a yardım eden Ksanthos, bir gün dile gelerek yakında öleceğini efendisine bildirir (Armutak, 2002: 413-414).

2. BÖLÜM

BATI ANADOLU'DA ARKAİK DÖNEM VE AT FİĞÜRLÜ TERRACOTTALARIN BULUNTU MERKEZLERİ

2. BÖLÜM

BATI ANADOLU'DA ARKAİK DÖNEM VE AT FİĞÜRLÜ TERRACOTTALARIN BULUNTU MERKEZLERİ

2.1. Coğrafi Açından Ege Bölgesi'ne ve Batı Anadolu'ya Kısa Bakış

Hellen mitolojisinde ünlü kahraman Theseus, Girit Adasındaki Minotauros canavarını öldürmeye giderken Atina kralı olan babası Aigaios'a, seferinden başarı ile dönerse gemisine beyaz yelken çekeceğini söyler; ancak, başarılı seferinden dönerken verdiği sözü unutarak limana kara yelken ile girer. Oğlunun öldüğünü düşünen Aigaios kendini denize atar ve boğulduğu denize verilen "Aigaios Pontos" (Aigaios Denizi) adı, zamanla Türkçe'ye "Ege Denizi" biçiminde girer (Akurgal, 2005: 309). Ege Bölgesi veya Ege Dünyası, Ege Denizi ile çevrilen veya sınırlanan adalarla; Yunanistan, Makedonya ve Trakya'nın doğu, Anadolu'nun ise batı ve güneybatı kıyılarını içine alan bölgedir (Şekil 8) (Mansel, 1999: 1).

Şekil 8. Antik Ege Dünyası (Hall, 2014: xxii).

Ege Denizi'nin batı kıyısı Yunanistan, son derece engebeli bir ülke olup yüksek dağlarla kaplı, geçilmesi güç geçitlerle birbirine bağlanan ince ve uzun vadilere sahiptir. Jeolojik nedenlerle, bazı yerleri son derece fakir ve tarım yapılamayacak kadar verimsiz olan ülkenin asıl verimli yerleri, dağlar arasında sıkışmış olan ya da denize doğru açılan vadileridir. Bu duruma, karaların içlerine giren derin koylar ve körfezler de eklenince insanları denizciliğe alıştırmakta (Mansel, 1999: 2-3), buralarda yaşayan insanların yaşamında denizcilik birinci planda yer almaktadır (İplikçioğlu, 2007: 12).

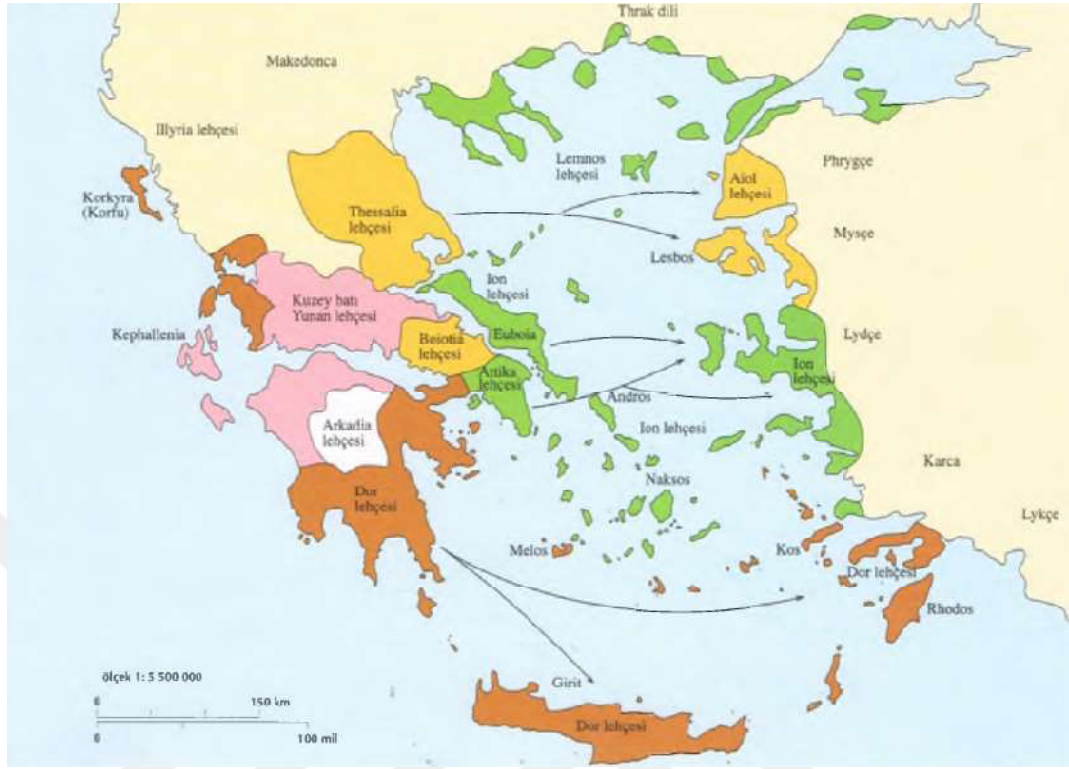
Ege Denizi'nin doğu kıyısı Anadolu topraklarıdır. Anadolu terimi, antik literatürde M.S. 5. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Hristiyan tarihçi ve rahip Paulus Orosius “Historiaum Adversum Paganos Libri VII” adlı kitabında Anadolu’yu; “*Asya toprağının, daha doğrusu Küçük Asya’nın, Kapadokya ve Suriye’ye uzanan doğu bölümünün dışında, her tarafı denizlerle çevrilidir. Kuzeyinde Karadeniz, batısında Marmara Denizi ile Ege Denizi, güneyinde Akdeniz bulunur*” şeklinde tanımlamıştır (Schwertheim, 2009: 8). Anadolu yarımadasının batısında kalan toprakların coğrafi bölge adı ise “Batı Anadolu Bölgesi”dir (Özey, 2001: 28). Anadolu’nun batı kıyıları Yunanistan’dakiler kadar olmamakla birlikte iyi korunmuş koy ve limanlara sahip olup sıradağları birbirlerine paralel olarak batı kıyılarından iç kesimlere doğru uzanmakta ve aralarında Kaikos (Bakırçay), Hermos (Gediz), Kaistros (Küçük Menderes) ve Maiandros (Büyük Menderes) gibi ırmaklar tarafından sulanan, kıyılara kadar uzanan geniş ve verimli vadileri kapsamaktadır. Sözkonusu coğrafi özellikler çeşitli vadilerde kurulu şehirlerin kendi aralarında ilişki kurmalarını güçleştirirken, iç bölgelerle kültürel ve ekonomik ilişkilerde bulunmalarını kolaylaştırmıştır (Mansel, 1999: 3).

2.2. Ege Göçleri ve Batı Anadolu

Hellenlerin ataları olarak benimsedikleri Akaların (ya da Mykenler) (Eran, 2019: 51) Anadolu topraklarına ilgi göstermesiyle, Anadolu’nun Hellen tarihi başlamıştır. Myken tüccarlarının, Doğu’ya ve Mısır’a giden yol üzerinde Anadolu sahilleri boyunca üsler kurduğu; tüccarların ardından, zanaatkarlar, mimarlar, çömlekçiler ve başka meslek gruplarına ait insanların bu ticari üslere yerleşmiş olduğu düşünülmektedir.

Ticari koloniler kısa bir süre sonra yerleşim merkezleri haline gelmiş, kısmen Yunanistan'daki nüfus fazlalığından ötürü göçe zorlanan halk buralara yerleşmiştir (Schwertheim, 2009: 30). Mykenlerin Batı Anadolu'ya olan ilgilerinin altında yatan sebepler arasında sayılan kereste, maden ve köleler dışında, M.Ö. 15. yüzyılın ortalarında at bakımından bol olan bu topraklardan at temin edip Kıta Yunanistan'a götürdükleri de öne sürülmektedir (Gür, 2012: 243). Akaların Anadolu'da ticaret kolonileri kurmaları, M.Ö. 1050'den itibaren Aiol, İon ve Dor boylarının Anadolu'yu işgaline ön ayak olmuştur (Akurgal, 2005: 13).

Ege göçü ile Batı Anadolu'ya gelen Hellen boylarından Aioller, Lesbos (Midilli) Adası'ndaki Mytilene dışında İzmir'in kuzeyinde Larisa, Kyme, Myrina, Aigai, Neonteichos, Temnos, Gryneion, Pitane ve Elaia merkezlerine; İonlar, Samos (Sisam) ve Khios (Sakız) dışında İzmir'in güneyinde Miletos, Myus, Priene, Ephesos, Kolophon, Lebedos, Teos, Erythrai ve Klazomenai merkezlerine; Dorlar ise, Miletos'un güneyinden Lykia'ya değin uzanan yörede, birlikten sonradan çıkarılan Halikarnassos, İalysos, Kamiros, Knidos, Kos ve Lindos merkezlerine yerleşmişlerdir. Bu merkezler, küçük yarımadaçıklar veya karaya çok yakın adacıklar ya da deniz kıyısında veya denize yakın olmak üzere kıyıda içeride kurulmuşlardı (Akurgal, 2005: 310-311; Schwertheim, 2009: 31-32). Smyrna (İzmir) İon ve Aiol bölgelerinin birleştiği sınır üzerinde bulunduğundan, her iki bölgenin lehçelerinin konuşulduğu bir kentti. M.Ö. 6. yüzyıl ortalarında, sanat bakımından Smyrna'da Aiol özellikleri yerini İon özelliklerine bırakırken, aynı tarihlerde Aiol kenti olan Phokaia (Foça) İon kenti olmuştur (Akurgal, 2005: 310). Batı Anadolu kıyılarına yapılan göçler, o dönem konuşulan diller ve lehçeleri Şekil 9'da gösterilmiştir.

Şekil 9. Göçler, konuşulan diller ve lehçeleri (Tekin, 2007: 14).

Yalnızca şiir ve müzik alanında büyük varlık gösterebilen; ancak, politik anlamda önemli bir rol oynamayan Aiol kentleri yanında, İon kentleri politik ve kültürel anlamda büyük ilerlemeler kaydetmiştir (Gözlü, 2017: 36). İlk sikkeler M.Ö. 7. yüzyılın son yarısında Lydialılar tarafından icat edilse de ona kimlik ve kullanım alışkanlığı kazandıran Batı Anadolu'daki İonia bölgesi kentleri olmuştur (Yıldırım, 2011: 240). Sonuç olarak göçler sonrasında İonia, Doğu ile Batının buluşma noktasında yer alan bir bölge olmuş, araştırmacıların farklı bilimsel konularına göre, bazen Anadolu ve Yakındoğu'nun kültürü ve bilgeliğini "batıya" aktaran, farklı ırk ve kökenden gelmiş halk gruplarının bir araya gelmesi ile oluşmuş "öncü" bir Batı Anadolu Bölgesi; bazen de göçle Batı Anadolu kıyısına gelmiş Hellenlerin adetleri ve özellikle Attika kültürü etkisinde oluşmuş, batıdaki gelişmelerin "takipçisi" bir Doğu Hellen bölgesi olarak değerlendirilmiştir (Eren, 2018: 336).

2.3. Batı Anadolu'da Arkaik Dönem

Klasik arkeoloji ve sanat tarihinde “arkaik” terimi daha çok, Eski Yunan'da M.Ö. 650 yılından başlayarak Persler'in Atina'yı istila ettiği M.Ö. 480 yılına dek geçen dönemi ve bu dönem içindeki sanatsal gelişmeleri adlandırmak için kullanılır (Tekçam, 2011: 21). Yaşanan gelişmelerle Batı Anadolu topraklarının dünyanın en ileri bölgesi haline geldiği Arkaik Dönem, Erken Arkaik Dönem (M.Ö. 650-600), Orta Arkaik Dönem (M.Ö. 600-545) ve Geç Arkaik Dönem (M.Ö. 545-475) olarak üç alt döneme sahiptir (Akurgal, 2003: 202-205).

Arkaik Dönem sadece (Eski) Yunan dönemiyle ilgili değil, Klasik Dönem öncesi genel olarak sanatları tanımlamaktadır. Bu dönemde, sanatçı ile zanaatçı arasında bir ayırım oluşmuş, sanatçılar din ya da devlet adamlarının etkisinde olsa da sipariş üzerine de çalışmaya başlamış ve kendi alanlarında çalışarak hayatlarını sürdürebilmişlerdir (Atalay ve Dolmacı, 2012: 911). Sanatçı saygınlığı gibi kavram Yunanistan'da henüz şekillenmemişken; İonia'da yetenekli işçi veya usta zanaatkarı ifade eden *cheir* (el) ve *anax* (usta, lider, öncü) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan *cheironax* kelimesi bir onur ve saygınlık ünvanıdır (Demiralp, 2015: 19-20).

Hellen yazılı kaynakları Anadolu'da İonialıların yerli halklarla karıştıklarını açıklamaktadır. Batı Anadolu'da yaşanan gelişmelere dayanan demokrasi, drama, komedi, perspektifli sanatın yaratılması ve tarih, felsefe, astronomi, fizik, geometri, matematik bilimlerinin kurulması Hellenlerin dünya uygarlığına armağanıdır. Anadolu İon kültürü; İonialıların Lydia, Karia, Lykia gibi eski Anadolu kavimleri ile Anadolu'lu bir kavim niteliğini kazanan Phryglerin ortak yaratusıdır. Bu gelişmede Mısır, Fenike, Mezopotamya ile Hitit ve Urartu etkileri de büyük rol oynamıştır. Orta Arkaik Dönem (M.Ö. 600-545) olarak adlandırılan dönemde, M.Ö. 3000'li yıllardan beri Mısırlıların ve Mezopotamyalıların elindeki dünya liderliği Batı Anadolu'ya geçmiş ve bölge dünyanın en ileri bölgesi haline gelmiştir (Akurgal, 2003: 203-204).

Grek sanatının önemli heykellerinin ilk örneklerinin görüldüğü Arkaik Dönemde (Turani, 2010: 141), resim ve heykel konuları ata kültü, dinsel inançlar, toplum ve savaşlar gibi birçok konuda olup eserlerde etkileşimler ve yeni arayışlar görülmektedir

(Atalay ve Dolmacı, 2012: 912). Doğu dünyasının heykel ve kabartmalarından esinlenerek M.Ö. 700'lü tarihlerde yaratılan İon heykelleri Hellen sanatının başarılı örnekleri olmuş (Akurgal, 2005: 331), özellikle Attika'lı ustalara büyük ölçüde tesir etmiştir. İon yontu eserlerindeki chiton (ince kumaştan entari), himation (vücudun üst bölümünü örten mantocuk), şal ve giysi kıvrımları gibi özellikler aynen Akropolis heykellerine geçmiş, İon heykellerinde görülen "Arkaik gülüş" ile neşeli, güleç yüz ifadesi de ciddi ve donuk bakışlı Attika heykellerine hayat vermiştir (Akurgal, 2003: 203).

İlk zamanlarda heykel yapımında tahta ve kireç taşı gibi yumuşak malzeme kullanılırken, M.Ö. 7. yüzyılda mermer kullanılmaya başlanmış (Friedell, 1999: 116) ve mermer hem heykelcilikte hem de tapınaklarda ve diğer seçkin yapılarda en çok tercih edilen inşaat malzemesi olarak aranmaya başlamıştır (Freeman, 2003: 164). Kerpiç ve ağaç kullanılan inşaatlardan taş yapıya geçişin M.Ö. 7. yüzyılda sağlandığı Grek mimarisinde (Turani, 2010: 148), temel mimari düzenlerin başlangıcı da aynı döneme değin izlenebilir (Boardman, 2005: 77). Arkaik Dönem tapınak mimarlığında başta gelen düzenler Dor ve İon düzenleridir, bunların yanı sıra sınırlı bir dönemde ve coğrafyada Aiol düzeni kullanılmıştır (Eran, 2019: 293). Hellen yapı sanatının bu dönemdeki üç büyük mimari düzeninden, Dor düzeni Kıta Yunanistan'ında gelişirken, Aiol ve İon düzenleri Batı Anadolu'da yaratılmıştır (Akurgal, 2005, s. 332; Boardman, 2005: 77). Diğer yandan, dünyada halen kullanılmakta olan ve Miletos'lu Hippodamos'a atfedilen dikdörtgen ızgara biçimli kent planı (Demiralp, 2011: 83) Doğu Hellen icadıdır (Akurgal, 2000: 113).

Greksel felsefesi de Ege Denizi'nin doğu kıyılarındaki kolonilerde (İonia) ortaya çıkmıştır (Zeller, 2008: 37). İonia ve Aiolis toprakları, şiir ve düz yazı türünün de yurdudur. M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda yaşayan ozanların hemen hepsi ya İonia veya Aiolis ya da Ege Denizi'nin Batı Anadolu'ya yakın adalarındandır. Tarihin babası Herodotos ve tıp biliminin kurucusu kabul edilen Hippokrates bu topraklardandır (Akurgal, 2005: 321, 336 ve 337).

İon ve Aiollerin 100 yıl süren altın çağındaki dünya kültür liderlikleri, Ege Bölgesi'nin M.Ö. 545'te Pers egemenliğine girmesinin ardından sona ermiştir. Ege'nin her çeşit sanatçı, yazar ve filozofu Hellas ya da İtalya'ya göç ederek kültür liderliğini bu merkezlere taşır (Akurgal, 2005: 338). Hellas'taki M.Ö. 6. yüzyıl sanatına en önemli katkıyı Pers İmparatorluğu'ndan kaçan Batı Anadolu sanatçıları yapmıştır. Onların yaptıkları mimari ve heykel gibi anıtsal sanatlar, kendi zamanlarının ve sonraki yüzyılların en çarpıcıları olup Batı Anadolu'daki bazı yapıların boyutları Klasik Dönemden sonra bile geçilememiştir (Boardman, 2005: 76).

Lydia Devleti'nin M.Ö. 547 yılında tarih sahnesinden çekilişinden sonra, Persler birkaç yıl içinde Ege Denizi kıyılarına değin tüm Anadolu'yu ellerine geçirmişlerdir. Bu tarih Anadolu için bir dönüm noktası olmuş, iki yüz yıl kadar süren Pers boyunduruğu yerli kültür geleneklerine darbe vurmuştur. Bu yeni dönemle birlikte yarımada özgü yerli kültür gelişiminin yerini Yunanistan'dan gelen yeni etkiler ve bunun sonucunda ortaya çıkan Yunan kültürü almaya başlamış ve binlerce yıldır süregelen özgün Anadolu uygarlıkları son bulmuştur (Sevin, 2003: 286-287).

2.4. Batı Anadolu'da At Figürlü Mimari Terracotta Buluntu Merkezleri

Çalışmanın konusunu oluşturan buluntuların çok sayıda ele geçirildiği antik kentler Larisa, Phokaia ve Sardes Batı Anadolu topraklarında kurulmuş olup Phokaia deniz kıyısında iken, Phokaia'nın hemen doğusunda yer alan Larisa, denizden içeride Gediz Nehri yakınındadır. Her iki antik kentin güneydoğusunda, Batı Anadolu'nun içlerinde yer alan Sardes ise, bereketli Gediz Ovasının güneyinde yer almaktadır (Şekil 10). Daha az sayıda buluntu veren merkezlerden ise, Bölüm 3.6'da kısaca bahsedilmiştir.

Şekil 10. Larisa, Phokaia ve Sardes antik kentlerinin konumları, Akkurnaz (2019c: 145)'dan detay.

2.4.1. Larisa Antik Kentinin Konumu ve Tarihçesi

Günümüzde İzmir ilinin Menemen ilçesine bağlı Buruncuk mahallesi sınırları içinde kalan (Külekçi, 2021: 13), antik çağın Aiolis kentlerinden biri olan Larisa; İzmir'in kuzeybatısındaki Gediz delta ovasının (Menemen ovası) kuzeyinde, Dumanlı dağı eteklerinden ovaya doğru uzanan bir sırt üzerinde yer almaktadır (Kayan ve Öner, 2016: 7). Burası, güneyden Smyrna (İzmir) ve doğudan Manisa Boğazı yönünden gelen yolların birleşerek kuzeye devam ettiği bir kavşak noktasıdır (Doğer, 1998: 10-11).

Batı Anadolu'nun en erken tarihli kazı yerleri arasında olan Larisa'da ilk kazı çalışması, 1902 yılında Lennart Kjellberg ve Johannes Boehlau'nun ortak girişimiyle yapılmıştır. 1932-1934 yılları arasında da sürdürülen kazı çalışmaları, İkinci Dünya

Savaşı öncesinin olumsuz koşulları nedeniyle ilerletilememiş ve arazi konusu uzun süre kapatılmıştır. 2010 yılında Prof. Dr. Turgut Saner yürütücülüğünde yeniden başlayan çalışmalar, 2011-2016 yılları arasında yoğun olarak sürdürülmüştür (Saner, 2016: 81).

Larisa'da yerleşimlerin tarihi M.Ö. 7. bin yıla kadar uzanmakta olup Tunç Çağlarında da yerleşim devam etmiştir. Neolitik Döneme tarihlenen en eski yerleşimlere ait sadece küçük buluntular ele geçirilmişken, mimariye ait en eski kalıntılar Tunç Çağına aittir (Küleççi, 2021: 33, 34 ve 283). Homeros'un İliada destanında Troia'nın müttefikleri arasında olan "*Toprağı bereketli Larissa civarında oturan savaşçı Pelasglara komuta eden... Larissa'dan uzakta Troia önlerinde öldürülen liderleri Hippothoos*" adı geçmektedir. Hellence'deki anlamı "Çevik At" olan Hippothoos isminden, Larisa bölgesinin o dönemde (M.Ö. 13. veya 12. yüzyıllar) atları ile de ünlü olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür (Doğer, 1998: 11).

Larisa'nın bir Yunan şehri olarak yerleşimine ilişkin en erken göstergeler M.Ö. 7. yüzyıla aittir (Saner, 2016: 86). Larisa Batıda yer alan akropol içindeki saray ve tapınak gibi anıtsal yapıların M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllara tarihlenmesi, Larisa'nın Arkaik Dönemde önemli bir merkez olduğunu ortaya koymaktadır (Küleççi, 2021: 277). Larisa'da ele geçen buluntular M.Ö. 6., 5. ve 4. yüzyıllardaki Aiol mimarlığının en güzel örnekleri arasında yer almaktadır (Akurgal, 2003: 287).

Larisa seramikleri Neolitik Dönem ile başlayıp Tunç Çağı ile devam ederken, esas olarak M.Ö. 7. ve 4. yüzyıllar arasında yoğunlaşan bir kronolojik bağlam içindedir. Larisa'nın yükselişe geçtiği Arkaik Dönemde seramik çeşitliliği ve bunların niteliği ve niceliği artış göstermektedir (Öncü ve Akbaytogan, 2018: 236-237). Larisa'da ele geçen Arkaik Döneme ait yatay sima parçası Şekil 11'de gösterilmiştir. Simalar, antik dönem mimarisinde yağmur oluğu işlevi gören terracotta elemanlardır. Yatay/yanal sima ve eğimli sima olarak iki çeşidi olan simalar, Bölüm 3.2'de ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Şekil 11. Yatay simaya ait terracotta parçası, Larisa, M.Ö. 550-540 (Öncü, 2013: 362-363).

Aiolis, İonia ve Karia bölgelerinde, Anadolu’da başlayan Pers egemenliğine karşı direnen şehirlerin Arkaik Döneme tarihlenen pek çok anıtsal yapısının yıkılması ve kentsel düzenlerin değişmesine karşın Larisa’da böyle bir yıkıma rastlanmaması, kentin yeni egemenleri direnmeden kabul ettiği yönünde değerlendirilmektedir (Külekçi, 2021: 285). Lydia Krallığını yıkarak Batı Anadolu kıyılarına ilerleyen Pers hükümdarı Kyros, Lydia ordusunda görev yapan; ancak, sonradan kendisine katılan Mısırlı paralı askerleri Larisa’ya yerleştirmiş, bu nedenle kent uzun süre “Mısırlılar’ın Larisa’sı” olarak anılmış ve Perslere sonuna kadar bağlı kalmıştır (Doğer, 1998: 24). Zenginlik dönemlerini Pers yönetimi altında yaşamış olan Larisa ömrünü M.Ö. 3. yüzyılın başlarında tamamlamıştır (Saner, 2016: 88). Bu tarihten sonra tutarlı yerleşimlerin görülmemesi, bölge içinde yeni alanların öne çıkması ve Larisa’nın stratejik değerini kaybetmesi olarak düşünülmektedir (Külekçi, 2021: 286).

Larisa’da iki merkez yerleşme ile bu merkezleri saran alanlar ve içerikleri söz konusudur. Larisa Batı surlarla sarılı saraylar bölgesi, güneyine doğru gelişen esas yerleşme ve geniş nekropolle tanımlıdır (Saner, 2016: 83). Bugün, Larisa Batı’da yüzeyde görülen buluntular ağırlıklı olarak M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllara aittir. Saraylar ve tapınak gibi anıtsal yapıları barındıran akropol alanının güçlü surlarla korunduğu, şehir alanları ile arasında yoğun bir ilişki bulunmadığı bilinse de bu bölgedeki şehir

alanlarının şehir sakinlerinin ayrıcalıklı bir kesimini barındırdığı düşünülmektedir (Külekçi, 2021: 277 ve 280). Merkez yerleşmelerden, olasılıkla batıdaki ana Larisa yerleşmesine destek amaçlı bir işlevi olan Larisa Doğu, Geç Arkaik Döneme ait üçgen biçimli büyük bir kale ile bunun eteklerindeki teraslara yerleşmiş konut birimlerinden oluşmaktadır. Bu iki merkezin arasındaki bölgede de yoğun biçimde yapılaşma izleri tespit edilmiş olup ayrıca, Larisa Doğu'nun güneydoğusunda Dumanlı Dağ kütesinin Gediz Ovası'yla birleştiği yerdeki Koca Tepe olarak bilinen alçak tepe, anıtsal bir yapının kalıntılarını taşımaktadır (Saner, 2016: 83). Larisa'nın genel yerleşim planı Şekil 12'de gösterilmiştir.

Şekil 12. Larisa'nın genel yerleşim planı (Saner, 2016: 83).

2.4.2. Phokaia Antik Kentinin Konumu ve Tarihçesi

Adı foklardan (phoke) türetilen (Özyiğit, 2012a: 305-306) ve İonia'nın en kuzeyinde yer alan Phokaia antik kenti, günümüzde İzmir ili sınırları içerisinde Foça

ilçesindedir (Arıcı, 2021: 354). İzmir'in yaklaşık 65 km. kuzeyinde yer alan ve korunaklı iç limana sahip bir yerleşim olan Phokaia önce Aiol daha sonra on iki İon kentinden biri olarak anılmıştır. Doğusunda Manisa, kuzeyinde Çandarlı Körfezi, güneyinde Menemen ve İzmir Körfezi yer almaktadır (Civelek, 2021: 43).

Yapılan ilk arkeolojik kazılar, 1913-1920 yılları arasında Fransız arkeolog Felix Sartiaux tarafından yönetilmiştir. İkinci dönem kazıları, Ord.Prof.Dr. Ekrem Akurgal başkanlığında 1952-1955 yılları arasında kesintisiz, daha sonra 1974 yılına kadar aralıklarla yapılmıştır. Üçüncü dönem kazıları ise, 1989 yılından itibaren Prof.Dr. Ömer Özyiğit tarafından yürütülmüştür (Özyiğit, 1991: 127).

Phokaialılar sahip oldukları korunaklı iki liman ve denizcilik bilgileri sayesinde, kolonizasyon hareketleri içinde çok etkin rol almış, Batı Akdeniz ve Karadeniz'e kadar giderek ticaret yapmışlardır. Ayrıca Phokaia deniz ticareti yanında, Kral Yolu'nun başlangıcı olan Sardes'e bağlı bir tali yolla kara ticaretinde de bazı dönemlerde etkin olmuştur (Arıcı, 2022: 77). Pers Kral Yolu, olasılıkla Asurlular zamanından kalma ulaşım ağı üzerine kurulduğu düşünülen, doğuda bugünkü İran topraklarındaki Susa'dan başlayarak batıda Lydia başkenti Sardes'te sonlanan 2500 km.lik bir yoldu (Tekin, 2007: 70).

Denizcilikleriyle ünlü olan Phokaialılar, yüksek hıza erişebilen 50 kürekçili ve 500 yolcu taşıyabilen tekneleri kullanıyorlardı. Phokaialı tüccarlar Mısır'daki Naukratis şehri ile İon ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmuş ve Miletos (Milet) ile Çanakkale Boğazı'nın kuzey girişindeki Lampsakos'u (Lapseki) ve Karadeniz'de Amisos'u (Samsun) kurmuşlardır. Güney İtalya'da Elea (Velia), Korsika'da Alalia, Fransa'da Massalia (Marseilles) ve İspanya'da Emporion (Ampuria) Phokaialıların Batı Akdeniz'de kurduğu büyük kolonilerdendir. Ayrıca, Phokaia'nın Marseilles kolonisi Güney Fransa'da Nice (Nicaea-Nizza) ve Antibes'i (Antipolis) kurmuştu (Akurgal, 2003: 291). Zaten tarihçi Herodotos da Phokaia'nın uzun deniz yolculuklarına çıkan ilk İon kenti olduğunu aktarmaktadır. Naukratis'te üretilen mavi fayanslar, Phokaialı denizciler aracılığıyla İspanya'daki Emporion sitesine taşınmış, ayrıca Akdeniz Havzası'nda demir, gümüş, kalay ve bronz taşımacılığı gerçekleştirilmiş, bu mallara

karşılık Mısır gibi diğer Akdeniz kent-devletlerinden buğday, bazı gıda maddeleri, lüks mallar ve eşyalar alınmıştır (Arıcı, 2021: 355-356).

Yaptıkları deniz ve kara ticareti dışında, çevresel ekonomik avantajları da bulunan Phokaia için, tuf taşı, şap madeni, tuz, balıkçılık, Murex isimli bir deniz yumuşakçasından mor renkli boya üretimi, bağcılık, zeytin yetiştiriciliği ve kentin çevresindeki zengin kil yataklarından yararlanarak yapılan seramik üretimi, önemli gelir kaynaklarıdır (Arıcı, 2022: 85 ve 89). M.Ö. 7. yüzyıldan Geç Antik Çağa kadar Batı Anadolu'nun en büyük ve ana seramik üretim merkezlerinden biri haline kentin, özellikle bugüne kadar tespit edilen üretim alanları ve seramik çöplükleri içinde Roma ve Geç Roma Dönemlerine ait olanlar öylesine büyük boyutludur ki, bazıları şehir içinde doğal bir tepe görünümündedir (Okan, Fırat ve Baydan, 2018: 167).

Arkaik Döneme (M.Ö. 1050-900) ait Phokaia'da ele geçen, üzerinde at figürleri görülebilen "krater" örneği Şekil 13'te gösterilmiştir. Krater, söz konusu dönemde koyu kıvamlı olan şarapların su ile karıştırıldığı, geniş ağızlı, yüksek kaideli, iki kulplu ve çoğunlukla resimsel bezemeli bir tür içki kabıdır (Tekçam, 2011: 122).

Şekil 13. Krater örneği, Phokaia, 16,5x16,5x8 cm. (İzmir Arkeoloji Müzesi Seramik Kataloğu, 1999: 79).

Antik yazarlardan Pausanias, Atinalı önderler Philogenes ve Damon eşliğinde Kyme'lilerin izni ile bölgeye gelen Phokis'lilerin kente gelen ilk Phokaia'lı halkı oluşturduğunu; Strabon ise Phokis'lilerden hiç söz etmeden Phokaia'nın Philogenes önderliğindeki Atinalılar tarafından kurulduğunu aktarır (Arıcı, 2022: 79-80). Akurgal ise Josef Keil'den, antik yazarların Phokaia'lıları Yunanistan'da Phokis'te oturan halkla bir tutmak yanı sıra ve İon kolonizasyonunu Yunanistan'ın Attika bölgesine bağlama gayretinde olduklarını aktarır. Akurgal, yapmış olduğu Phokaia kazılarında elde ettikleri tek renkli kurşuni Aiol seramiklerine dayanarak, İon'lulardan önce Kymeli Aiolların ilk yerleşenler olduğunu düşünmektedir (Akurgal, 1956: 38-39).

Coğrafyacı Strabon'un Pherekydes'ten -Leros Adası doğumlu tarihçi (Strabon, 2000: 357)- aktardığına göre Phokaia kıyıları Leleglerin elindeydi; ancak, İonlar tarafından Karia'nın iç kısımlarına sürülmüşlerdi (Strabon, 2000: 181-182). Karia, antik dönemlerde Anadolu'nun güneybatısında yer alan bölgedir. Gerçekten de Phokaia'da yapılan son dönem kazılarında, ilk yerleşimin Tunç Çağı başlarına (M.Ö. 3000'lere) uzandığı saptanmış, bu sonuçlar Ege'de daha eski dönemlere uzayan uygarlığın Hellenler ile başlamadığını ve Hellenler'in ancak bu uygarlığın mirasçısı olabileceklerini ortaya koymuştur (Civelek, 2021: 43). Yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan Phokaia'ya ait kalıntıların günümüz Foça ilçesindeki dağılımları Şekil 14'te gösterilmiştir.

Şekil 14. Phokaia'nın genel görünümü (Arıcı, 2021: 355).

Phokaia'nın tarihi surlarının dışında kalan güneyindeki yamaç üzerinde, ilk kurulduğu alan bulunmaktadır. Şekil 28'de numara 14 ile gösterilen alanda İlk Tunç Çağına ait seramiklerle karşılaşılmış, devamında M.Ö. 2. binin ilk yarısından Orta Tunç Çağına ait mimarlık ve seramik buluntuları ve M.Ö. 2. binin ikinci yarısında Myken etkileri izlenmektedir. Myken seramikleri yanında, çok sayıda Myken taklidi yerel üretim seramikler de ele geçmiştir. Yerli seramiklerin bir çoğu renkli boyalarla boyanmış, bazıları ise gri hamurdan boyasız olarak üretilmiştir. Gri Minyas olarak adlandırılan perdahlı seramikler de yerlidir. Phokaia'da planı bilinen en eski yapı M.Ö. 14. yüzyıla tarihlenen oval planlı bir ev iken, aynı alanda M.Ö. 11. yüzyıla ait dünyanın bilinen en eski demirci atölyesi ve atölyenin hemen üzerinde M.Ö. 10. yüzyıl başından iki oval ev de Anadolu'da İon'lara ait bilinen en eski oval yapılar olarak kayda geçmiştir (Özyiğit, 2012a: 298 ve 301).

Özyiğit'e göre (2012a: 303), Phokaia'nın ilk yerleşim alanında yaşam sürerken insanların tapım yerleri Athena Tapınağı'nın bulunduğu kayalık alandı. Bu tapım yerinin etkisiyle, Protogeometrik Dönemden başlayarak yerleşim tapınağın olduğu alana kaymıştır. Muhtemelen ilk kuruluş aşamasında kent, birbirinden bağımsız mahalleler şeklinde gelişirken, M.Ö. 6. yüzyılda kent surlarının yapımı ile bazı mahalleler terk edilerek sur içine doğru yerleşim gelişmiştir (Eren, 2018: 343). İlk yerleşim alanı da olasılıkla Arkaik Dönem sonrasında terk edilmiştir (Özyiğit, 2012a: 303). Uzunluğu 5 km.'den fazla (tahminen ~8 km.) olan ve M.Ö. 590-580 yıllarına tarihlenen surların içindeki yerleşim, o zaman için belki de dünyadaki en büyük yerleşimlerden biriydi (Özyiğit, 2012a: 296).

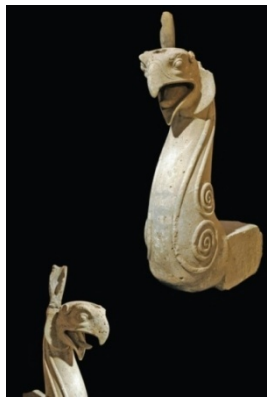
Phokaia'nın, kentin baş tanrısına adanarak M.Ö. 6. yüzyılın başlarında yapılan ve M.S. 2. yüzyılın son çeyreğinde bir deprem sonucu yıkılan Arkaik Dönem Athena Tapınağı, İon dünyasının en eski tapınaklarından biridir. Tapınak, antik kente ve limana hakim konumda olup yarımadanın en yüksek noktasındaki kayalık alanda bulunuyordu (Özyiğit, 2012a: 304-310). Güneybatı yönünden görünümü ile Arkaik Dönem Phokaia Athena Tapınağı'nın restitüsyon modellemesi Şekil 15'te gösterilmiştir.

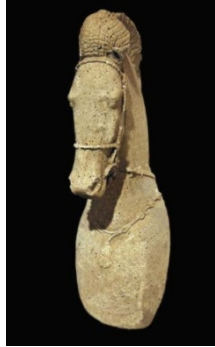
Şekil 15. Güneybatı yönünden görünüm ile Arkaik Dönem Phokaia Athena Tapınağı'nın restitüsyon modellemesi, M.Ö. 620-610 (Özyiğit, 2022: 14).

Tapınak alanında 2005 yılında gerçekleştirilen kazılarda, Phokaia'nın gerçek sembolleri olan griffon ve at protom heykelleri ortaya çıkarılmıştır (Özyiğit, 2012b: 156). Tapınağın, Athena'nın atları eğiten ve onlara egemen tanrıça olması nedeniyle at protomları ile ve olasılıkla tapınağa bekçilik yapmaları için Athena'nın babası Zeus'un kutsal yaratıkları olan griffonlar ile süslemiş olması şaşırtıcı değildir (Özyiğit, 2012a: 307). Griffon (grifphon) Eski Asur, Pers ve Yunan sanatında bezeme elemanı olarak kullanılmış, aslan gövdeli, baş ve kanatları kartal biçiminde olan mitolojik yaratık; protom ise, Antik çağda süsleme olarak kullanılma amacıyla madenden yapılmış, insan veya hayvan figürünün üst kısmıdır (Tekçam, 2011: 84 ve 184). Adı foklardan türetilen Phokaia'nın sikkelerinde, fok betimlerinin yanı sıra ve hatta daha çok griffon tasvirlerinin bulunması, Phokaia'nın asıl sembolünün griffon olduğunu düşündürmektedir (Özyiğit, 2012b: 156).

Foça'nın yerel taşı olan tuf taşından yapılmış olan griffon ve at protomlarının tamamı değil, yalnızca ön bölümleri yapılmıştır (Özyiğit, 2012b: 156). Restorasyon sonrası görünüşleriyle (Özyiğit, 2007: 352-353), griffon protom örneği Şekil 16'da tama yakın sayılabilecek durumda bulunan iki at protomu Şekil 17 ve Şekil 18'de gösterilmiştir. Griffon protomlarının yüksekliği 1,30 m., kulaklarıyla birlikte 1,50 m.yi buluyorken (Özyiğit, 2012a: 307), Şekil 17'de görülen at protomu yüksekliği 1,45 m., Şekil 18'de görülen at protomu yüksekliği 0,85 m.dir (Özyiğit, 2012b: 157).

Şekil 16. Restorasyon sonrası griffon protomları, M.Ö. 6. yüzyıl başları (Özyiğit, 2012a: 308).

Şekil 17. Restorasyon sonrası 1 no.lu at protomu, M.Ö. 6. yüzyıl başları (Özyiğit, 2012b: 195).

Şekil 18. Restorasyon sonrası 2 no.lu at protomu, M.Ö. 6. yüzyıl başları (Özyiğit, 2012b: 196).

Griffon ve at protomlarının arkalarında, onlara dik olarak aynı bloğun yontulmasıyla oluşturulan hatıllar, cella blokları arasına giriyor ve hatılların yanlarına ve üstüne gelen cella blokları protomların sağlam olarak durmasını sağlıyordu (Özyiğit, 2012b: 156). Griffon ve at protomlarının bulduklarında çok iyi durumda olmaları, bu protomların cella duvarının dış yüzünde insanların erişemeyecekleri bir yükseklikte olduğunu göstermektedir (Özyiğit, 2012a: 309). Olasılıkla bu heykeller, tapınak sütunlarının gerisinde, tapınağın *cella* duvarları üzerinde, sütun aralarına denk gelecek şekilde bir griffon bir at biçiminde dizilmişlerdi (Özyiğit, 2012b: 156). *Cella*, kült

heykelinin yer aldığı, tapınağın en kutsal alanıdır (Eran, 2019: 119). Griffon ve at protomlarının, tapınağın cellasının dış duvarındaki güneyden görünümü Şekil 19’da gösterilmiştir.

Şekil 19. Arkaik Dönem Phokaia Athena Tapınağı’nın restitüsyon modellemesi, M.Ö. 620-610 (Özyiğit, 2022: 15).

Kentin M.Ö. 546 yılında Persler’in, M.Ö. 330 yılında da Makedonlar’ın eline geçmesinden sonra, bu güçlere vergi verilmeye başlanmıştır; devamında önce siyasi istikrarsızlıklar, sonra da Pergamon ve Smyrna’nın bölgede güçlenmesiyle kentin ekonomisi daha da zayıflamıştır. Bu nedenlerle, zamanla Phokaia sıradan bir kent konumuna gerilemiştir (Arıcı, 2022: 77-78). Arkaik Dönemde en geniş sınırlarına ulaşan kent, sınırlarını Klasik Dönemde korumuş; ancak, Hellenistik Dönem ile kent sınırları küçülmüştür. Roma Döneminde ise kentin çanak çömlek üretim merkezi konumuna dönüştüğü görülmektedir (Özyiğit, 2012a: 296). Yine de elde edilen veriler Phokaia’nın Roma ve Geç Roma Dönemlerinde yalnızca mutfak kapları değil kırmızı astarlı seramikleri de ürettiğini göstermektedir. Özellikle M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda çok fazla rağbet görmüş olan kırmızı astarlı Phokaia seramikleri, Doğu Akdeniz’den

Karadeniz'e ve hatta Britanya'ya kadar oldukça geniş bir coğrafyaya dağılmıştır (Okan vd., 2018: 167).

2.4.3. Sardes Antik Kentinin Konumu ve Tarihçesi

Manisa ili sınırları içinde, Salihli ilçesine bağlı Sart kasabası yakınlarında yer alan ve Sardis ya da Sardeis adıyla da anılan, Lydia'luların başkenti antik Sardes kenti; Tmolos'un (Bozdağlar) kuzey uzantısı olan yüksek tepeler ile Hermos (Gediz) Ovası arasında Paktolos Çayının hemen doğusunda yer alır. Kent ve bölge, tarıma elverişli alanları, Tmolos eteklerinde yer alan ormanları, mermer ocakları ve Paktolos sularının taşıdığı altın ile Anadolu'nun önemli Eskiçağ merkezlerindendi. Günümüzde antik kentin içinden, batı-doğu yönünde, antik ticaret yolu olan Pers Kral Yolu'nu izleyen eski İzmir-Ankara yolu geçmektedir (Yegül, 2020: 139). Sardes akropolisinin Hermos Ovası'ndan görünümü Şekil 20'de gösterilmiştir.

Şekil 20. Sardes'in Hermos Ovası'ndan görünümü (Cahill, 2010).

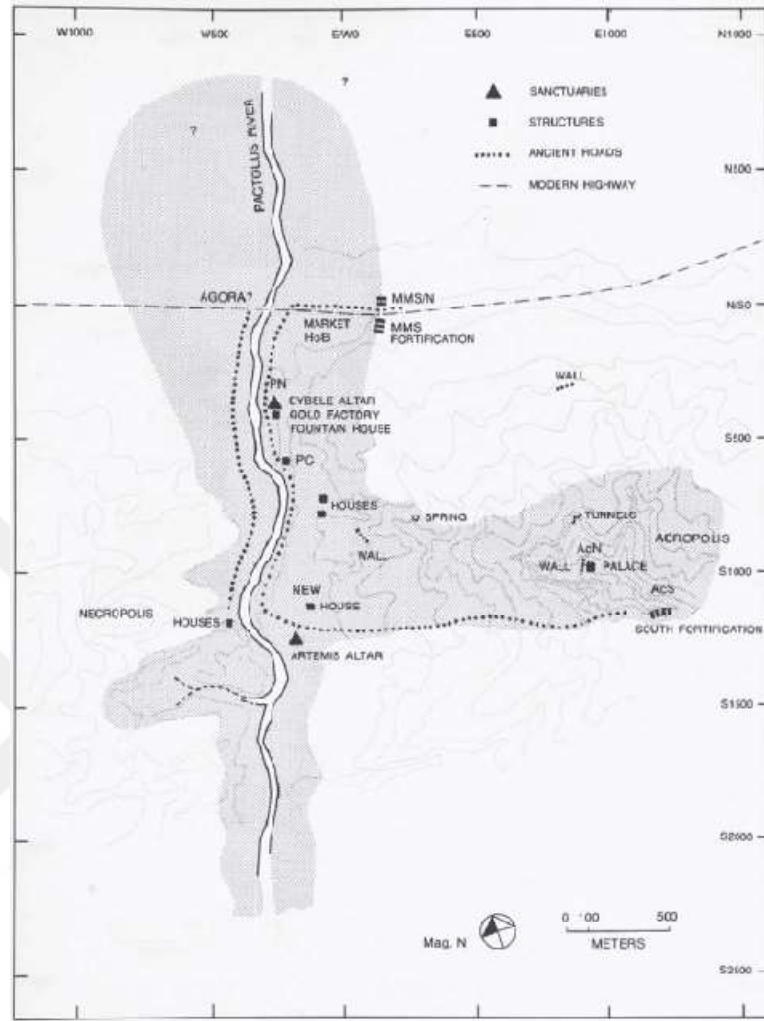
Sardes'te ilk planlı kazılar 1910-1914 yılları arasında Prof. Howard Crosby Butler başkanlığında yapılmıştır (Yegül, 2020: 138). I. Dünya Savaşı'nın çıkması ve ardından gelen Yunan işgali Butler'ın kazılara geri dönüşünü geciktirmiş, Nisan 1922'de Sardeis'i yeniden ziyaret ettiğinde, sezonun büyük kısmını kazı yerindeki hasarları değerlendirerek geçirmiş, aynı yıl ülkesine dönerken hayatını kaybetmiştir (Sardis, t.y.). İkinci dönem kazıları ise, 1958-1976 yılları arasında Prof. George M.A.

Hanfmann başkanlığında yapılmış, 1977-2007 yılları arasında Prof. Crawford Greenewalt Jr. Başkanlığında yapılan kazılar, 2008 yılından bu yana Prof. Nicholas Cahill başkanlığında sürdürülmektedir (Yegül, 2020: 138).

Sardes'in bazı bölgelerinde ve 11 km. kuzeyinde yer alan Gyges (Marmara) Gölünün güney kıyılarında M.Ö. 3. binden başlayarak çeşitli dönemlere ait seramikler bulunmuştur. Tarihçi Herodotos'a göre, Sardes ve Sardeslilerin ataları Herakles'ten gelen ve geçmişleri Geç Tunç Çağına (M.Ö. 1300-1200) dayanan Heraklidler hanedanıdır (Yegül, 2020: 140). Yine de, Sardes'in geçmişi henüz tam anlamıyla aydınlatılamamıştır.

M.Ö. 1000'lerde Anadolu halklarından biri olan Lydia'lılar, Gediz Nehri (Hermos) ve Küçük Menderes (Kaistos) Irmağı vadilerini kapsayan, ticari yolların kesişme noktası olması nedeniyle doğu ve batı medeniyetlerinin kaynaştığı bir bölgede, yıkılan Phryg Devleti'nin yerine bir güç olarak ortaya çıkmışlardı (Eroğlu, 2014: 50-51). Anadolu'ya geliş tarihleri ve kökenleri konusunda farklı görüşler olsa da, Hint-Avrupa kökenli bir kavim oldukları kesindir. Ayrıca, kültür açısından tam anlamıyla ne Doğu'nun ne de Batı'nın bir kopyası olmayan, Anadolu'ya özgü bir uygarlıktı (Yıldırım, 2011: 181).

Sardes'in Geç Lydia devrine (M.Ö. 7.-6. yüzyıllar) tarihlenen taş ve kerpiç duvarları, akropolisin keskin yamaçlarından aşağı inerek 108-110 hektarlık bir alanı kapsıyordu. Şehir, Lydia döneminden Bizans dönemine kadar çevresi 3-3,5 km. uzunluğunda olan bu surların içinde kalsa da; değişik zamanlarda Paktolos vadisi ve ovanın doğuya uzantısında konutlar, pazar ve zanaat merkezleri, işlikler, küçüklü büyüklü kutsal alanlar sur dışı yerleşimlere de taşmıştır (Yegül, 2020: 139). Sardes'in Lydia dönemine ait kent planı Şekil 21'de gösterilmiştir.

Şekil 21. Lydia Döneminde Sardes kent planı (Cahill, 2019: 12).

Batı Anadolu ile Mezopotamya ve Pers ülkesini birleştiren Pers Kral Yolu rotasında kara yoluyla gelen malların son toplanma yeri Sardes'tir. Hermos Nehri boyunca M.Ö. 2. binden beri İç Anadolu'ya ulaşımında kullanılan önemli bir yol da Phokaia'yı Sardes'e bağlamaktadır (Arıcı, 2021: 357).

Bilinen en parlak dönemini M.Ö. 700-550 yıllarında yaşayan Lydia'nın, krallıkla yönetilen merkezi bir yönetim anlayışı; ayrıca, zaman zaman varlığını duyurabilen çok zengin bir tüccar sınıfı ve sonradan ün kazanmış süvari birlikleri vardı (Eroğlu, 2014: 51). Herodotos'un Asya'da yiğitlikte kimsenin bileğini bükemeyeceği savaşçılar olarak

tanımladığı Lydia'nın süvariliğinin gelişmesinde, bölgede yetişen soylu atlar ile uçsuz bucaksız otlaklar olumlu rol oynamıştı (Sevin, 2003: 269). En büyük sınırlarına Kroisos döneminde ulaşan Lydia Krallığı, Sardes önlerinde Kyros yönetimindeki Pers ordusuyla yapılan savaşta (M.Ö. 546) yenilerek neredeyse bir gün içinde yıkılmıştı (Doğar, 1998: 23).

Sardes buluntusu, M.Ö. 7. yüzyıla ait kabartmalı bir vazonun üç parçasındaki atlılar Şekil 22'de gösterilmiştir.

Şekil 22. Vazo parçası üzerinde atlılar, Sardes, M.Ö. 7. yüzyıl (Greenewalt Jr, 2010a).

Yukarıda gösterilen kabartma vazo üzerindeki atlılardan birinin, Lindsley F. Hall tarafından yapılan deneysel suluboya rekonstrüksiyonu Şekil 23'te gösterilmiştir.

Şekil 23. Vazo üzerindeki atlılardan birinin deneysel suluboya rekonstrüksiyonu (Greenewalt Jr, 2010a).

Yine Sardes buluntusu olan, dizginlenmiş bir at başı ile süslenmiş bir çömlek lebes veya krater parçası Şekil 24’te gösterilmiştir. Lebes ya da dinos; Antik Yunan’da yüksek kaideli, gövdesi küresel, tanrılara şarap sunulan pişmiş toprak kaptır (Tekçam, 2011: 58).

Şekil 24. Dizginli at başı ile süslenmiş çömlek lebes veya krater parçası (Greenewalt Jr, 2010a).

Pers döneminde (M.Ö. 547-334) kent, imparatorluğun batı topraklarını gözlemleyen bir kale kenti, garnizon olmuştur. M.Ö. 5. yüzyılda toplumsal hayatta kendini hissettirmeye başlayan küçük çaplı İran etkileri ile oluşan Lydia-İran kültür sentezi, Büyük İskender'in Sardes'i Pers egemenliğinden kurtarmasından sonra ilerleyen dönemde kaybolmuş; kent tam anlamıyla Grek/İonia kültür ve sanatına açılmış ve tarihinde ilk defa Lydia/Anadolu kenti görünümünü yitirerek, bir Hellen/Anadolu kenti olmuştur (Yegül, 2020: 140 ve 144).

Sardes kazı evinde, Sardes'te bulunmuş terracotta mimari levhaların kopyalarının üretilmesi ve tipik bir Lydia evinin bir kısmının yeniden inşa edilmesi ile ortaya "Lydia Evi" çıkmıştır. Yapımı M.S. 1976-1981 yılları arasında tamamlanan ev için Manisa ili Turgutlu ilçesi yakınındaki Urganlı çömlekçileri tarafından hazırlanmış astarlı dokuz adet toprak kiremit, oksitleyici bir ortamda elektrikli fırında pişirilmiştir. Beyaz, kırmızı ve siyah olarak üç astar hazırlanmış; beyaz astar Kütahya'dan getirilen birincil kilden yapılmış, kırmızı astar demir oksit, siyah astar manganez içermektedir (Greenewalt Jr, 2010c). Lydia Evi Şekil 25'te, evin siması ile orijinal simanın karşılaştırılması Şekil 26'da görülmektedir.

Şekil 25. Lydia yapısı rekonstrüksiyonu (Greenewalt Jr, 2010c).

Şekil 26. Lydia evi ile orijinal sima parçası (Greenewalt Jr, 2010d).

Lydia dini hakkında fazla bir bilgi bulunmasa da ana tanrıça Kybele ve tanrıça Artemis'e saygı duyulduğu, ilerleyen dönemlerde Yunan tanrılarının önem kazandığı, söz edilen iki tanrıça yanında Dionysos'un önemli bir yeri olduğu, ayrıca Zeus ve Demeter gibi tanrı ve tanrıçalara da tapınıldığı bilinmektedir (Yıldırım, 2011: 185).

Lydia mimarlığından tümülüsler içindeki mezar odalarından başka günümüze ulaşan bir eser kalmamıştır; ancak, belirtilmesi gereken bir konu, İzmir Bayraklı'daki Athena Tapınağı sütun başlıklarından günümüze kalmış parçalarında Lydia alfabesinden harfler bulunmasıdır. Bu şekilde, Bayraklı'da Lydialı ustaların çalıştığı ve Lydialıların Hellen yapı ustalarına örnek olduğunu anlaşılmaktadır (Akurgal, 2005: 286).

3. BÖLÜM

BATI ANADOLU ARKAİK DÖNEM MİMARİSİNDE AT FİĞÜRLÜ TERRACOTTALAR

3. BÖLÜM

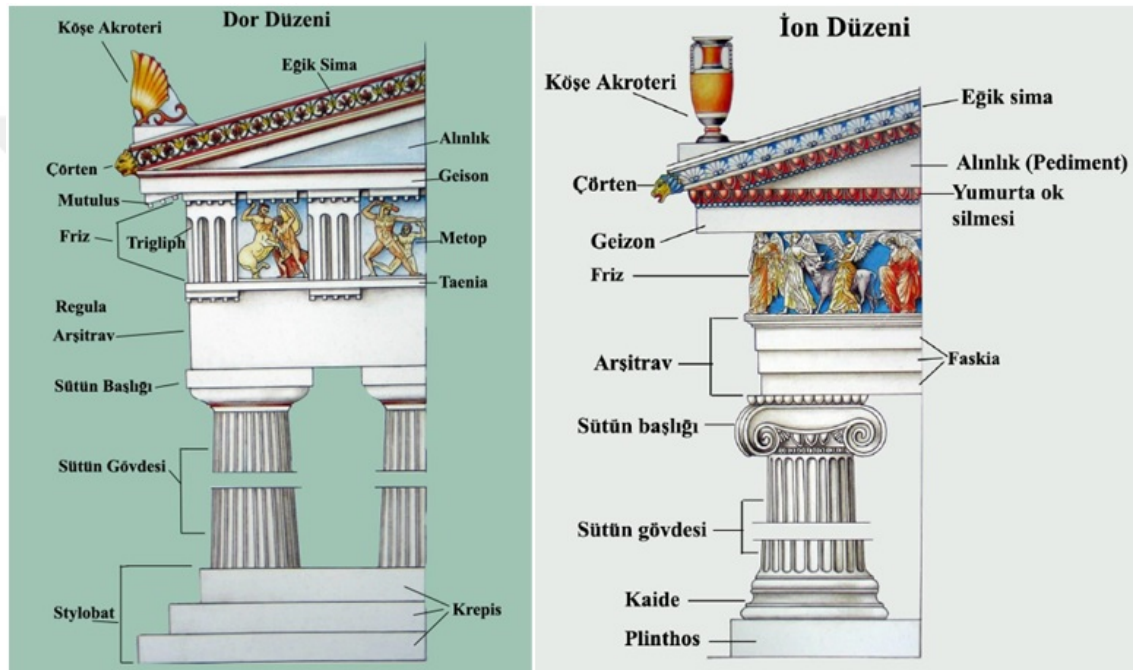
BATI ANADOLU ARKAİK DÖNEM MİMARİSİNDE AT FİĞÜRLÜ TERRACOTTALAR

3.1. Arkaik Dönemde Yapı Düzenleri ve Yapımda Kullanılan Malzemeler

Arkaik Dönemde, yapıların dış görünüşlerini etkileyen, “düzen” adı verilen belirli form ve oranlar sistemlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Yunan mimarlığında Dor ve İon düzeni olmak üzere iki ana düzen vardır (Mansel, 1999: 227). Batı Anadolu ve Samos adasında İon eserlerinin, Grek kara kıtasında Dorik üsluplu eserlerin toplandığı görülmektedir (Turani, 2010: 147). Bütün olarak bakıldığında İon düzeni daha büyük çeşitlilik ve daha çok yüzey süslemesi içermesi nedeniyle Dor düzeninin yanında daha titiz ve süslü durmaktadır (Boardman, 2005: 80). Romalı mimar Vitruvius’a göre, Dor sütunu erkeğin süssüz ve sade görünümünde erkek vücudunun orantısını, sağlamlığını ve güzelliğini vurgularken; İon sütunu bir kadının zarafetinde, süslü ve mevsundur (Vitruvius, 2016: 140-141).

Arkaik Dönemde mimarlık terracottalarının yer aldığı, tapınaklarda sütun dizisi üzerine yerleştirilen; *arşitrav*, *friz* ve *geison* isimleriyle anılan üç ana mimari elemandan oluşan, üstyapı bütününe entablatür adı verilir. Entablatürün en alt sırası, kendi ağırlığı da dahil olmak üzere tüm üstyapı ağırlığını taşıyan ve bunu alttaki düşey taşıyıcılara aktarmak üzere doğrudan sütun başlıkları üzerine oturtulan kirişlerin oluşturduğu arşitravdır. Arşitrav üzerinde yer alan frizlerin, ahşap veya kerpiç gibi dayanıksız malzeme ile inşa edilen yapıların çatı kirişlerinin dış cephelerini korumak amacıyla kullanıldığına inanılmakla beraber, genellikle frizlerin bezeyici özellikleri ön plandadır. Entablatürü oluşturan mimari unsurların en üst sırası geison (saçak) olup ahşap çatı iskeleti ve sima (yağmur oluğu) geison blokları üzerinde yükselir. Bu şekilde geison ahşap çatı iskeletini desteklemek ve yağmur sularının yapı yüzeyine değmeden tahliye edilmesini sağlamak üzere iki temel işlevi yerine getirir. Beşikçatılı yapılarda alınlık üçgeninin iki eğimli yan kenarını çevreleyen kısım eğimli geison, alınlık üçgeninin düz alt kenarı dahil tüm yapıyı yanlamasına çevreleyen kısım yatay/yanal geison olarak

adlandırılır. Beşikçatılı tapınakların ön ve arka cephesinde, yatay ve eğimli geisonların çerçevelediği üçgen girintiye *alnlık* adı verilmektedir. *Tympanon* olarak adlandırılan, duvarla örülmüş alnlık yüzeyinin işlevinin, beşikçatılı yapılarda açıkta kalan çatı iskeletinin oluşturacağı görüntü kirliliğini perdelemek olduğu düşünülmektedir (Eran, 2019: 227-229). Arkaik Dönem tapınak düzenleri Şekil 27’de gösterilmiştir.

Şekil 27. Dor ve İon Düzenleri (Antik Çağ’da Mimari ve Mimari Düzenler, 2016).

Diğer yandan, binalar izleyicilerin gözlerini üstyapı elemanlarına çekmek amacıyla boyanıyor; fakat, alt yapısal elemanlarda bundan kaçınılıyordu. Bunun amacı, tapınanların dikkatini gökyüzüne, yani Olympos tanrılarının konutuna yöneltmek olabilir (Neils, 2016: 169). Üçüzyivler, guttae ve geison erguvani renkte; arşitravla friz ve frizle geison arasındaki çizgiler kiremit kırmızısı bir renkte cilalanmış ve damlalar yaldızlanmıştı; fakat, bütün bunların yanı sıra sayısız burma ve palmiye süsleri de renk renk tutulmuş, heykeller ise parlak renklere boyanmıştı (Friedell, 1999: 120). Bu dönem tapınaklarının kırmızı toprak boyasıyla boyanması, kolayca fark edilmeleri ya da göze

hoş görünmeleri için değil, kurban kanından geriye kalanların simgesidir (Masiero, 2006: 27). Hematit (demir oksit; kırmızı), azurit (bakır silikat; mavi), malahit (bakır karbonat; yeşil) ya da karbon (siyah) gibi doğal mineral ya da elementlerden elde edilen boyalar, reçine veya yumurta akı gibi doğal yapıştırıcılarla birlikte sürülüyor, ardından boyalı yüzeyler koruma ve ton uyumunun sağlanabilmesi için vernikleniyordu (Eran, 2019: 271). Yunan tapınakları ve hazine binalarındaki en renkli süslemeler, yıprandığında veya modası geçtiğinde orijinaleri sıklıkla değiştirilen antefiks, sima veya akroter gibi boyalı pişmiş toprak çatı elemanlarıydı (Neils, 2016: 169).

Arkaik Dönem tapınak yapımında kullanılan başlıca malzemeler taş, ahşap, kerpiç ve terracottadır (Eran, 2019: 152). Taşıyıcı gücü fazla olan, hava etkilerine en dayanıklı ve doğada bol miktarda bulunan taşın; diğer malzemelerle kıyaslandığında üstün olan yönü, hiç bir özel bağlantı sistemine ihtiyaç duymadan tekniğin az gelişmiş olduğu çağlarda sağlamca ayakta duran yapıları inşa olanağı sağlamasıydı. Doğadaki haline en yakın kullanılan malzeme, taştan sonra ağaçtır. Hava etkileri nedeniyle açıkta çok uzun ömürlü ve taş kadar dayanıklı olamayan ağaç; bunlara rağmen, elde edilmesi, işlenmesi ve taşınması kolay bir malzemedir; hafif, çekme ve eğilmeye dayanıklı bir malzeme olması nedeniyle tavan ve döşeme malzemesi olarak tarihi mimarlığın en yaygın malzemesi olmuştur (Kuban, 2002: 29, 33 ve 34). M.Ö. 7. yüzyıl tapınaklarında, ahşap dikmelerle alttan desteklenen üstyapının kendisi de ahşap iken, M.Ö. 6. yüzyıl başlarından itibaren ahşap destekli kerpiç duvarların, ahşap dikme ve entablaturlerin yerini büyük ölçüde taş olanlar almış, yine de çatı iskeleti ahşap olarak kalmıştır. Ahşap çatı iskeleti malzemesi olarak, sadece Arkaik Dönemde değil halen tercih edildiği günümüze kadar değişmemiştir (Eran, 2019: 153).

Kerpiç ve tuğla, toprağa bağlı yapı malzemeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın üreterek biçimini istediği gibi belirlediği ilk yapı malzemesi kerpiçtir. Kerpiçin fırınlanıp tuğla haline getirilmesiyle taş gibi dayanıklı, yeni bir yapı malzemesi elde edilmiştir (Kuban, 2002: 36-37). Taşa kıyasla çok daha ekonomik ve pratik bir malzeme olan ve çağlar boyu Yakındoğu, Akdeniz ve Ege coğrafyasının en temel inşaat malzemesi olan kerpiçin, dere veya nehir yataklarından alınan killi balçığın kum ya da saman benzeri katkılarla karıştırılmasıyla elde edilen hamuru, kalıp veya elle

biçimlendirildikten sonra güneşte kurutulur. Batı Akdeniz’de M.Ö. 7. yüzyılda inşa edilmiş olan tapınaklarda da örnekleri görüldüğü üzere, anıtsal yapılarda kerpiç tuğlalarla örülen duvarların dış yüzeyleri çoğu kez dış etkenlere daha dayanıklı olması nedeniyle pişmiş tuğlalarla kaplanmıştır (Eran, 2019: 153-154).

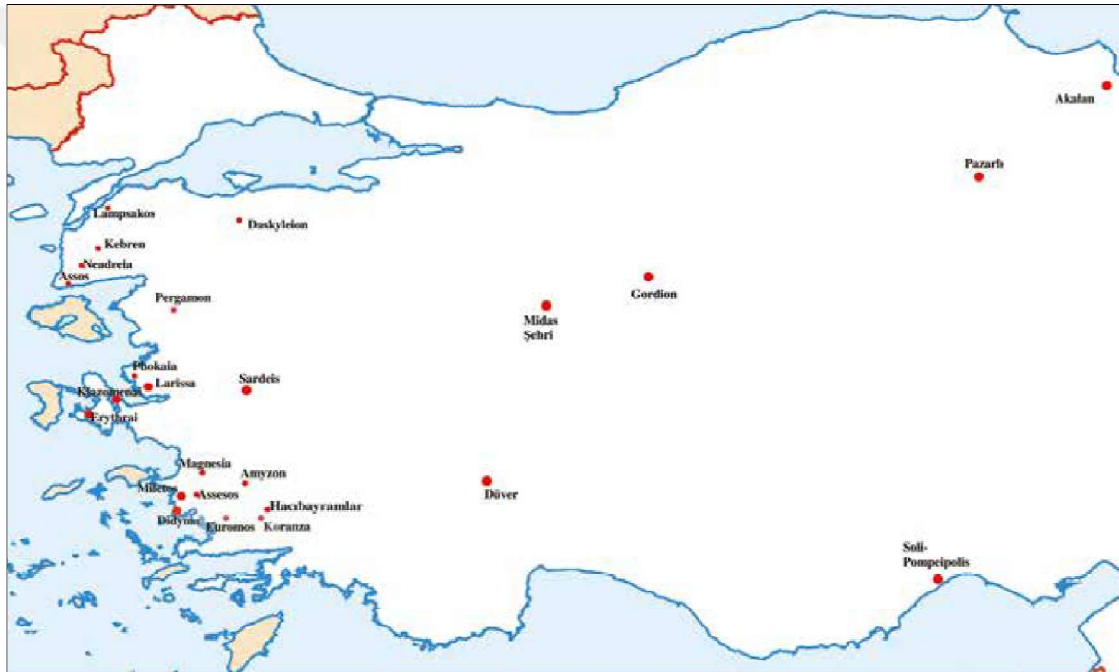
3.2. Mimari Terracottalar

Terracotta, tarihçesi Neolitik Döneme kadar uzanan, kırmızı çömlekçi çamurundan yapılmış ve fırında pişilerek sertleştirilmiş nesnelerin genel ismidir (Tekçam, 2011: 221). Mimari terracotta ise, bina yapımında kullanılan; yüksek derecede pişirilmiş, sade veya süslü, makinede preslenmiş ya da elle şekillendirilmiş, genellikle tuğla veya cephe kaplamasından daha büyük boyutlu olan sırlı ya da sırsız kil ögedir (Harris, 2006: 51).

Kolay işlenebilir, hafif ve ekonomik olmasının yanı sıra, kerpice kıyasla yangına, suya ve diğer olumsuz etkenlere karşı daha dayanıklı olan terracotta kaplamaların esas amacı ahşap malzemeyi korumaktır. Dolayısıyla asıl kullanım alanları, ahşap malzemelerin bol olduğu binanın üst yapısıdır (Eran, 2019: 154). Zira, sazlarla örtülü çatıların yağmur geçirmesi ve yanma tehlikesi oldukça yüksektir ve terracottaların kullanım amacı yapının yağmurdan ve yangından korunmasıdır. Ayrıca, boyamaları canlı renkler ile yapılan ve zaman zaman üzerlerine figüratif sahneler işlenen bu parçalar, yapıların dış cephelerinin en önemli süsleme elemanlarıydı (Türedi Özen ve Canay, 2001: 62-65). Arkaik Dönem mimari terracottalarının kendilerinden sonraki dönemlerde yerini alan taş mimari elemanlara göre avantajı, mimari terracottalarda dekoratif öğelerin yapıldıkları kalıplarla çoğaltılabilmesi iken, taş mimari elemanlarda bu yöntemin kullanılma imkanı olmayıp tek tek işleniyorlardı. Bu durum maliyet ve emek gücünü kat kat arttırıyordu (Akkurnaz, 2013, s. 485).

Henüz herhangi bir arkeolojik buluntulu ile desteklenmese de antik metinlere göre kiremitli çatı sistemi ilk kez Kıbrıs’ta Kral Kinyras tarafından kullanılmıştır, Anadolu’da ne zaman kullanılmaya başladığı konusunda ise antik metinler bilgi vermemektedir. Diğer yandan, Kıta Yunanistan’da pişmiş toprak çatı kiremidi ilk olarak

M.Ö. 7. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenmektedir (Ateşlier, 2010: 225). Yunanistan'da M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısında başlayan mimari terracottaların kullanımı, bir binanın üstünü kapatmak ve onu sert hava koşullarından korumak için dayanıklı ve dekoratif bir malzeme sağlamıştır (Klein, 2016a: 105). Batı Anadolu'da Sardes'te M.Ö. 7. yüzyılın sonlarında söz konusu malzemelerin kullanıldığını gösteren parçalar bulunmuştur (Ateşlier, 2010: 225). Anadolu'da Arkaik Döneme ait mimari terracottaların ele geçtiği buluntu merkezleri Şekil 28'de gösterilmiştir.

Şekil 28. Anadolu'da Arkaik Dönem mimari terracottaların buluntu merkezleri (Akkurnaz, 2019c: 145).

Işık (2008) ise, Phryglerde de görülen yapı terracottalarının geleneğini, Lydia üzerinden Aiolis'ten aldıklarına dair arkeolojide tartışmasız kabul gören teze karşılık tam tersini savunarak; mimari terracottaların bina cephesini süsleyen işleviyle ve üzerinde işlenmiş konuların biçimi ve içeriğiyle Geç Hitit ortostatlarından alınan esinle pişmiş toprağa dönüştürüldüğünü ve Midas döneminde bir Phryg yaratası olarak, Batı

Anadolu'dan bir asırı geçkin bir zaman önce Gordion'da ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Işık, 2008: 275). Sözü geçen ortostat, duvar altlarında kullanılan, dikine yerleştirilmiş ve kimileri kabartmalarla süslü taş levha veya taş bloktur (Sevin, 2003: 307). Çeşitli araştırmacılar da, çatı kiremitlerinin M.Ö. 700'lü yıllarda Yakın Doğu'dan örnekleriyle beraber Greklere getirildiğini, dolayısıyla Anadolu kültürlerinin bu fikrin Grek dünyasına tanıtılmasında aracı rolü üstlendiğini düşünmektedirler (Türedi Özen ve Canay, 2001: 64-65).

Mimari terracottaların üretim sürecinin, son derece zahmetli ve özel yetenek gerektiren işlemlerden oluşması nedeniyle, bunları üreten kişilerin usta sıfatıyla mı anılması, yoksa sanatçı ünvanıyla mı nitelendirilmesi gerektiği karmaşık bir konudur. Kalıplama, boyama ve fırınlanma aşamalarının her biri ayrı bir birikim, tecrübe ve el becerisi isterken, yapıların çatılarının kurulması ve mimari terracottaların montajı daha farklı bir uzmanlık alanı, mimari bilgisi ve kurgu gerektirmektedir. Bu nedenle, mimari terracottaların üretim aşamasında çalışan sanatçı-ustalar, çatıların ahşap konstrüksiyonunu hazırlayan ustalardan farklı kişiler olmalıdır. Mimari terracottaların üretim aşamalarında; kalıplama sürecinde, ana model hazırlanışında figür işleme yeteneğine, boyama aşamasında fırça kullanımına, fırça ile figür ve motif işleme becerisine; fırınlama işleminde, tecrübe ve pişirme bilgisine ihtiyaç duyulur. Çatıyı oluşturan ahşap hatıllar, mertekler ve kirişler gibi mimari elemanların sistemli ve sorunsuz şekilde yapı üzerine kurulmaları ayrı bir bilgi, el becerisi ve tecrübe gerektirir. Olasılıkla, mimari terracottaları üreten kişilerle, çatıları oluşturan ve bunları yapı üzerine, çatılara yerleştirilen kişiler, işi alan atölye veya baş ustanın ekibinde çalışan ve farklı uzmanlığa sahip kişiler olmalıdır (Akkurnaz, 2019b: 24 ve 26).

Arkaik Dönem mimari terracottalarının dayanıklı olabilmeleri amacıyla; kil içeriğinde özellikle mika, küçük taşçık ve hatta şamot katkılı olan, iyi arıtılmamış kil özellikle tercih ediliyordu (Örneğin Hacıbayramlar buluntuları). Kilin hazırlanmasının ardından başlayacak üretim süreci; kalıplama, boyama ve fırınlama olmak üzere başlıca üç ana aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama olan kalıplama işlemi, üç evrede ele alınmalıdır. Birinci evre, üzerinde pozitif kabartmaların olduğu ana modellerin oluşturulma işlemidir. İkinci evre, bu ana modellerden alınan kalıplarla negatif

kalıpların hazırlanma sürecidir. Üçüncü evre ise, negatif kil kalıplarda plakaların kalıplandıktan sonra çıkarılması ve yanal simalara oluklu çörten eklenmesidir (Akkurnaz, 2019b: 24 ve 25).

Ana modeller usta-sanatçılar tarafından atölyelerde üretilirken, plakaların üretiminde asıl unsur olan negatif kil kalıplar yapının inşa edildiği yerde üretiliyordu. Örneğin Hacıbayramlar'da ele geçen buluntu plakaları incelendiğinde, ana modellerin simalarda olduğu gibi tek bir plaka halinde değil, paneller halinde üretildiği anlaşılmaktadır. İon kymationlarının olduğu üst panel ayrı, hayvanların betimlendiği ana sahne panelleri ayrı, altta meander bezeği işli alt panellerin ayrı şekilde yapıldığı sonucu çıkmaktadır. Bu ayrı paneller halindeki ana modellerden alınan negatif kalıplar sayesinde de plakalar üretiliyordu. Kalıptan çıkarılan plakalar bir sonraki aşamaya geçmeden önce, bir süre açık havada kurutulur, böylece plakaların iyice suyunu çekerek kendine gelmesi sağlanırdı. Gordion ve Sardes mimari terracottaları üzerine yapılan değerlendirmelerde, hava şartlarına göre bunların en az bir hafta, bazen de bir aya yakın dinlenmesi gerektiği yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Vitruvius tarafından aktarılan, pişmiş toprak malzemenin kuruyabilmesi için bahar veya sonbaharda yapılması gerektiği yönündeki bilgi de dikkate alınır, plakaların üretimi için yaz aylarının tercih edildiği rahatlıkla söylenebilir (Akkurnaz, 2019b: 25 ve 26).

Üretime dair ikinci aşama olan boyamada, Arkaik Döneme ait benzer buluntuları veren Sardes, Miletos, Euromos, Koranza ve Hacıbayramlar antik kentlerine ait mimari terracottalarında da sıklıkla kullanılan, krem astar üzerine uygulanan ana renkler, siyah ve kırmızı; ikincil renkler ise devetüyü rengi, turuncu ve patlıcan morunun değişen tonlarıdır. Üretime dair son aşama, iç ısısı dengelenmiş kapalı bir fırında ve belli bir ısıda pişirilen plakaların kullanıma hazır hale getirilmesidir (Akkurnaz, 2019b: 26).

Yapının daha önceden hazırlanan ahşap çatı konstrüksiyonu üzerine sistemli şekilde dizilen mimari terracottalar, hem işlevsel hem de dekoratif olarak kullanıma hazır hale geliyordu. Yanal ve eğimli sima plakaları, buldukları yerde daha sağlam durmaları, sarsıntı ve şiddetli rüzgar gibi istenmeyen durumlarda yüksekten aşağıya

düşmemeleri için alttan hatıllara çakılarak, üstten ise kenarlarından birbirlerine bağlanarak sabitleniyorlardı (Akkurnaz, 2019b: 26).

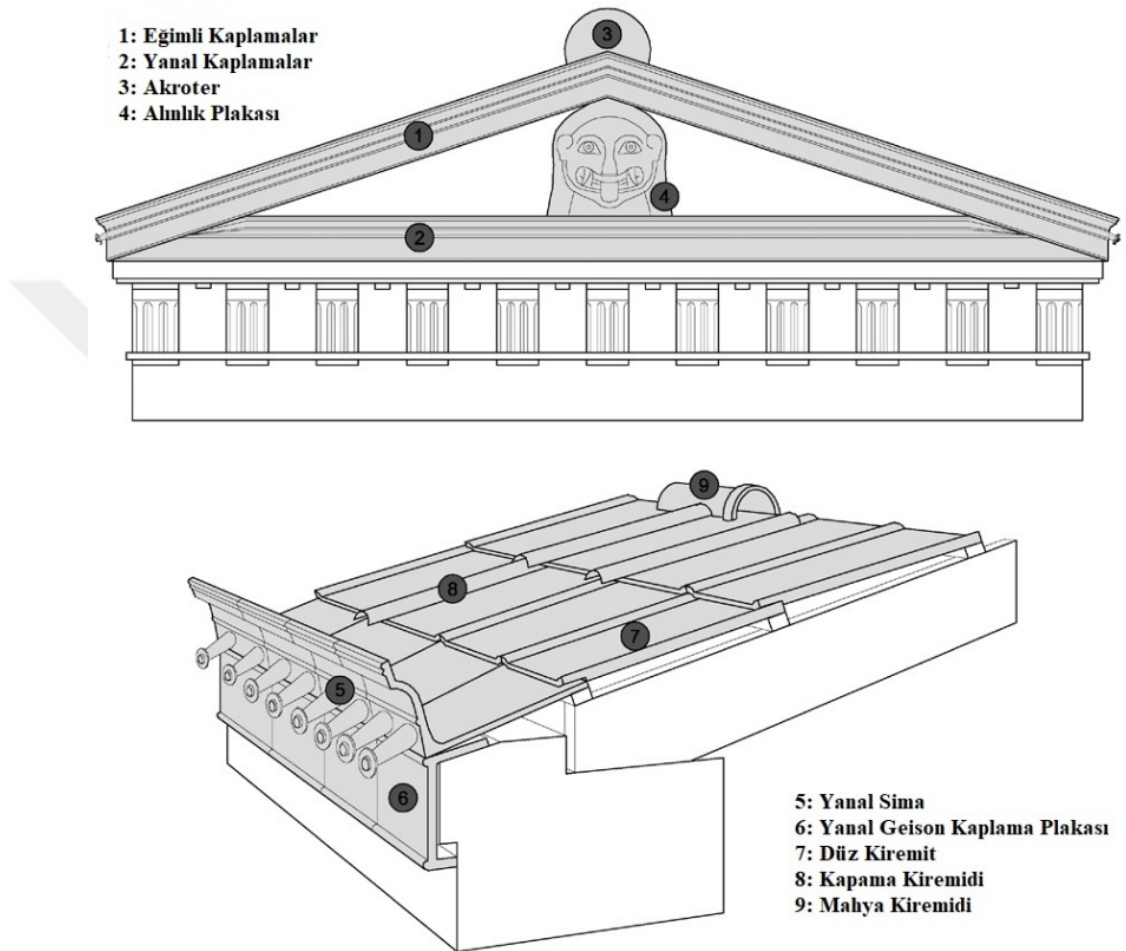
Arkaik Dönem tapınaklarında en yoğun mimari buluntu grubunu çatı kiremitleri oluşturmaktadır (Eran, 2019: 235-237). Çatı kiremitleri dışında, yapıların üst örtüsünde çeşitli işlevler için kullanılan ve yüzeyleri bezenmiş olan mimari terracottalar, yapılarda kullanıldıkları yerlere göre üç ana grupta özetlenebilir (Akkurnaz, 2013: 17): I) Çatı üzerindeki köşe ve merkezi akroterler; II) Yapıların yan yüzlerinde yer alan; antefiks, saçaklık kiremidi, oluklu saçaklık kiremidi, yanal simalar, yan yüz geison kaplama plakası ve friz plakası; III) Yapıların cephelerinde yer alan; alınlığı çevreleyen eğimli simalar, alınlık kabartması, cephe geison kaplama plakası ve friz plakası. Akkurnaz (2013) yukarıdaki gruplamaya dahil etmese de, çalışmasında Ion kymationlu taç kuşağını da II. ve III. gruplar içinde açıklamıştır.

Karditsa Arkeoloji Müzesi'nde yer alan, Metropolis Arkaik Dönem Apollon Tapınağı'na ait örnek bir terracotta at başı akroter Şekil 29'da gösterilmiştir. Akroterin tapınaqtaki yeri arka plandaki canlandırmada, tapınağın çatısındadır.

Şekil 29. Terracotta at başı akroter (Museo Arqueológico de Karditsa, 2019).

Terracotta yapı bileşenlerinin, bir tapınak üst yapısı üzerinde gösterimi Şekil 30'da yapılmıştır.

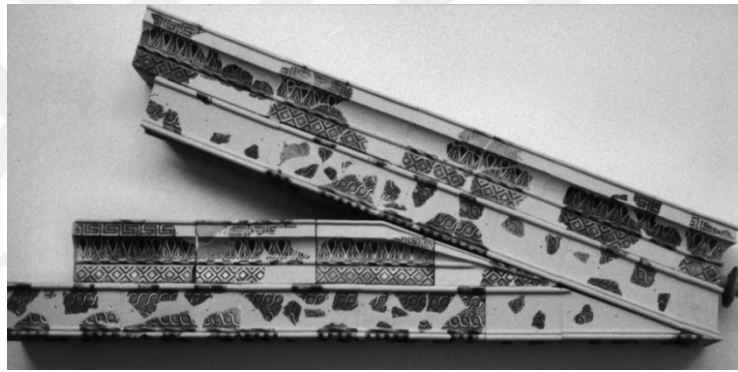

Şekil 30. Mimari yapı ve çatı bileşenleri (Rheeder, 2019: iv).

Çalışmanın konusunu oluşturan mimari terracotta buluntuların yoğunluğunu sima ve friz plakalarının oluşturması nedeniyle, kısaca aşağıda sima ve friz plakaları hakkında bilgi verilmiştir.

Simalar, yapının hem alınlık hem de yan çatısı için ayrı olarak üretilen, saçak boyunca uzanan yağmur suyu oluğuna verilen isimdir (Türedi Özen ve Canay, 2001:

64). Yağmur suyunun toplanıp yapıdan tahliye edilmesini sağlayan sima, aslında bir çeşit yassı kiremittir fakat hem biçimsel hem de bezemeleri ile çatılarda kaplama amacıyla kullanılan standart kiremitlerden ayrılmaktadır. Yapının dört cephesinde de yanlamasına uzanan oluklar *yatay/yanal sima*; çatı üçgeninin iki eğimli kenarını çevreleyen bölümü ise *eğimli sima* olarak adlandırılır. Yanal simalar üzerlerindeki su tahliye olukları ile eğimli simalardan ayrılmaktadır (Eran, 2019: 242). Arkaik Döneme tarihlenen, Yunanistan Olympia’da yer alan Gela Hazine Dairesine ait yanal ve eğimli simaların canlandırılması Şekil 31’de, bu terracotta kaplamaların tutturulacağı şekillendirilmiş taş geison Şekil 32’de gösterilmiştir.

Şekil 31. Gela Hazine Dairesine ait yanal ve eğimli simaların canlandırılması, Olympia (Klein, 2016b: 131).

Şekil 32. Gela Hazine Dairesine ait geison, Olympia (Klein, 2016b: 131).

Koranza'da ele geçen, Arkaik Döneme tarihlendirilmiş, üzerinde Centaur (At-adam)'ların görüldüğü, Kentauromakhia tasvirli oluklu çörtenli yatay sima plakası örneği Şekil 33'te; yanal sima plakalarının ait olduğu çatı kısmının modellenmesi Şekil 34'te gösterilmiştir.

Şekil 33. Çörtenli yatay sima örneği, Koranza, M.Ö. 510 (Akkurnaz, 2015: 67).

Şekil 34. Çörtenli yatay simanın modellenmiş perspektif görünümü (Akkurnaz, 2015: 69).

Friz plakası, arka yüzünde çıkıntılı profil bulunmayan, yapıların cephelerinde ve yan yüzlerinde, geisonun altında yer alan friz kuşağı alanında kullanılan kaplama elemanıdır (Akkurnaz, 2013: 20). Terracotta kaplamalar plaka olarak imal edilmelerine rağmen, sürekli bir sıra halinde yerleştirildiklerinde ve konu tekrarlandığında friz olarak nitelendirilirler (Ridgway, 1966: 188). Daha önce belirtildiği gibi, frizlerin yapının dayanıksız malzemelerinin korunması amacıyla kullanıldığı düşünülmekle beraber, bezeyici özellikleri ön plandadır. Mimar ve arkeolog Josef Durm tarafından yapılan Dor ve İon düzenlerinin renk şemalarının varsayımsal canlandırmasında, friz plakalarının üst yapı üzerindeki yerleri Şekil 35'te görülmektedir.

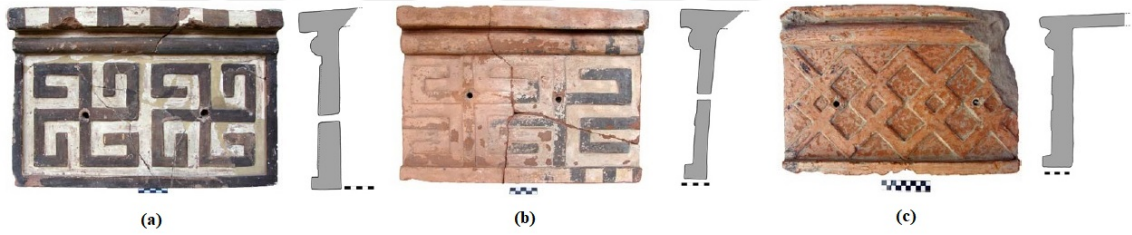

Şekil 35. Dor (solda) ve İon (sağda) Düzenlerinin renk şemalarının mimar ve arkeolog Josef Durm tarafından varsayımsal canlandırması (Zink, 2019).

Friz, Arkaik Dönemde Dor düzeni için kanonik (genel olarak kabul görmüş) bir mimari elemandır (Eran, 2019: 228) ve ilk olarak Dor mimarisinde bir konuyu etraflıca hikaye etmek amacıyla kullanılmıştır (Şahin, 2002: 36). İon düzeninin genelinde ise;

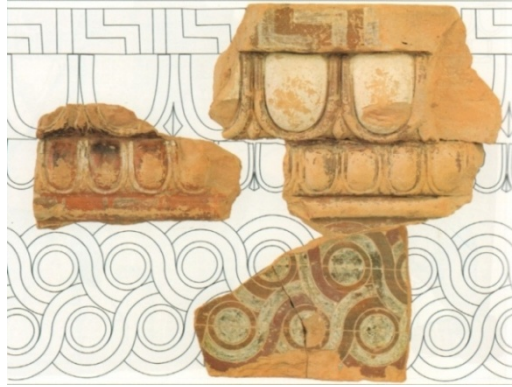
ancak, M.Ö. 3. yüzyıl son çeyreği ile 2. yüzyılda, Hermogenes mimarlığı ile kanonikleşir. Arkaik Dönemin İonia'sı içinse, durum tartışmalıdır (Eran, 2019: 228). Yaşamış olduğu dönem M.Ö. 2. yüzyılın ilk üç çeyreği olduğu düşünülen mimar Hermogenes, bir görüşe göre Attik bir gelenek olan frizi Anadolu İon mimarisinde ilk uygulayan mimardır, üstelik onunla birlikte friz İon mimarisinin vazgeçilmez bir parçası olur (Şahin, 2002: 35, 36 ve 89).

Çakma yöntemiyle yapılara tutturuldukları için (Akkurnaz, 2013: 20), üzerlerinde çakma delikleri görülebilen friz örneklerinden, Düver'de ele geçen çift svastika (a), çift çengel-meander (b), çubuk ve çengel (c) motifli friz levhaları Şekil 36'da gösterilmiştir.

Şekil 36. Motifli friz levhalarına örnekler, Düver (Kahya, 2017: 82 ve 84).

Geometrik dönemde seramikler üzerinde yaygın olarak görülen atlı ya da at arabalı bezemeler, Arkaik dönemde terracotta kaplamalarda da yaygın olarak görülmektedir. Phokaia, Sardes, Larisa, Gordion, Thasos, Palaikastro ve Velletri gibi merkezlerde ele geçen örneklerde öncelikle savaş, av ya da yarış gibi sahneler işlenmiş, ayrıca, sahneye hareket katmak amacıyla kuş, köpek, tavşan gibi figürler de eklenmiştir (Baran, 2013: 221). Larisa kazılarında ele geçen, örnek geometrik bezemeli friz levhasına ait parçalar Şekil 37'de, bitkisel bezemeli friz levhasına ait parçalar Şekil 38'de gösterilmiştir.

Şekil 37. Geometrik bezemeli friz levhasına ait parçalar, Larisa, M.Ö. 550-540 (Öncü, 2018: 194).

Şekil 38. Bitkisel bezemeli friz levhasına ait parçalar, Larisa, M.Ö. 550-540 (Öncü, 2018: 196).

Mimari terracottalar, M.Ö. 7. yüzyılın ortaları ile M.Ö. 5. yüzyılın ortalarına kadar -özellikle M.Ö. 6. yüzyılda- yoğun şekilde olmak üzere, yaklaşık 150-200 yıllık bir zaman diliminde popüler olmuştur. Mimari terracottaların üretimleri ve kullanılmaları Klasik ve Hellenistik Dönemlere kadar sürse de, yıpratıcı doğa şartlarına daha uzun süre dayanabilen ve daha sağlıklı bir yaşam alanı sunan taş yapıların inşasında kullanılan taşların, ocaktan çıkarılma, nakliye ve dekoratif amaçla işlenmesi

gibi teknik konularda ustalaşılması ve maliyetinin düşmesiyle popülerliklerini kaybetmişlerdir (Akkurnaz, 2013, s. 482-483).

Arkaik Dönemi takip eden Klasik ve Hellenistik Dönemlerde, mimaride terracotta kullanımı çatı kiremitleri haricinde yok denecek kadar azdır (Alanyalı, 2003: 332). Anıtsal mimaride taşın daha fazla tercih edilen bir yapı malzemesi olmasıyla, sadece çatının üst yüzeyinde kiremitler şeklinde kullanımı devam eden mimari terracottalar, dekoratif özelliklerini kaybetmişlerdir (Türedi Özen ve Canay, 2001: 62).

3.3. Larisa Antik Kentinde Bulunan At Figürlü Mimari Terracottalar

Larisa'da 1902 yılında İsveçli arkeolog Lennart Kjellberg ve Alman arkeolog Johannes Boehlau tarafından başlatılan ilk kazı çalışmalarında, yalnızca içinde tapınağın da yer aldığı akropol alanını içeren Larisa Batı tepesi ve kısmen nekropolde çalışılmıştır (Külekçi, 2021: 7). Akropolün en üst terasında başlanan kazılarda, bu terası saran bir çok kule ile korunmuş bir sur, suru doğu kısmından kesen bir propylon ve doğu kenarında büyük bir sunağın temel izlerine rastlanmıştır (Mater, 2013: 34). Propylon, büyük bir antik çağ yapısına girişi sağlayan anıtsal kapı olup Arkaik Dönemden itibaren kutsal alanların girişleri de bu şekilde inşa edilmiştir (Tekçam, 2011: 183). Birinci Dünya Savaşı nedeniyle kesintiye uğrayan ilk kazılar 1932 yılında tekrar başlamış, o zamanlar Alman Arkeoloji Enstitüsü bursiyeri olarak kazılara katılan K. Schefold'un 1933 yılında kazı başkanlığına gelmesiyle, kazılar 1934 yılına kadar sürdürülmüştür (Öncü, 2013: 9).

İlk kazılarda, Geç Arkaik Döneme tarihlenen surlar ve tapınak, tapınak çevresindeki moloz tabakaları içinde de adak armağanı olarak düşünülen çok sayıda çanak çömlek, üzeri zengin figürlü ve bitkisel geometrik motifli bezemeler olan terracotta mimari öğelere ait çok sayıda parça, Aiol sütun başlıkları ve taş mimariye ait pek çok parçaya rastlanmıştır (Mater, 2013: 34). Söz konusu alanın değişik yerlerinde ele geçen mimari terracottaların geldikleri yerler kesin olmayıp hangi terracottanın hangi yapıya ait olduğu tartışılması gereken bir konudur. Arkeolog Schefold, bu terracotta buluntuların kimisini eski saraya, kimisini tapınağa ve bazılarını da stoaya

vermiştir (Özyiğit, 2012b: 165). Larisa’da bulunan terracottaların çoğu 1902 yılındaki kazılarda tapınak civarında bulunduğu tapınakla ilişkilendirilmiştir; ancak, tapınak civarında başka yapı grupları da olduğu için bu yapılara da ait olmaları olasıdır (Mater, 2013: 79).

Tapınak alanı yerleşimin ilk çekirdeğini oluştururken, buranın İlk Tunç Çağı’ndan itibaren kutsal bir alan olduğu önerilmektedir. Yunan döneminde de kutsallığını yitirmeyen alanda, M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilen adak buluntularına dayanarak alanın Athena’ya adandığı düşünülmektedir (Külekçi, 2021: 37 ve 48). Athena tapınağı olduğu düşünülen yapının Arkaik, Geç Arkaik, Erken Klasik ve M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen birkaç yenilenme evresi saptanmıştır (Mater, 2013: 61). Larisa’daki at terracottaları parçaları, Larisa’daki tapınağın atların efendisi Athena’ya ait olduğunu kanıtlaması açısından da önemlidir (Özyiğit, 2012b: 169). M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında 3,25x6,25 m. ölçülerinde Birinci Evre Tapınağı olarak tanımlanan küçük bir tapınağın üzerine, M.Ö. 6. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yazıtlara göre Athena’ya adanmış olan 5,77x11,55 m. ölçülerinde yeni bir tapınak inşa edilmiştir (Öncü, 2013: 23).

Larisa’da at figürlerinin de görüldüğü mimari terracotta elemanlardan friz levhalar, bezeme detaylarına göre; figüratif bezemeli grubu oluşturan atlı avcılar, symposion ve kentaumakhia tasvirli, bitkisel bezemeli ve geometrik bezemeli friz levhaları olmak üzere beş farklı grup sunmaktadır (Öncü, 2018: 188). Kentaumakhia, kentaurlar (centaur/at-adamlar, Bölüm 1.3) ile savaşı konu alan betim sanatıdır (Şahin, 2020: 14). Yine at figürlerinin görüldüğü, tümü araba yarışı tasvirli olan simalar, yapıların yan ve ön cephelerinde (yatay); ayrıca, üçgen alınlığın kenarları boyunca (eğimli) kullanılmıştır (Öncü, 2018: 188).

Larisa pişmiş toprak yapı elemanları M.Ö. 550-540, 540-520 ve 525-500 tarihleri arasında üç ayrı üretim sürecine işaret etmektedir. Akropolis buluntuları, bu farklı zaman dilimlerinde tanrı ve tanrıçalar ile aristokratlar için yapılar inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Frizler üzerinde görülen symposion ve simalarda görülen araba yarışı tasvirleri, antik dönemin aristokrasiyle yakından ilişkili ikonografik sahneleri

olup Larisalı kent yöneticilerinin kendilerini aristokrat olarak gördüklerini veya gösterme çabasında olduklarını belirtmektedir (Öncü, 2018: 189).

Öncü (2013: iii), Aiolis Bölgesinde Arkaik Döneme ait terracotta çatı elemanlarını incelediği tez çalışmasında, Larisa terracotta buluntuları üzerinde yürüttüğü ölçüm, çizim, fotoğraflama ve belgeleme çalışmaları sonrası, dijital ortamda parçaları levha bazında birleştirmiştir. Gerçekte, bu parçalar arasında bazı birleşmeyen parçalar olsa da ikonografik kompozisyonun anlaşılabilmesi amacıyla ilişkilendirilerek ve ilişkilendirme gerekçeleri ayrıntılı olarak açıklanarak, dijital ortamda yan yana gösterilmişlerdir. Bu çalışmada, Öncü (2013)'ün levha bazında üretimlerinden yararlanılmış fakat levhaları oluşturan terracotta parçaların özellikleri açıklanırken, yalnızca at figürleri, at arabası ve/veya sürücüsünün figürlerini içeren mimarlık terracotta buluntuları hakkında bilgi verilmiştir. Atlı avcılar tasvirli frizlerin katalog numarasının FAA, araba yarışı tasvirli simaların katalog numarasının SA ve tympanon parçalarının katalog numarasının T simgeleri ile gösterimi aynen korunmuştur.

Larisa'da ikonografik açıdan "atlı avcılar" olarak isimlendirilen tasvirleri içeren terracotta parçalar incelendiğinde, Larisa yatay simalarında atlı avcılar konusunun resmedilmediğinden ve eğik simaların yatay simalarla genel olarak paralellik gösterdiğinden hareketle, atlı avcılar tasvirli levhaların frizde yer almaları daha olası görülmüştür. Eldeki terracotta parçaların incelenmesi, levhalarda karşılıklı şaha kalkmış iki at üzerinde ellerinde mızrak tutan avcılar, atların arasında yere çökmüş yaban keçisi ile arkasında uçan turnaların tasvir edildiğini düşündürmektedir. Atlı avcılar tasviri içeren terracotta parçalarının hiçbirinin birbirleriyle birleşmemesine karşın, ikonografik kompozisyonun anlaşılabilmesi için bazı parçaları ilişkilendirerek, dijital ortamda uygun biçimlerde yan yana gösterilmiştir (Öncü, 2013: 52, 55 ve 56).

Atlı avcılar tasvirli bir friz levhasının genişliğini ortaya koyacak yeterli kanıt olmasa da (Öncü, 2013: 56); genişlikleri yaklaşık 65 cm. olan symposion ve kentaumakhia tasvirli friz gruplarına benzer şekilde, genişlikleri 65 cm. olarak verilmiştir (Öncü, 2013: 36, 62 ve 463). Dijital birleştirmeler, atlı avcılar tasvirli bir friz levhası yüksekliğinin ise yaklaşık 43 cm. olduğu ortaya çıkarmıştır. Şekil 39'da

gösterilen Levha (Lev.) X'un üretimi, M.Ö. 540-520 yıllarına tarihlenmektedir (Öncü, 2013: 56, 463 ve 464).

Lev. X'u oluşturan parçalardan, FAA1 katalog numaralı (kat. no.lu) krem rengi astarlı friz parçasında; karşılıklı şaha kalkmış iki attan sağda olana ait, kabartma şeklinde işlenmiş siyah boyalı gövdenin ön bölümü görülmektedir. Ağzı açık, burun deliği çukurlaştırılmıştır. Boyunduruk beyaz çizgili, avcının ayak ucu kırmızı renkli boyanmıştır (Öncü, 2013: 292).

FAA2 kat.no.lu krem rengi astarlı friz parçasında; karşılıklı şaha kalkmış iki attan sağdakine ait, daire biçimli gözlü, kırmızı ve siyah boyalı baş görülmektedir. Yelesi birbirine kazıma çizgilerle bölünmüş ve önde perçemlidir. Üst kenarda, sağdaki avcının iki mızrağının uç bölümleri kırmızı ve siyah çizgilerle belirtilmiştir. Levha üst kenarında yarım daire profilli, ince silme kırmızıya boyanmıştır. FAA3 kat.no.lu, ikonografî ve bezeme açısından FAA1 ve FAA2'ye benzeyen krem rengi astarlı friz parçasında ise, karşılıklı şaha kalkmış iki attan sağda olana ait baş görülmektedir (Öncü, 2013: 293-294).

FAA4 kat.no.lu krem rengi astarlı friz parçasında, karşılıklı iki attan soldakinin başı ve sağdakinin burnu yer almaktadır. Soldaki atın yelesi paralel kazıma çizgilerle bölünmüş, koyu kırmızı ve kırmızı renkli, önde düz perçemlidir. Göz çukuru belirtilmiş ve göz daire şeklinde kırmızı çizgiyle, gözbebeği koyu kırmızı noktayla gösterilmiş, göz altında koyu kırmızı çizgiyle kas detayı verilmiştir. Burun deliği koyu kırmızı çizgi bezemeli olup dizgin koyu kırmızı çizgilerle yapılmıştır. Sağdaki atın korunmuş olan burnu siyah boyalı, burun deliği çukur biçiminde gösterilmiştir (Öncü, 2013: 294).

FAA5 kat.no.lu krem rengi astarlı friz parçasında, sağa doğru şaha kalkmış ata ait göğüs ve ön bacaklar görülmektedir. Atın gövdesinde kas detayları kırmızı çizgilerle belirtilmiş ve toynakları koyu kırmızı renkli astar ile bezenmiştir. Gövdesinin altında görülen avcının ayağının ucu koyu kırmızıdır. Atın altında ön dizleri üzerinde yere çökmüş şekilde, gövdesi ve boynuzu koyu kırmızı ve siyah, kulakları kırmızı çizgilerle belirtilmiş bir yaban keçisi yer almaktadır. FAA7 kat.no.lu krem rengi astarlı friz

parçasında ise, karşılıklı saha kalkmış iki atın ön bacakları görülmektedir (Öncü, 2013: 295-296).

Şekil 39. Atlı avcılar tasvirli friz levhası X (Öncü, 2013: LEVHA X).

FAA6 kat.no.lu krem rengi astarlı friz parçasında, sağa doğru şaha kalkmış atın gövdesi ve savaşçının krem rengi bacağı yer almaktadır. Atın göğüs ve karın kısmındaki krem rengi astarlı bölümler dışında gövdenin geri kalanı kırmızı renklidir (Öncü, 2013: 296). FAA8 ve FAA9 kat.no.lu diğer parçalarla oluşturulup Şekil 40’da gösterilen Lev. XI, ölçüleri ve üretim tarihi açısından Lev. X ile benzerdir.

Şekil 40. Atlı avcılar tasvirli friz levhası XI (Öncü, 2013: LEVHA XI).

Araba yarışı tasvirli bezemelere bakıldığında, aynı tip sima levhalarına ait olduğu anlaşılan SA1–7 kat.no.lu parçaların, Öncü (2013) tarafından yapılan dijital birleştirmesi (Lev. XXIX) Şekil 41’de gösterilmiştir. Sağdan sola doğru araba yarışı tasvirli levhanın yaklaşık olarak genişliği 82 cm., yüksekliği 43 cm. olarak tahmin edilmiştir. Taçların üst kenarlarındaki kırıktan dolayı, 43 cm. olarak düşünülen levha yüksekliğine en az 2-3 cm. daha eklenmesi gerektiği anlaşılmakta, bu durumda Lev. XXIX’un yüksekliğinin 45-46 cm. olduğu anlaşılmaktadır. Levhanın yapım tarihi M.Ö. 550-540 yılları arasına tarihlenmektedir (Öncü, 2013: 104, 105, 109 ve 463).

Sağdan sola doğru kabartma şeklinde atlar ve süzülen kartalın görüldüğü SA1 kat.no.lu yatay sima parçasında, koşar biçimde olan atların ön bacakları havada, başları farklı duruş pozisyonunda ve ağızları açıktır. Sahnede önde görülen atın yelesi, uçlara doğru sivrilen birbirine paralel kabartma çizgilerle gösterilmişken, arkadaki atın alnında kabartma çizgi şeklinde ucu kıvrık iki perçem görülmektedir. Boyunduruktan kabartma griffon boynu çıkmaktadır (Öncü, 2013: 362).

SA2 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçasında, sağdan sola doğru kabartma şeklinde atlar, araba ve süzülen kartal görülmektedir. Atlar, tasvir açısından SA1 gibi, ağız açık, dil dışarda, göz iri ve ovaldir. Yele koyu kırmızı renkli ve boyunduruktan çıkan griffon başı kırmızı çizgilerle gösterilmiştir. Dizginler dört ayrı kabartma çizgi şeklinde. Araba tekerleği dört ispitli ve mili yuvarlaktır (Öncü, 2013: 363).

SA3 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçasında, koşan tavşan, atların ön bacakları ve kahverengimsi kırmızı çizgilerle yapılmış bitkisel bezeme görülmektedir. Karşılıklı çift volütlü kıvrık dal biçimindeki bitkisel bezemede alt volütler içe, üst volütler dışa dönüktür. Volüt merkezlerinden dışa uzanan üç palmet yaprağı ve birleşim noktalarından aşağı ve yukarı uzanan palmet bezemesi mevcuttur (Öncü, 2013: 364).

SA4 kat.no.lu yatay sima parçasında, kabartma tekniğinde araba soldan sağa doğru görülmektedir. Koyu kırmızı boyalı tekerlek dört ispitlidir. İspitler merkezden kasnağa doğru genişleyen oval biçimli, dingil ise kabartma daire şeklindedir. SA5 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçasında ise, sağdan sola doğru kabartma şeklinde araba sürücüsü ayakta ve hafif öne eğilmiştir. Vücut, dış konturları siyah çizgilerle sınırlanmış krem rengi boyalı olup yüz profili siyah boyayla çizilmiştir. Alın çizgisi burna kadar düz, burun yuvarlak ve kökü belirtilmemiş, göz iri badem şeklinde, göz bebeği siyah nokta biçimlidir. Rüzgardan geriye savrulmuş birbirine paralel üç düz tutam şeklinde uzun saçlar ile öne doğru uzun, uca doğru sivri uzun sakal siyah boyalıdır. Beldeki kemer siyah dik çizgilerle taranmıştır (Öncü, 2013: 365-366).

Şekil 41. Araba yarışını tasvirli yatay sima levhası XXIX (Öncü, 2013: LEVHA XXIX).

Soldan sağıa araba yarışı tasvirli, aynı tip sima levhalarına ait olduğı anlaşılan SA8–11 kat.no.lu dört parçanın Öncü (2013) tarafından yapılan dijital birleştirmesi (Lev. XXXII) Şekil 42’de verilmiştir. Lev. XXIX’un referans alınmasıyla, Lev. XXXII’nin de ölçüleri, genişlik 82 cm. ve yükseklik 43 cm. olacak şekilde verilmiştir. Levhanın yapım tarihi M.Ö. 550-540 yılları arasına tarihlenmektedir (Öncü, 2013: 110 ve 463).

SA8 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçasında, soldan sağıa doğru kabartma şeklinde araba yarışı sahnesi görölmektedir. Saçları rüzgardan geriye savrulmuş tek bir bukile halinde uzun saçlı ve sakalsız sürücü ayakta, hafif öne eğilmiş, dizginleri tutar şekildedir. Alın çizgisi burna kadar düz, burun sivri, göz iri badem şeklinde, dudaklar kalın, ağız çizgisi aşağı kıvrıktır. Bel ve baldırda turuncuya yakın kırmızı boyalı çizgiler elbisenin diz üzerinde olduğunu göstermektedir. Araba, atlar, koşum takımları, süzölen kartal ikonografı ve detaylar açısından SA2 benzeridir (Öncü, 2013: 368). SA9 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçası ve SA10 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçası, ikonografı ve bezeme detayları açısından SA8 gibi olan iki parçadır (Öncü, 2013: 369-370). SA9 ve SA10 kesin olarak birleşmemelerine karşın, dijital birleştirmede paralel gösterilmiştir (Öncü, 2013: 106).

SA12–22 kat.no.lu parçaların Öncü (2013) tarafından yapılan dijital birleştirmesi diğeri bir levhada (Lev. XXX), Şekil 43’te gösterilmiştir. SA12 ve SA13 kat.no.lu parçalar yarışın yönünün belirlenemediğı yatay sima grubuna ait iken; SA14, SA16-18 kat.no.lu parçalar sağdan sola doğru; SA15, SA19 ve SA20 kat.no.lu parçalar soldan sağıa doğru tasvirli yatay simalara aittir. SA21 ve SA22 kat.no.lu terracottaların da durumu belirsizdir (Öncü, 2013: 106-108).

Şekil 42. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XXXII (Öncü, 2013: LEVHA XXXII).

Şekil 43. Araba yarış tasvirli yatay sima levhası XXX (Öncü, 2013: LEVHA XXX).

SA23–25 kat.no.lu parçaların Öncü (2013) tarafından yapılan dijital birleştirmesi (Lev. XXXIV) Şekil 44’te gösterilmiştir. Mevcut parçalar üzerinden levha ölçülerinin

kesin olarak yorumlanması güç olsa da tüm levha genişliği yaklaşık 65 cm. olarak verilirken, levha yüksekliği konusunda fikir yürütmenin olanaksız olduğu belirtilmektedir. Yapım tarihleri M.Ö. 540-520 yılları arasına tarihlenmektedir (Öncü, 2013: 111 ve 112).

SA23 kat.no.lu parça üzerinde tasvir edilen atlar, köpek ve karacanın ölçülerinin, daha önce gösterilen levhalar üzerindkilerden büyük olması ve bezemelerdeki detay farkları, ilgili parçayı farklı bir levha tipinin parçası yapmaktadır. SA25 kat.no.lu parça üzerindeki altı ispitli araba tekerleği, daha önceki yatay sima parçalarındaki dört ispitli tekerleklerden farklı olarak daha gerçekçi bir form ortaya koymaktadır. Tam olarak birleşmemelerine karşın SA23 ile SA25 yan yana gösterilmiş; SA24'teki köpek betimlemesinin, SA23'te görülen köpek figürüne ölçüleri ve duruş pozisyonu açısından yakın benzerlik göstermesi nedeniyle, SA24 kat.no.lu parça da aynı gruba dahil edilmiştir (Öncü, 2013: 110-111).

SA23 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçasında, sağdan sola doğru, kabartma şeklinde atlar ve karaca kovalayan köpek görülmektedir. Sahnede önde görülen at koşar pozisyonda, ön bacaklar havada, ağzı açık, burun deliği oyuktur. Dış konturları kırmızı çizgilerle sınırlanmış krem renkli, koşum takımı ve iki dizgin de kırmızı çizgilerle belirtilmiş, boyundurukta kırmızı meander motifli bordür mevcuttur. Boyunduruktan çıkan ağzı açık, dili dışarı uzanmış, kulakları uzun ve oval griffon başı görülmektedir. Yele uçları kırmızı çapraz taralı kısa çizgilidir. Arkadaki at koyu kırmızı renkli ve yelesi çapraz kırmızı çizgiler şeklindedir. Köpek koşar vaziyette, vücudu gergin, ön bacakları havada, ağzı yarı açıktır. Vücudu kırmızı çizgilerle çerçevelenmiş krem rengi; göz, kulak, burun ve kas detayları kırmızı çizgilerle belirtilmiş ve boyunda kırmızı dik üçgenlerle gösterilmiş tasma görülmektedir. Köpeğin önünde koyu kırmızı boyalı karaca koşar şekilde, gövdesi gergin, ön bacakları havada, ağzı açıktır. Karacanın kuyruğu yukarı doğru hilal biçiminde, kalın ve ince iki koyu kırmızı çizgiyle gösterilmiştir. SA25 kat.no.lu yatay sima parçasında ise, sağdan sola doğru, kabartma şeklinde araba ve atların arka bacakları görülmektedir. Tekerlek altı ispitli, dingil kabarma şeklinde daire formudur. Dingil hizasında araba oku ve tekerlek ile araba oku

üzerinde yer yer korunmuş kahverengimsi kırmızı renkte izler bulunmaktadır (Öncü, 2013: 377-379).

Şekil 44. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XXXIV (Öncü, 2013: LEVHA XXXIV).

SA26–29 kat.no.lu parçaların Öncü (2013) tarafından yapılan dijital birleştirmesi (Lev. XXXVII) Şekil 45’te gösterilmiştir. SA28 kat.no.lu parça ile SA27 birleşmemesine karşın; ölçüleri, hamur özellikleri, astar ve boyanın korunabilen bölümlerinin benzemesi nedeni ile ilişkilendirilmiştir. Hamur ve astar rengi bakımından SA26 ve SA29 da yukarıda bahsedilen parçalarla ilişkilendirilmiştir Lev. XXXVII’nin genişliği yaklaşık 62 cm., yüksekliği ise yaklaşık 45 cm.dir. Yapımı M.Ö. 540-520 yılları arasına tarihlenmektedir (Öncü, 2013: 112-115 ve 463).

SA26 kat.no.lu yatay sima parçasında, soldan sağa doğru, kabartma şeklinde araba sürücüsü ayakta, hafif öne eğilmiş, kolları ileri uzanmış durumda görülmektedir. Alın çizgisi burna kadar düz, burun hafif sivri ve kökü belirtilmemiş. Göz badem şeklinde, oldukça büyük, gözbebeği koyu kırmızı nokta şeklinde, kaş kalın hilal biçimlidir. Omuzları açıkta bırakan turuncumsu kırmızı ve siyah renkli giysi, meander motifli ince bordüre sahip olup yüz profili, kaş, göz ve kulak detayları turuncumsu kırmızı boyayla çizilmiş; uzun saç, sakal ve bıyık turuncumsu kırmızı çizgiyle çerçevelenmiş ve içi siyah boyanmıştır. Saçlardan üç tutam, birbirine paralel ve rüzgardan geriye savrulmuş, uçları içe kıvrıktır. Saç bağında beyaz boyayla birbirine paralel üç dik çizgi mevcuttur (Öncü, 2013: 380).

SA27 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçasında, soldan sağa doğru kabartma şeklinde atlar ve arabanın ön bölümü görülmektedir. Öndeki atın gövdesi turuncumsu kırmızı, toynağı koyu kırmızı, arkadaki atın arka bacağı koyu kırmızı boyalı, kuyruğunun dış çerçevesi turuncumsu kırmızı boyayla çapraz taralı, atların üzerindeki koşum takımına ait dizginler ise turuncumsu kırmızı çizgi bezeklidir. Atların altındaki köpeğin sadece turuncu renkli kuyruğu korunmuş durumdadır. Kabartma tekniğinde işlenmiş arabanın oku turuncumsu kırmızı boyayla çapraz taralı, tekerleği koyu kırmızı boyalı, ispit sayısı belirsizdir (Öncü, 2013: 381).

İkonografik olarak SA22’ye benzeyen SA28 kat.no.lu turuncumsu krem rengi astarlı yatay sima parçasında; öndeki atın gövdesi turuncu, gövde dış konturları turuncumsu kırmızı, arkadaki atın ön bacağı açık kırmızı boyalı ve at koşum takımı turuncumsu kırmızı çizgilerle bezenmiştir (Öncü, 2013: 382).

SA29 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçasında, sağa yönelik süzülen kartalın kuyruğu ve sürücünün elinde tuttuğu, kahverengimsi kırmızı çizgilerle belirtilmiş kırbaç ile dizginler görülmektedir. Süzülen kartalın kanadı koyu kırmızı ve siyah, kuyruğunun dış konturları koyu kırmızı, kuyruk telekleri astar üzerinde koyu kırmızı çizgilerle belirtilmiştir (Öncü, 2013: 383).

Şekil 45. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XXXVII (Öncü, 2013: LEVHA XXXVII).

Birbiriyle uyumlu SA30–31 kat.no.lu parçaların, Öncü (2013) tarafından yapılan dijital birleştirmesi (Lev. XXXVIII) Şekil 46’da gösterilmiştir. Parçalar, SA26–29 kat.no.lu parçaların oluşturduğu levhaya benzer özelliktedirler. İkonografi bakımından SA15’e benzeyen SA30 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçasında, sağ tarafa yönelik araba sürücüsü görülmektedir. SA31 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima

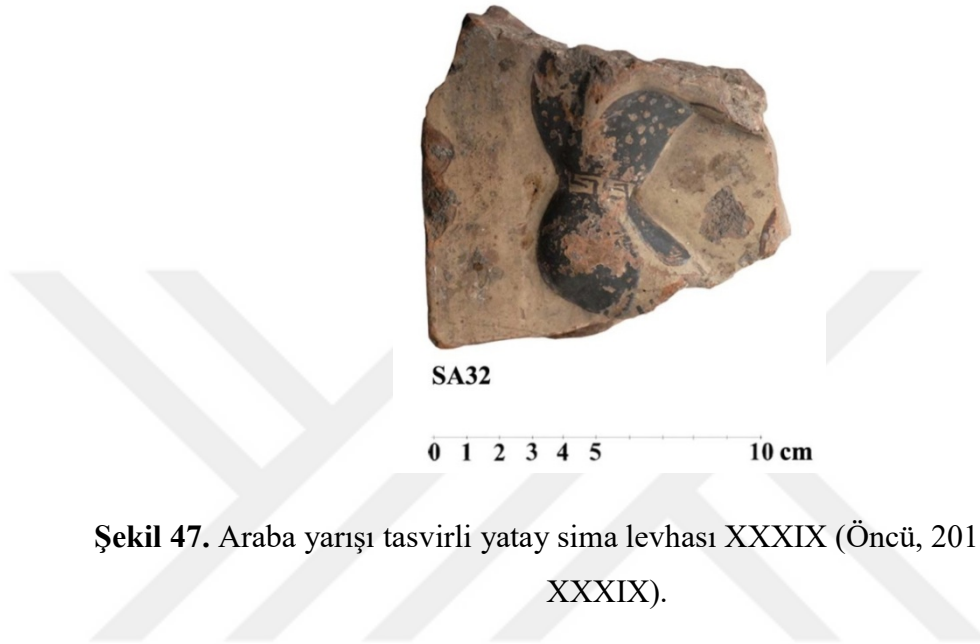
parçasında ise, soldan sağa doğru ileri uzanmış araba sürücüsüne ait, kabartma şeklinde ve turuncu boyalı dizginleri ve kırbacı tutan iki kol görülmektedir. Sağ el baş parmağı kahverengimsi kırmızı çizgiyle belirtilmiş, siyah çizgi şeklindeki dizginler uçlarda kıvrık, kırbaç kahverengimsi kırmızıdır (Öncü, 2013: 384-385).

Şekil 46. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XXXVIII (Öncü, 2013: LEVHA XXXVIII).

İkonografik olarak SA15 ve SA19'a benzeyen SA32 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçasında, sürücünün kolları açıkta bırakan, diz üstünde ve bele kadar yırtmaçlı siyah renkli giysisi görülmektedir. Giysi rüzgardan geriye doğru şişmiş durumdadır. Göğüs ve sırtta kazıma noktalarla bezenmiştir. Kemer, astar rengi panel içinde siyah çizgilerle meander desenlidir. Sürücünün önünde görülen dizgin, koyu kırmızı çizgi şeklindedir (Öncü, 2013: 385-386). Sağa yönelik sürücü gövdesinin görüldüğü SA32 kat.no.lu yatay sima parçasının profil özellikleri ve ölçüleri, SA26–29 ve SA30–31 kat.no.lu parçaların meydana getirdiği gruplara benzemektedir; ancak, farklı

bir levha grubuna ait olduğu düşünülmesi nedeniyle (Öncü, 2013: 114) Şekil 47’de Lev. XXXIX olarak gösterilmiştir.

Şekil 47. Araba yarışını tasvirli yatay sima levhası XXXIX (Öncü, 2013: LEVHA XXXIX).

Hamur özellikleri, astar ve boya renkleri ile profil ve ölçü bakımından benzer olmaları nedeniyle ilişkilendirilen SA33–34 katalog numaralı parçaların, Öncü (2013) tarafından yapılan dijital birleştirmesi (Lev. XL) Şekil 48’de gösterilmiştir. SA33 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçasında, soldan sağa doğru giden, kabartma şeklinde, iki atın ön bölümü ile atların altındaki bir karacanın başı görülmektedir. Öndeki atın başı ve ön bacağı kırmızımsı kahverengi boyalı, bacakta toynak ve kaslar beyaz çizgilerle belirtilmiştir. Arkadaki atın başının ve ön bacağının dış konturları ve at koşum takımına ait gem koyu kırmızı boyalıdır. Atların altındaki karacanın başı turuncumsu kırmızı ve koyu kırmızı kontura sahiptir. SA34 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçasında, soldan sağa doğru kabartma şeklinde süzülen kartal görülmektedir. Gövdesi turuncumsu kırmızı, kanat telekleri ve kuyruk detayları turuncumsu kırmızı ve siyah çizgilerle bezenmiştir. Kartalın altında turuncumsu kırmızı iki çizgi şeklinde dizginler bulunmaktadır. Dizginlerin sağında, boyunduruktan çıkan

turuncumsu kırmızı çizgi bezekli, ağız açık, dili dışarı uzanmış, kulakları uzun griffon başı yer almaktadır (Öncü, 2013: 386-388).

Şekil 48. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XL (Öncü, 2013: LEVHA XL).

Lev. XXXVIII, Lev. XXXIX ve Lev. XL'un genişliklerinin ve yüksekliklerinin tahmin edilmesinde, aralarındaki benzerlikler nedeniyle Lev. XXXVII referans alınmış, böylece söz konusu son üç levhanın da genişliği yaklaşık 62 cm., yüksekliği ise yaklaşık 45 cm. olarak verilmiştir. Yapım tarihleri M.Ö. 540-520 yılları arasındadır (Öncü, 2013: 115 ve 463).

Şekil 49'da gösterilen ve SA36 (a, b, c, d, e, f) kat.no.lu olarak tek katalog numarasıyla değerlendirilen, turuncumsu kırmızı astarlı altı terracotta yatay sima parçası müzede ilişkilendirilerek birleştirilmiştir; tümlenen parçada, soldan sağa doğru araba yarışı sahnesi anlatılmaktadır. Tüm vücudu turuncumsu kırmızı boyalı olan sürücü

ayakta, hafif öne eğilmiş, dizginleri tutmaktadır. Arkada oval tutamak olan araba, turuncumsu kırmızı çerçeve içinde koyu kırmızıdır. Arabanın tekerleği sekiz ispitli ve dingil iç içe iki daire şeklindedir. Turuncumsu kırmızı boyalı atlar koşar biçimde, vücutları gergin, ön bacakları havada, başları ileri uzanmış, ağızları açık, gözler badem şeklinde ve burun delikleri oyuktur. Sahnede önde görülen atın yelesi birbirine paralel kabartma çizgiler şeklinde ve koyu kırmızı boyalıdır. Boyundurukta ağızı açık, gagası aşağıya kıvrık, dili dışarda, kulak yukarı doğru sivri oval biçimli griffon başı şeklinde çıkma mevcuttur. Dizginler dört ayrı kabartma çizgi şeklindedir. Koşar durumda gösterilmiş, turuncumsu kırmızı boyalı köpeğin vücudu gergin, ön bacakları havadadır (Öncü, 2013: 389-390).

Önceki araba yarışı tasvirli simalardan ölçü, profil özellikleri ve renk bakımından ayrılan; soldan sağa doğru araba yarışının tasvir edildiği parçalar tüme yakın bir levhayı göstermektedir. SA36 kat.no.lu parça ile aynı bezeme ve renk özelliklerine sahip SA37-41 kat.no.lu parçaların ilişkilendirilmesi ile, bir başka levhanın varlığı ortaya çıkmaktadır (Şekil 49) (Öncü, 2013: 116-118). Lev. XLII'yi oluşturan parçalara benzeyen; ancak, detaylardaki farklılıklar nedeniyle farklı kalıplarda yapıldığı anlaşılan ve renk tercihinde de farklılıklar içeren üçüncü bir levha (Lev. XLIII) SA42-45 kat.no.lu parçalardan oluşmaktadır (Şekil 50) (Öncü, 2013: 121).

Gruptaki son parça SA46 kat.no.lu, sağa doğru yönelik atların ön bölümünü içeren parçadır (Şekil 51). SA36d kat.no.lu parçada olan atlarla benzerliği ve iki parçanın boya benzerliği, bu parçaların aynı kalıptan çıktığını düşündürmekte, böylece dördüncü bir levhanın varlığı söz konusu olmaktadır. Lev. XLII ve Lev. XLIII'ün genişliklerinin yaklaşık 49 cm., yüksekliklerinin yaklaşık 43 cm. olduğunu ön görülmekte, yapımları M.Ö. 525-500 yılları arasına tarihlenmektedir (Öncü (2013: 122-123).

Şekil 49. Araba yarışı tasvirli yatay sima levhası XLII (Öncü, 2013: LEVHA XLII).

Şekil 50. Araba yarışını tasvirli yatay sima levhası XLIII (Öncü, 2013: LEVHA XLIII).

Şekil 51. Araba yarışını tasvirli yatay sima levhası XLIII (Öncü, 2013: LEVHA XLIII).

Sağdan sola araba yarışı tasvirli, aynı tip sima levhalarına ait olduğu anlaşılan SA47–51 kat.no.lu beş parçanın Öncü (2013) tarafından yapılan dijital birleştirmesi (Lev. XLV) Şekil 52’de verilmiştir. SA 48’in üst kısmındaki yumurtalar ile SA50 ve SA51’deki yumurtaların ölçü olarak farklı oluşu ve diplerindeki sivrilmenin küçük farklar içermesi en az iki farklı levhanın varlığını ortaya koymaktadır. Ölçüleri konusunda bir bilgi bulunamayan Lev. XLV’in yapımı M.Ö. 480-470 yılları arasına tarihlenmektedir (Öncü, 2013: 125, 126 ve 463).

SA47 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçasında, sağdan sola doğru, kabartma şeklinde atların arka bacakları ve tekerlek görülmektedir. İki ata ait dört arka bacak ayrı gösterilmiş, toynak, tırnak ve diz kapakları belirgindir. Dış konturları siyah çizgilerle sınırlanmış. Arkada, ispit sayısı belirsiz tekerlek ve tekerlekle atların bacakları arasında kabartma şeklinde çeki oku görülmektedir (Öncü, 2013: 396).

SA48 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçasında, kırmızı çizgilerle gösterilmiş dizgin tutan, parmakları ayrı el görülmektedir. SA50 kat.no.lu krem rengi astarlı yatay sima parçasında, sağdan sola doğru, kabartma biçimli, yelesi birbirine paralel S biçimli kırmızı çizgilerle belirtilmiş at başı görülmektedir (Öncü, 2013: 397-398).

Şekil 52. Araba yarışını tasvirli yatay sima levhası XLV (Öncü, 2013: LEVHA XLV).

SA52–55 kat.no.lu parçaların Öncü (2013) tarafından yapılan dijital birleştirilmesi (Lev. XLVII) Şekil 53'te gösterilmiştir. Parçalar üzerindeki çivi delikleri, bir düzleme tutturulduklarını, dolayısıyla parçaların eğik sima levhasına ait olduklarını göstermektedir. Dijital birleştirme, Lev. XLVII'nin genişliğinin 62 cm., yüksekliğinin yaklaşık 44 cm. olduğunu göstermektedir. Yapım tarihi M.Ö. 540-520 yılları arasına tarihlenmektedir (Öncü, 2013: 128 ve 463).

SA52 kat.no.lu eğimli sima parçasında, soldan sağa doğru kabartma şeklinde ayakta, hafif öne eğilmiş durumda araba sürücüsü görülmektedir. Siyah boyalı, kolları açıkta bırakan tuniği sırtta rüzgardan şişmiş şekilde, at koşumuna ait turuncu ve koyu kırmızı çizgilerle belirtilmiş dizginleri ve kırbacı tutmaktadır. Yüz profili kırmızı boyayla çizilmiş, alın çizgisi buruna kadar düz, burun yuvarlak ve kökü belirtilmemiş, dudaklar kalın, ağız çizgisi aşağı kıvrıktır. Uzun saçlı, sakallı, bıyıksızdır. Uçları hafif yuvarlatılmış saçlar, siyah boyayla rüzgardan geriye savrulmuş birbirine paralel üç tutam şeklindedir. Öne doğru uzun, uca doğru sivri sakal; turuncumsu kırmızı ve siyah boyalı, uçları turuncumsu kırmızı kısa çizgilerle bezenmiş. Sürücünün önünde süzülür şekilde, boyayla resmedilmiş kartalın kuyruk ve kanadı korunmuş durumdadır. Kuyruk ve kanat telekleri turuncu, dış konturları kırmızı ve siyahtır (Öncü, 2013: 399-400).

SA53 kat.no.lu turuncumsu krem rengi astarlı eğimli sima parçası üzerinde, kabartma tekniğinde yapılmış atın gövdesi görülmektedir. Krem rengi boyalı gövdenin alt kenarı boyunca uzanan iki kırmızı çizginin, arabayı çeken bu iki atın kompozisyondaki varlığının algılanması amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. At gövdesi üzerinde turuncu ve kırmızı renkli iki kalın çizgiyle gösterilmiş dizginler yer almaktadır (Öncü, 2013: 127 ve 401).

SA54 kat.no.lu krem rengi astarlı eğimli sima parçasında, soldan sağa doğru kabartma şeklinde, dış çerçevesi kahverengimsi kırmızı ve siyah araba görülmektedir. Ön bölümü, dış konturları koyu kırmızı ve siyah kare kutucukların içinde, koyu kırmızı çizgilerle dama tahtası bezemeli. Çeki oku koyu kırmızı, tekerlek kahverengimsi kırmızı ve siyah boyalıdır. Koyu kırmızı kontur çizgileri içinde krem rengi astarlı dört oval ispit görülmekte. Sağ üst köşesinde çivi deliği yer almaktadır (Öncü, 2013: 401-402).

Şekil 53. Araba yarışı tasvirli eğimli sima levhası XLVII (Öncü, 2013: LEVHA XLVII).

SA56–57 kat.no.lu parçaların Öncü (2013) tarafından yapılan dijital birleştirmesi (Lev. XLVIII) Şekil 54’te gösterilmiştir. Parçalar, Lev. XLVII’de yer alan SA52 ile benzerlik içindedir. SA56 kat.no.lu eğimli sima parçasında, sürücünün kolları açıkta bırakan tuniği siyah boyalı ve sırtta rüzgardan şişmiş şekildedir. Yüzündeki boyalar büyük oranda döküldüğünden, göz ve burun gibi detaylar belirsizdir. Dış çerçeveleri koyu kırmızıyla sınırlanmış siyah renkli üç tutam halinde uzun saçlar rüzgardan geriye savrulmuş, üst iki tutam spiral biçimde birbirine sarılmış ve uçları yukarıya kıvrıktır (Öncü, 2013: 129 ve 403).

Şekil 54. Araba yarışı tasvirli eğimli sima levhası XLVIII (Öncü, 2013: LEVHA XLVIII).

Şekil 55'te görülen, SA61 kat.no.lu krem rengi astarlı eğimli sima parçasında, sürücü at koşumuna ait siyah çizgilerle belirtilmiş dizginleri tutmaktadır. Yüz profili, göz ve kulak detayları yine siyah boyayla çizilmiştir; göz badem şeklinde, gözbebeği siyah nokta bezemeli, burun kökü belirtilmiş, dudaklar kalın ve ağız çizgisi aşağıya kıvrıktır. Rüzgardan geriye savrulmuş iki tutam şeklindeki uzun saç ve sakal ile bıyık siyah boyalıdır. Saç bağı, beyaz boyayla birbirine paralel üç dik çizgiledir. Kolları ve bacaklarının dış konturları ile boyun ve diz kapaklarında kas detayları siyah boyayla çizilmiştir. Kabartma şeklindeki arabanın üst kenarı siyah renkli, meander motifli ince bordürlü, ön bölümü açık kahverengi çizgi bezemeli, tekerlek kasnağı ve ispitler siyah boyalıdır (Öncü, 2013: 407).

SA61'deki sürücünün vücut biçimi, Lev. XLVII'deki SA52 ve Lev. XLVIII'deki SA56 ile benzeşmektedir. Yalnız, Lev. XLVII'deki SA52'de görülen dört

ispitli arabadan farklı olarak araba altı ispitlidir. Bu da farklı bir kalıpla yapıldığını ortaya koymaktadır (Öncü, 2013: 130-131).

Öncü (2013: 131) yapmış olduğu değerlendirme sonucu; Lev. XLVII, Lev. XLVIII ve Lev. XLIX'un aynı yapının aynı hattında birbirlerini takip eden mimari öğeler olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, Lev. XLVIII ve Lev. XLIX'un da yapım tarihleri M.Ö. 540-520 yılları arası kabul edilebilir.

Şekil 55. Araba yarışı tasvirli eğimli sima levhası XLIX (Öncü, 2013: LEVHA XLIX).

SA58–60 kat.no.lu parçaların Öncü (2013) tarafından yapılan dijital birleştirmesi (Lev. L) Şekil 56'da gösterilmiştir. Üç parçada kırık hatlarından tam olarak

birleşmemelerine karşın; tümünde kullanılan açık krem rengi astar, figürlerin boyanmasında kullanılan aynı kırmızı ton, uyumlu kalınlıklar ve hamur özellikleri parçaları birbiriyle ilişkili yapmaktadır. Lev. L'nin bezeme alanı 23 cm., üretim tarihi M.Ö. 550-540 yılları olarak düşünülmektedir (Öncü, 2013: 133-134).

SA58 kat.no.lu açık krem rengi astarlı eğimli sima parçasında; kolları açıkta bırakan diz üstünde ve kırmızı giysi, etek ucunda beyaz ince bant ve aşağıya sarkan saçaklar şeklinde kırmızı kısa çizgiler mevcuttur. Elbisenin örtmediği alanlarda ten rengi turuncumsu krem rengidir. Dizginler "S" biçimli turuncumsu kırmızı çizgilerle belirtilmiş. Atların kuyrukları kabartma şeklinde ve kırmızı boyalıdır. Sol üst kenarda çivi deliği görülmektedir (Öncü, 2013: 404).

SA59 kat.no.lu ikonografik olarak SA22'ye benzeyen açık krem rengi astarlı eğimli sima parçasında, atların ağızları açık, gözbebekleri nokta biçimli ve burun delikleri oyuk şeklindedir. At başları kırmızı boyalıdır. Yüzde kas detayları kabartma olarak gösterilmiş, yele kabartma biçimli çapraz taralıdır (Öncü, 2013: 405).

SA60 kat.no.lu açık krem rengi astarlı eğimli sima parçasında, soldan sağa doğru koşar şekilde, ön bacakları havada, kabartma şeklinde karaca görülmektedir. Bacaklar ve boyun kırmızı, gövde ve baş turuncumsu krem boyalıdır. Gözü, kırmızı çizgiyle daire biçimli çerçeve içinde koyu kırmızı nokta şeklinde, kulakları uzun oval biçimli kırmızı çizgi biçiminde, bıyıkları birbirine paralel üç kırmızı çizgiyle belirtilmiştir. Karacanın önünde kabartma şeklinde ve kırmızı boyalı iki toynak görülmektedir (Öncü, 2013: 406).

Şekil 56. Araba yarışı tasvirli eğimli sima levhası L (Öncü, 2013: LEVHA L).

SA62–66 kat.no.lu parçaların Öncü (2013) tarafından yapılan dijital birleştirilmesi (Lev. LI) Şekil 57’de gösterilmiştir. SA62 ve SA63’teki at kuyruklarının renk özelliği, SA64 ve SA66’nın dil motiflerinin kırık hattında birleşmeleri, parçaları birbirleriyle ilişkilendirmektedir. Lev. LI’in genişliği yaklaşık 62 cm., yüksekliği yaklaşık 42 cm., yapımı M.Ö. 540-520 arasına tarihlenmektedir (Öncü, 2013: 135-137).

SA62 kat.no.lu krem rengi astarlı eğimli sima parçasında, sağdan sola doğru, kabartma şeklinde, ayakta ve hafif öne eğilmiş durumda araba sürücüsü görülmektedir. Sağ kol ileri uzanmış, sol kol dirsekten bükülerek bel hizasına çekilmiş, at koşumuna ait kahverengi ve turuncu çizgilerle belirtilmiş dizginleri ve kırbacı tutmaktadır. Diz üstünde siyah renkli meander motifli, kolları açıkta bırakan giysi siyah boyalı ve sırt rüzgardan şişmiş şekildedir. Siyah boyalı tek tutam saç rüzgardan geriye savrulmuş.

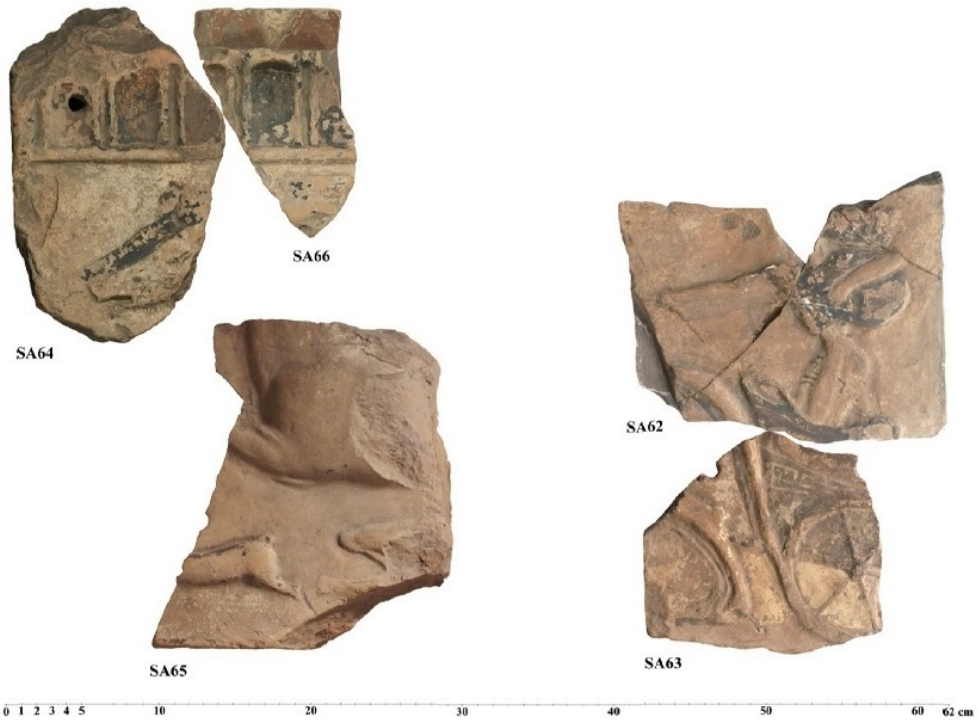
Arabanın ön bölümü siyah ve koyu kırmızı. Arabanın önünde görünen öndeki atın kuyruğu krem astar rengi, arkadaki atın kuyruğu siyahtır (Öncü, 2013: 408).

SA63 kat.no.lu krem rengi astarlı eğimli sima parçasında, sağdan sola doğru, kabartma bezekli araba ve atların arka bacakları görülmektedir. Arabanın üst kenarı koyu kırmızı, alt bölümü siyah ve siyah alanda beyaz meander motifli, tekerlek, altı ispitlidir. Araba oku kabartma şeklinde ve siyah boyalı. Parçanın sol üst kenarında çivi deliği mevcuttur (Öncü, 2013: 409).

SA64 kat.no.lu krem rengi astarlı eğimli sima parçasında, sağdan sola doğru, kabartma bezekli iki at başı görülmektedir. Ağızları açık, burun delikleri oyuktur. Sahnede önde yer alan at krem astar renkli, arkadaki siyah. Öndeki atın koşum takımına ait dizgin siyah çizgilerle gösterilmiştir. Sol üst köşede çivi deliği mevcuttur (Öncü, 2013: 409-410).

SA65 kat.no.lu krem rengi astarlı eğimli sima parçasında, sağdan sola doğru, kabartma şeklinde atların ön bölümü ve karaca ile kulakları geriye yatık, ön bacakları ileri uzanmış koşar şekilde karacayı kovalar biçimde köpek görülmektedir. Karacanın vücudu öne doğru gerilmiş, arka bacak havada, kuyruğu küçük daire biçimli. Sirtında, bacağında ve gövde altında korunmuş siyah boya izleri mevcuttur (Öncü, 2013: 410).

SA67–70 kat.no.lu parçaların Öncü (2013) tarafından yapılan dijital birleştirmesi (Lev. LII) Şekil 58’de gösterilmiştir. Araba yarışı soldan sağa doğru tasvir edilmiştir. Parçaların birbirleriyle ilişkilendirilmesini sağlayacak belirleyici özellikler korunmasa da özellikle dil motiflerinin Lev. LI ile benzerlikleri nedeniyle, parçalar birbirleriyle uyumlu pozisyonlar gözetilerek aynı düzlemde bir arada gösterilmiştir (Öncü, 2013: 137). Atların yeleleri, kırmızı üzerine çapraz taralı beyaz çizgilidir (Öncü, 2013: 413). Yapım tarihi ve ölçüleri Lev. LI ile benzerdir.

Şekil 57. Araba yarışı tasvirli eğimli sima levhası LI (Öncü, 2013: LEVHA LI).

Şekil 58. Araba yarışı tasvirli eğimli sima levhası LII (Öncü, 2013: LEVHA LII).

Larisa’da ele geçen tympanon kabartma parçalarından, T10 kat.no.lu tam plastik heykel biçiminde şekillendirilmiş at başına ait parça Şekil 59’da gösterilmiştir. Atın burun çukuru oyulmuş, ağzı açık ve dişleri kabartma şeklinde, ağız çevresinde kaslar kazıma çizgilerle belirtilmiş. Burun üstünde at koşum takımına ait izler korunmuş; fakat, boyalar tümüyle döküldüğünden renk belirsizdir (Öncü, 2013: 452).

Şekil 59. At başı, tympanon kabartması (T10), g: 17,5 cm., y: 13,1 cm., M.Ö. 540-520 (Öncü, 2013: 452 ve LEVHA LXXVII).

T11 kat.no.lu tympanon kabartma parçalarından, tam plastik heykel biçiminde şekillendirilmiş at başına ait krem rengi astarlı parçada; atın burun çukuru belirtilmiş, ağzı açık ve dişler kabartma şeklindedir. Ağız çevresinde kaslar kazıma çizgilerle, at koşum takımı siyah çizgilerle belirtilmiştir (Şekil 60) (Öncü, 2013: 453).

0 1 2 3 4 5 10 cm

Şekil 60. At başı, tympanon kabartması (T11), g: 12,1 cm., y: 13,8 cm., k: 6,3 cm., M.Ö. 540-520 (Öncü, 2013: 453 ve LEVHA LXXVIII).

T12 kat.no.lu tympanon kabartma parçalarından, tam plastik heykel biçiminde şekillendirilmiş at başına ait krem rengi astarlı parça, bezeme açısından T11 benzeridir (Şekil 61) (Öncü, 2013: 453-454).

0 1 2 3 4 5 10 cm

Şekil 61. At başı, tympanon kabartması (T12), g: 14,3 cm., y: 12,6 cm., k: 5,6 cm., M.Ö. 540-520 (Öncü, 2013: 453-454 ve LEVHA LXXVIII).

T11 kat.no.lu at başının sol yarısına ait ve T12 kat.no.lu at başının sağ yarısına ait parçalar kırık hatlarından birleşmektedir (Şekil 62). Bu nedenle aynı at başına aittirler (Öncü, 2013: 189).

Şekil 62. At başının sol yarısına ait (T11) ve sağ yarısına ait (T12) parçaların birleştirilmesi (Öncü, 2013: LEVHA LXXVIII).

T13 kat.no.lu tympanon kabartma parçalarından, tam plastik heykel biçiminde şekillendirilmiş at başına ait krem rengi astarlı parça Şekil 63'te gösterilmiştir. Atın ağız kenarında, aplik gem için uygun delik dikkat çekmektedir. Burun çukuru belirtilmiş, burun üzerindeki kaslar kazıma çizgilerle gösterilmiş ve at koşum takımı kabartma biçiminde yapılmıştır (Öncü, 2013: 454).

Şekil 63. At başı, tympanon kabartması (T13), g: 13,6 cm., y: 11 cm., k: 4,4 cm., M.Ö. 540-520 (Öncü, 2013: 454 ve LEVHA LXXVII).

T14 kat.no.lu tympanon kabartması parçalarından, yüksek kabartma şeklinde yapılmış at başına ait krem rengi astarlı parçada, atın burun çukuru belirtilmiş, ağzı açıktır. Burun üzerinde kaslar kazıma çizgilerle, at koşum takımı ise kabartma biçiminde işlenmiştir (Şekil 64) (Öncü, 2013: 454-455).

Şekil 64. At başı, tympanon kabartması (T14), g: 21,9 cm., y: 12,2 cm., k: 5,5 cm., M.Ö. 540-520 (Öncü, 2013: 454-455 ve LEVHA LXXVII).

T15 kat.no.lu tympanon kabartması parçalarından, tam plastik heykel biçiminde şekillendirilmiş at başına ait krem rengi astarlı parçada; kulak çıkıntı şeklinde, kulağın üst ve altından ağza doğru uzanan dizgin siyah boyalı ince bantlarla belirtilmiş. Kabartma tekniğinde yapılmış yele, siyah boyalı düzenli taralı kazıma çizgilerle gösterilmiştir (Şekil 65) (Öncü, 2013: 455).

Şekil 65. At başı, tympanon kabartması (T15), g: 11,2 cm., y: 19,6 cm., k: 8,6 cm., M.Ö. 540-520 (Öncü, 2013: 455 ve LEVHA LXXIX).

T16 kat.no.lu tympanon kabartması parçalarından, tam plastik heykel biçiminde şekillendirilmiş at başına ait krem rengi astarlı parça Şekil 66'da gösterilmiştir. Üst kenarda gözün alt köşesi ve bir bölümü korunabilen kırmızı boyalı kabartma biçiminde şekillendirilmiş at koşum takımı görülebilmektedir (Öncü, 2013: 456).

Şekil 66. At başı, tympanon kabartması (T16), g: 14 cm., y: 14,7 cm., k: 3,1 cm., M.Ö. 540-520 (Öncü, 2013: 456 ve LEVHA LXXX).

T17 kat.no.lu tympanon kabartması parçalarından, tam plastik heykel biçiminde şekillendirilmiş at başına ait krem rengi astarlı parça Şekil 67’de görülmektedir. Koyu kırmızı boyalı, kabartma biçiminde at koşum takımının bir bölümü korunabilmiştir (Öncü, 2013: 456-457).

Şekil 67. At başı, tympanon kabartması (T17), g: 11,4 cm., y: 10,5 cm., k: 3,8 cm., M.Ö. 540-520 (Öncü, 2013: 456-457 ve LEVHA LXXX).

T18 kat.no.lu tympanon kabartması parçalarından, tam plastik heykel biçiminde şekillendirilmiş at başına ait krem rengi astarlı parça Şekil 68’de görülmektedir. Siyah boyalı, kabartma tekniği kullanılmış at koşum takımının bir bölümü korunabilmiştir (Öncü, 2013: 457).

Şekil 68. At başı, tympanon kabartması (T18), g: 12,6 cm., y: 11,5 cm., k: 3,4 cm., M.Ö. 540-520 (Öncü, 2013: 457 ve LEVHA LXXX).

T19 kat.no.lu krem rengi astarlı tympanon kabartması parçasında, yüksek kabartma şeklinde at bacağına ait toynak bölümü Şekil 69’da görülmektedir. Toynak kırmızı ve siyah alacalı boyalıdır (Öncü, 2013: 457-458).

Şekil 69. At toynağı, tympanon kabartması (T19), g: 22,2 cm., y: 17,9 cm., k: 9 cm.,
M.Ö. 540-520 (Öncü, 2013: 457-458 ve LEVHA LXXXI).

T20 kat.no.lu krem rengi astarlı tympanon kabartması parçasında, tam plastik heykel biçiminde, olasılıkla şaha kalkmış bir atın ön bacaklarından birine ait, dizden kıvrılmış kısım görülmektedir (Şekil 70) (Öncü, 2013: 458).

Şekil 70. At bacağı, tympanon kabartması (T20), g: 24,2 cm., y: 15 cm., k: 4,7 cm.,
M.Ö. 540-520 (Öncü, 2013: 458 ve LEVHA LXXXII).

T21 kat.no.lu krem rengi astarlı tympanon kabartması parçasında, tam plastik heykel biçiminde şekillendirilmiş at bacağı görülmektedir. Toynak kırmızı ve siyah alacalı boyalıdır (Şekil 71) (Öncü, 2013: 459).

Şekil 71. At bacağı, tympanon kabartması (T21), g: 22,5 cm., y: 6,4 cm., k: 4,1 cm., M.Ö. 540-520 (Öncü, 2013: 459 ve LEVHA LXXXII).

3.4. Phokaia Antik Kentinde Bulunan At Figürlü Mimari Terracottalar

Kesintisiz olarak 1952-1955 yılları arasında, daha sonra aralıklarla 1974 yılına kadar Foça'da genellikle yarımada üzerinde yapılan kazılar sırasında, Phokaia'nın Arkaik Dönem katı ile Athena Tapınağına ait buluntular ortaya çıkarılmıştır (Özyiğit, 1991: 127). İlk buluntular, kaya düzlüğünün kuzey kenarına ait M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen iki adet daire şekilli akroter parçaları ile üzerinde İon kymationları bulunan çeşitli sima parçalarıdır (Akurgal, 1956: 36). M.Ö. 620-610 yılları arasında inşa edilen Arkaik Dönem Phokaia Athena Tapınağı (Özyiğit, 2022: 8), Perslerin M.Ö. 546 yılında Lydia krallığını yıkmasının ardından birer birer Grek şehirlerini ele geçirmesi sırasında, Pers komutanı Harpagos'un Phokaia'ya girerek verdiği yıkımdan

kurtulamamıştır (Serdaroğlu, 1967: 35). M.Ö. 5. yüzyılın sonunda yıldırım düşmesiyle yıkım gören Arkaik Dönem tapınağı (Akurgal, 1956: 37), son olarak M.S. 2. yüzyılın son çeyreğine kadar ayakta kalarak, o tarihte meydana gelen büyük bir deprem sonucunda yıkılmıştır. Yerine yapılan Roma Dönemi tapınağı da, M.S. 1040 yıllarında büyük depremler sonucunda yıkım görmüştür (Özyiğit, 2012b: 156). Athena Tapınağının Arkaik Dönemde tuf taşından İon düzeninde, Roma Döneminde ise mermerden Korinth düzeninde yapıldığı anlaşılmıştır (Özyiğit, 2003: 104).

Akurgal'ın 1952-1955 yılları arasında yapmış olduğu kazılarda, tapınağın yer aldığı kaya düzlüğünün kuzey kenarında ele geçirilen ve tapınağın genellikle doğu bölümüne ait olduğu düşünülen daire biçiminde akroter parçaları ile İon kymationlarıyla süslü çeşitli sima parçalarından oluşan mimarlık terracottalarının büyük bölümü İzmir Arkeoloji Müzesi (İZAM)'nde yer almaktadır. Araba frizlerine ilişkin sima parçaları olduğu düşünülen terracottalar içerisinde, üç adet çift koşumlu at betimi dikkat çekmektedir. İZAM'de yer alan 9654 envanter numaralı (env. no.lu) terracotta parçası üzerinde, sağa doğru dört nala koşan, dizginleri belirgin, uzun yeleleri boyuna bukleler biçiminde dökülen ve boynundaki kalın hamut üzerinde kabartma süsler olan atlar görülür. Ön planda altta ise atlar gibi sağa koşan bir köpek figürü, atın boynundaki hamutun arkasında ise süsleyici özelliğinin yanı sıra, koruyucu ve korkutucu anlamı da bulunan bir griffon protomu yer almaktadır (Şekil 72) (Özyiğit, 2012b: 167).

Şekil 72. Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta friz parçası, y: 19 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları (Özyiğit, 2012b: 191 ve 201).

İZAM'deki 11954 env. no.lu, yine bir araba frizi sahnesine ilişkin bir diğer terracotta üzerinde de, yine sağa doğru koşan, başları birbirlerine paralel iki at görülür. Bu atların da yeleleri uzun olup bukleler biçiminde boyuna döküldüğü görülmektedir (Şekil 73) (Özyiğit, 2012b: 167).

Şekil 73. Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta friz parçası, y: 17 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları (Özyiğit, 2012b: 191 ve 201).

İZAM'deki 11953 env. no.lu üçüncü parça ise, diğer ikisinin tersine, sola doğru koşan çift koşumlu atlardır. At başları birbirlerine paralel olmayıp burada da uzun yeleler boyuna bukleler biçiminde dökülmektedir. Boyundaki hamutun arkasında görülen griffon protomu kısmen sağlamdır. Hamutun üzerinde, 9654 env. no.lu parçadaki gibi süsleme bulunmaktadır. Atların başlarında görülen alın, yanak ve boğaz kayışlarının da boncuklarla işlendiği ayırt edilir (Şekil 74) (Özyiğit, 2012b: 167).

Şekil 74. Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta friz parçası, y: 15,6 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları (Özyiğit, 2012b: 191 ve 201).

Bu terracotta grubu içerisinde, İZAM 9653 env. no.lu, bir araba sürücüsü betimli terracotta parçasının üst bölümünde İon kymationu sırası ile onun altında yarım yuvarlak profile sahip inci dizisi motifi yer almaktadır (Şekil 75) (Özyiğit, 2012b: 167-168).

Şekil 75. Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta friz parçası, y: 16,8 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları (Özyiğit, 2012b: 191 ve 201).

İZAM 12476 env. no.lu başka bir terracotta parçasında da bu son (İZAM 9653 envanter numaralı) terracotta parçasının üzerinde görülen İon kymationu sırası ile onun altında yarım yuvarlak profile sahip inci dizisi motifi yer almaktadır (Şekil 76). Buradaki İon kymationu sırasının üzerinde ise, izlerden anlaşıldığı üzere daha büyük boy İon kymationu sırası bulunmaktaydı. Özyiğit, yaptığı inceleme sonucunda 9653, 11954 ve 12476 env. no.lu üç parçanın birbirleriyle birleştiklerini görmüş (Şekil 76), böylelikle araba frizinin üzerinde küçük boy İon kymationu sırasının üzerinde büyük boy İon kymationu sırası olduğu anlaşılmıştır (Özyiğit, 2012b: 168).

Şekil 76. Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta üç friz parçası birleştirilmiş olarak, M.Ö. 6. yüzyıl başları (Özyiğit, 2012b: 191 ve 201).

Athena Tapınağı'nın kuzeyinde, deniz kıyısında tanrıça Kybele'ye ait "Liman Kutsal Alanı" olarak isimlendirilen kayalık alanda 1993 yılında yapılan kazılarda, denizin içerisinde tamamı Athena Tapınağı'nın doğusuna, özellikle doğu alınlığına ait olduğu düşünülen çok sayıda çatı kiremitleri ve mimarlık terracottaları ele geçirilmiştir. Burada ele geçen bir mimarlık terracotta parçası üzerinde sola doğru çift at başı görülür (Şekil 77). İZAM 11954 env. no.lu parçadaki gibi (Şekil 73) at başları birbirine paralel; fakat, atlar sola yöneliktir. Tapınağın doğu bölümüne ait olan her iki parçadan, tapınağın alınlık simalarında soldan ve sağdan birbirlerine doğru yönelmiş, simetrik biçiminde araba sahnelerinin olduğu anlaşılmaktadır (Özyiğit, 2012b: 168).

Şekil 77. Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta friz parçası, y: 14,3 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları (Özyiğit, 2012b: 191 ve 201).

Liman Kutsal Alanında, olasılıkla tapınağın yine doğu alınlığına ait olduğu düşünülen pişmiş topraktan yapılmış büyük boy at heykel parçası da bulunmuştur (Şekil 78 ve Şekil 79). Atın burnu ve ağzını da içeren bu baş parçasında, burun kayışı ve gem de görülmektedir (Özyiğit, 2012b: 168-169).

Şekil 78. Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta at başı parçası, y: 10,5 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları (Özyiğit, 2012b: 191 ve 202).

Şekil 79. Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta at başı parçası, önden görünüm
(Fotoğraf : Beril Gökakın).

Athena Tapınağı'na ait terracotta at başının iç yüzeyinde, yapan ustanın parmak izleri görülmektedir (Şekil 80).

Şekil 80. Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta at başı parçasının içi (Fotoğraf:
Beril Gökakın).

Bir başka mimarlık terracotta parçasında, Larisa'nın buluntularını hatırlatan dört ispitli araba tekerleği görülmektedir (Şekil 81).

Şekil 81. Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta parçası (Fotoğraf : Beril Gökakın).

Sola doğru koşan, kabartma şeklinde yapılmış, siyah boyalı bir atın yer aldığı bir başka terracotta parçası Şekil 82'de görülmektedir.

Şekil 82. Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta parçası (Fotoğraf : Beril Gökakın).

Liman Kutsal Alanında ele geçen, altında kabartma biçiminde inci dizisi süslemesi görülen bir başka mimarlık terracotta parçasının üzerinde iki atın arka ayakları korunmuş durumdadır (Şekil 83) (Özyiğit, 2012b: 169).

Şekil 83. Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta sima parçası, y: 11,2 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları (Özyiğit, 2012b: 191 ve 202).

Athena Tapınağı 2008 yılı kazıları sırasında, Batı Açmalarında araba frizine ait bir terracotta parçası ele geçirilmiştir (Şekil 84). Üzerinde, sola doğru koşan iki ata ilişkin baş ve boyun bölümleri korunmuş durumda görülmektedir. Atların koşum takımları ise, pekiyi korunmamış durumdadır. Atların yeşeleri oldukça ilginç olup tapınağın doğusuna ilişkin terracottalarda ele geçen, yeşeleri uzun ve yeşeleri boyuna bukleler biçiminde sarkan tüm at figürlerine aykırıdır. Burada, yeşeler kısa ve bukleleri yukarıya doğru, boyun bölümüne sarmamaktadır (Özyiğit, 2012b: 169).

Şekil 84. Phokaia Athena Tapınağı'na ait terracotta friz parçası, y: 22,6 cm., M.Ö. 6. yüzyıl başları (Özyiğit, 2012b: 191 ve 202).

Antik dönemdeki yol ağları hakkında kesin veriler bulunmasa da kıyıdaki limanlar ile iç kesimler arasındaki ulaşımda nehirlerden de faydalanılması Phokaia limanının Gediz Nehri yoluyla iç kesimlere doğru bağlantısında Larisa'yı da ilişkili kılmaktadır (Küleççi, 2021: 22). Larisa'da antik kentin temel yapı malzemesini oluşturan andezitin sert bir kayaç olması nedeniyle, ince işçilikli öğeler için Foça taşının kullanılması da (Küleççi, 2021: 13-14) iki antik kent arasında ilişkilere örnek olarak gösterilebilir. At arabası yarışı betimli plakalarda görülen figürlerin detayları, mimari terracotta üretiminde Larisa ve Phokaia antik kentleri arasında atölye birliği olduğunu ortaya koymakta ve Arkaik Dönemde Phokaia'nın daha büyük ve önemli bir kent olmasından hareketle, atölye ve üretim merkezinin Phokaia'da olması gerektiği, burada çalışan gezici ustaların Larisa başta olmak üzere bölgedeki diğer yerleşimlerde eserlerini ürettikleri düşünülmektedir (Akkurnaz, 2013, s. 53). Phokaia'da ele geçen büyük boy terracotta at başının (Şekil 78) benzerlerinin Larisa'da da bulunması (Özyiğit, 2012b: 169) buna örnektir. Antik Dönemde seramik atölyeleri gezici atölyeler olduğu için (Sögüt ve Yılmaz, 2012: 4), aynı atölyenin farklı kentlerde üretim yapmış olması mümkündür.

3.5. Sardes Antik Kentinde Bulunan At Figürlü Mimari Terracottalar

Sardes, antik çağda engebeli sarp kayalıklar üzerinde, ovadan 300 m. yukarıda yükselen neredeyse fethedilemez bir iç kale olan akropolisi ile ünlüydü. Akropoliste, Lydia döneminin zenginliğine işaret eden lüks buluntulardan bazıları, zarif işlenmiş çatıya sahip Artemis Kutsal Alanı'na ait olabileceği düşünülen bir yapının kalıntılarıdır. Akropolisin aşağısındaki yamaçlar bir dizi anıtsal teras şeklinde gelişim göstermiştir. M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısı boyunca, mimari terracotta levhalarla süslenen ve örtülen en az dört yapı teras üzerinde yükselmiştir. Bunların çatı kiremitlerine ve dekoratif levhalarına ait parçalar, yapılar ortadan kaldırıldıktan sonra yeni terasın dolgu toprağına atılmıştır (Cahill, 2010).

Larisa ve Phokaia'da olduğu gibi, Sardes'te de eski ve yeni kazılar sırasında at figürlü terracottalar ele geçirilmiştir. Sardes Akropolü'nün zirvesinde (Greenewalt Jr, 2010b), 1922 yılında ilk kazılar sırasında ele geçen, bir terracotta sima parçası üzerindeki renkli boyalı pegasos (kanatlı at) figürü çörtenin yanında yer almaktadır (Özyiğit, 2012b: 162). Çörtenin bir kısmını koruyan yatay simaya ait pişmiş toprak parçası krem, koyu sepya (mürekkep balığından alınan koyu siyah boya (Sepya, t.y.)) ve kırmızı-kahverengi astarlarla kalıplanmış ve boyanmış, sağa doğru şaha kalkan kanatlı atın bir kısmını göstermektedir (Şekil 85) (Greenewalt Jr, 2010b).

Şekil 85. Kanatlı at terracotta sima parçası, g: 24 cm., y: 16 cm., k: 2,3 cm. (Greenewalt Jr, 2010b).

Şekil 85'te görülen pegasosa benzeyen (Ramage, 1978: 91) bir diğer buluntu İstanbul Arkeoloji Müzeleri (İAM) 5972 env. no.lu, yatay sima ile alınlığa ilişkin eğimli simanın birleştiği bir köşeye ait terracotta parçasıdır (Şekil 86). Yatay sima üzerinde yağmur oluğunun iki yanında simetrik olarak arka ayakları üzerine kalkmış iki pegasos figürü betimlenmiş bulunuyordu; ancak, pegasos figürlerinden -özgün durumunda alan yetersizliğinden yalnızca ön bölümünün yapıldığı görülen- sağda olan tama yakın ele geçirilmiş durumdadır. Alınlık simasında, yalnızca yarış arabasının tekerleği ile atların arka ayakları korunmuş durumdadır (Özyiğit, 2012b: 163). Şekil 86'da görülen parçanın Shear (1926) tarafından yapılan canlandırılması Şekil 87'de gösterilmiştir.

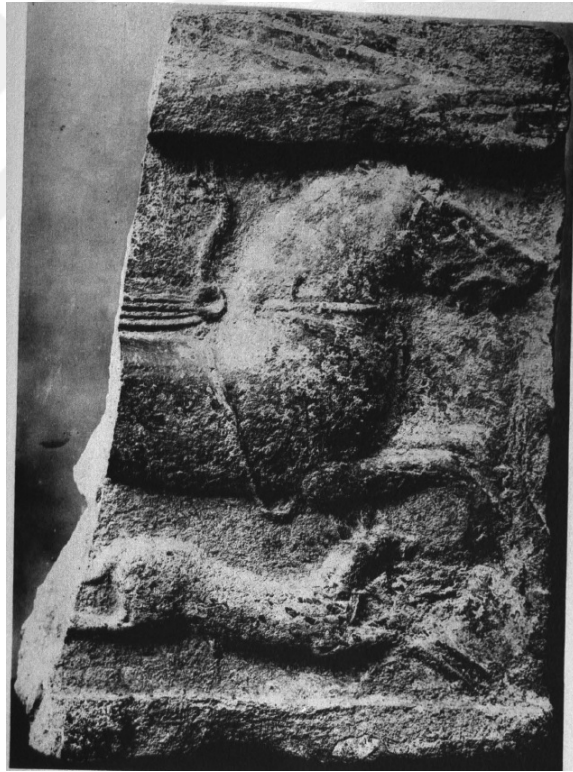

Şekil 86. İAM 5972 env. no.lu terracotta parçası (Özyiğit, 2012b: 199).

Şekil 87. İAM 5972 env. no.lu terracotta parçasının canlandırılması (Shear, 1926: PLATE IX).

Günümüzde kayıp olan ve yukarıda söz edilen İAM'daki köşe sima parçasına yakın olan diğer bir sima parçasında ise, parçanın sağ bölümünde araba yarısına ilişkin atların ön tarafları ile bir köpek betimi görülmüyordu. Her iki simanın yükseklikleri aynı olup 24 cm. idi. Özyiğit'e göre (2012b) bu iki parça birbirini tamamlıyor ve M.Ö. 6. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmeleri gerekiyordu. Atların genel yapısı ve koşum takımları Larisa'dakilerle benzer, kaybolan sima parçasındaki atlar da Phokaia terracottalarındaki atlarla tamamen aynıdır. Arka ayakları ve sağrı bölümü korunmuş, diğer bir at figürünün bulunduğu sima parçası da yine bu gruba ait olmalıdır (Şekil 88) (Özyiğit, 2012b: 163-164).

Şekil 88. Kayıp sima parçası (Shear, 1926: Fig. 11)

Sardes'teki en özenle işlenmiş mimari terracottalardan birine ait olduğu düşünülen, bir at başının ve yelesinin üst kısmının görüldüğü parça Şekil 89'da

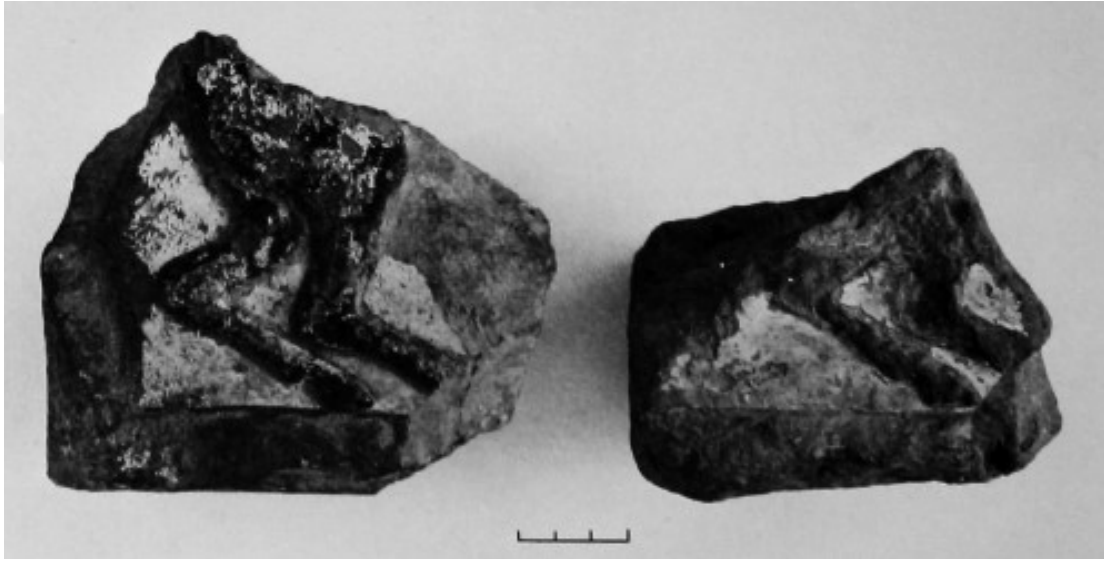
gösterilmiştir. Parça, hatalı pişirim sonucu zarar görmüş ve sonuç olarak gövdenin tamamı griye dönmüştür. At başının tek olması nedeniyle, bunun bir araba atı yerine binilen bir at olması gerektiği düşünülmüştür. Parçanın üst kenarı kırılmıştır; ancak, orijinalde beyaz olan arka plan ile kırılan üst kenar arasındaki bölümde bazı kırmızı boya izleri vardır. Neredeyse tamamı kaybolmuş renklere ek olarak, başın ve ekipmanların detayları keskin uçlu bir alet ile belirginleştirilip rötuşlanmıştır. Yele, dizginler ve yanakların kalıptaki ince çizgileri de netleştirilmiştir. Yelenin ön perçemi daha dikkatsizce işlenmiştir ki bu muhtemelen dekoratif bir püskül olabilir. Atın gözü, altıncı yüzyıl vazo ressamlığında yaygın olduğu gibi insan formunda yapılmıştır. (Ramage, 1978: 20).

Şekil 89. Atın başı, g: 6 cm., y: 6,7 cm., k: 3 cm., M.Ö. 550 öncesi (Ramage, 1978: Fig. 49).

Şekil 90'da görülen soldaki parçada, beyaz zemin üzerine siyah boyalı at, arka ayakları yerde olacak şekilde tasvir edilmiştir. Sağdaki parça ise, neredeyse kesin olarak

soldaki ile aynı kalıptan ve hatta olasılıkla aynı frizdendir. Bu kanı, bacakların boyutu ve her iki parçanın alt tarafındaki desenlerinin yakın benzerliğine dayanmaktadır, temel fark sağdaki atın siyah yerine kırmızı olmasıdır. Atlar farklı renklerde olsalar da, boyutları ve duruşları ile şu ana kadar aynı kalıptan çıkmış gibi görünmektedir (Ramage, 1978: 21).

Şekil 90. Şahlanan atın arka kısmı (solda), g: 13 cm., y: 17,3 cm., k: 9 cm.; atın arka ayakları (sağda), g: 10,5 cm., y: 8,5 cm., k: 8 cm., yaklaşık M.Ö. 550 (Ramage, 1978: Fig. 53).

Akropolis'te diğer buluntuların sunduğu ipuçlarından hareketle, Lydia ve Pers dönemlerine tarihlenip bir Artemis tapınağına ait olduğu düşünülen, oluklu yanal simanın sağ alt köşesi olduğu görülen, kırık, sol ve üst kısımları eksik terracotta parçanın ön yüzü ele geçmiştir. Ön tarafı beyaz boyalı yüzey üzeri silmeli (duvar, tavan, pencere kenarı, kemer vb. yerlerde yapılan, düz veya yuvarlak şekillerden meydana gelen kabartma kenar (Silme, t.y.)) ve figür bezemelidir (Greenewalt Jr, 2010d).

Şaha kalkmış atın şekilli arka ayakları ve korunagelen kısmıyla kuyruk, sola dönüktür. Daha çok kanatlı bir pegasosa benzeyen atın vücudunun üst kısmı ve ön kısmı

eksiktir. Arka ayakları yere basılı, sol bacak beyaz boyalı ve anatomik detaylar siyahla belirtilmiş olmasına rağmen sağ bacak ve kuyruk tümüyle siyah renklidir. Atın altında, stilize siyah boyalı *komast* (özellikle antik Yunan sanatında betimlendiği gibi, sarhoş eğlence düşkünü (Komast, t.y.)), sola doğru sol bacağı yukarda ve sağ bacak yere basılı, yüzü sağa dönük şekilde dans etmektedir. Alt bordürde siyah zikzaklar aşağıdan ve yukarıdan dar siyah bir şeritle çerçevelenmiş ve alt tarafta siyah boyalı baklava motiflerinin bulunduğu boyanmamış beyaz bir panel görülmektedir. Döşemenin iç yüzeyi kırmızı ve siyah damarlı boyanmıştır (Şekil 91) (Greenewalt Jr, 2010d).

Şekil 91. Kanatlı at ve komast figürlü terracotta sima parçası, g: 24 cm., y: 13 cm., u: 14,8 cm. k: 2,8 cm.; M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısı (Greenewalt Jr, 2010d).

Başkenti Sardes olan Lydia Devletinin en güçlü yıllarını yaşadığı M.Ö. 700-546 yılları, aynı zamanda Phokaia'nın en güçlü olduğu zamanlardır. İonia ve Lydia, Ege kıyılarına mal taşınan, yük hayvanlarının ve arabaların kullanıldığı bir karayolu ağıyla birbirine bağlanmıştı ve İonia'nın en önemli kentlerinden Phokaia sahip olduğu coğrafik

avantajları sayesinde hem denizde hem de karayolu ticaretinde Lydia için önemli bir merkezdi. Lydialılar ile Phokaialıların ilişkilerine kanıt olarak; ilk madeni paranın basımını gerçekleştiren Lydialıların ardından Phokaia'nın sikke kullanımına başlamış olması; Phokaia surlarının biçim olarak Sardes surlarını anımsatması; Lydialıların adeta simgesi olan, parfüm şişesi amaçlı olarak kullanılan lydion kabının yoğun olarak bulunduğu Sardes dışında, aralarında Phokakia'nın da olduğu bir çok merkezde ele geçirilmesi; ancak, özellikle Akdeniz'in batısında bulunan lydionların Lydia taklidi üretimler olması ve bu bölgelerde kolonileri olan Phokaia aracılığıyla taşındığına işaret etmesi; Lydialıların Phrygialıların Kybele kültünü benimsemesinin ardından aynı kültürün Phokaia'da yer bulması; Phokaia'da bulunan mimari terracottaların, daha erken döneme tarihlenen Lydia mimari terracottalarından etkilenmiş olması gösterilebilir (Arıcı, 2021: 353-363).

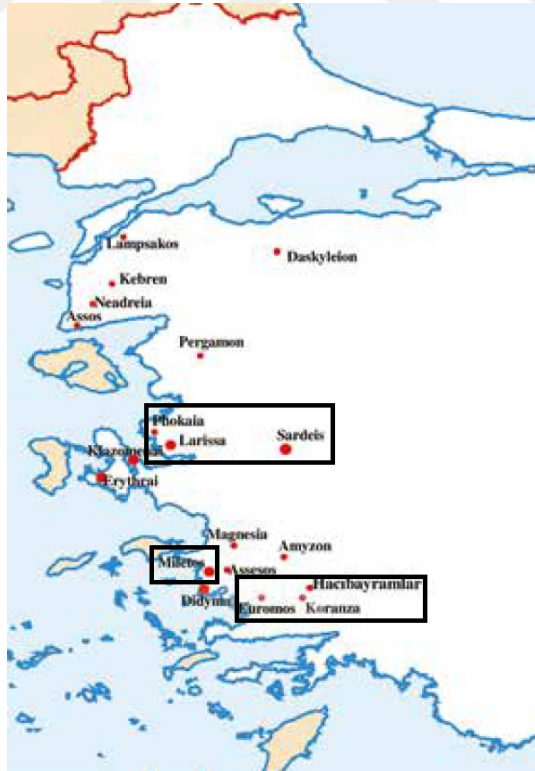
3.6. Diğer Antik Kentlerde Bulunan At Figürlü Mimari Terracottalar

Daha önceki bölümlerde verilen Larisa, Phokaia ve Sardes buluntularına ek olarak Güneybatı Anadolu (antik dönemde Karia Bölgesi) topraklarında yer alan Miletos, Euromos, Koranza ve Hacıbayramlar antik kentlerinde de bazı at figürlü mimari terracotta parçalarına ulaşılmıştır.

Batı Anadolu'da, mimari terracotta levha üretimi ve dağılımı konusunda iç kesimlerle ticari ve iletişim ağı sağlayan Maiandros (Büyük Menderes) ve Hermos (Gediz) gibi nehirler, aynı zamanda sanatsal açıdan da bölgeler arasındaki bağın güçlenmesine katkı sağlıyordu. Farklı bölgelerde üretildiği düşünülen terracotta mimari levhalar arasında gözlemlenen ölçü ve kalıp benzerlikleri, bu üretimleri yapan atölyelerin birçoğunun gezici atölye niteliği taşıdığını göstermektedir. Söz konusu atölyelerin merkezlerinin ana kentlerde olması gerektiği mantıklı olsa da, ekonomik şartlar gereği atölyelerin ana kentlerde üstleneceği işlerin sürekli olarak devam edemeyeceği bir gerçektir. M.Ö. 6. yüzyılın ortasından önce daha bölgesel çalışan atölyelerin, Perslerin gelişinden sonra ekonomik şartların zorlamasına rağmen M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaşan bir iş trafiği ile karşı karşıya kaldıkları

anlaşılmaktadır. Bu süreçte, özellikle İonia ve Karia bölgelerinde M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yeni bir mimari yapılaşmaya gidildiği ve o tarihten önce inşa edilen yapıların tadilata alındıkları anlaşılmaktadır. Bu iş yoğunluğu içerisinde Lydia, İonia ve Karia arasında iletişim olduğunu gösteren izler mevcuttur. İç bölgelere doğru çalışmak üzere giden gezici atölyelerin yanı sıra, bölgesel atölyelerin de varlığı bulunmaktadır. Buluntular arasındaki stil ve üretim kalitesi farklılıkları, bu durumu daha iyi ortaya koymaktadır. Lydia'nın kendi üretim atölyeleri olsa da, yukarıda söz edilen gezici atölyelerin de bu bölgede çalışmış olmaları yüksek olasılıklıdır. Bu gezici atölyelerde ustalar yalnızca aynı işe odaklanmamışlar, işverenin şart koştuğu istekler için, atölyeler bildikleri şablonun dışına çıkmışlardır (Ateşlier, 2010: 227-228).

Miletos, Euromos, Koranza ve Hacıbayramlar antik kentlerinin konumları Şekil 92'de gösterilmiştir.

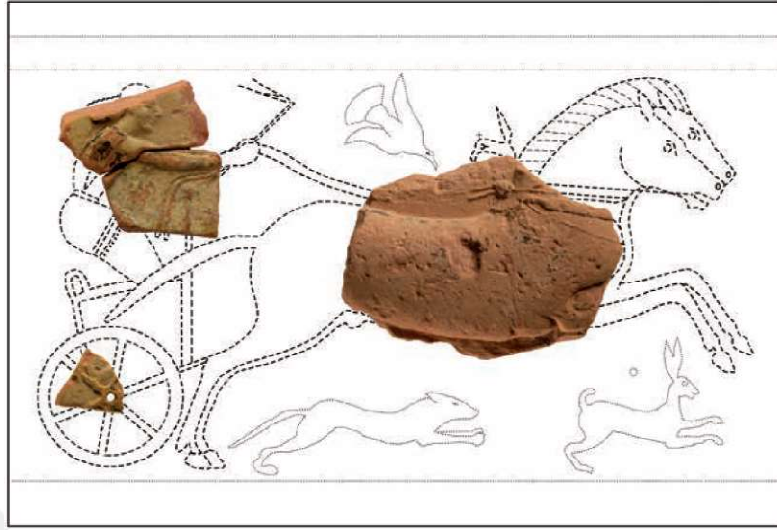

Şekil 92. Miletos, Euromos, Koranza ve Hacıbayramlar antik kentlerinin konumları, Akkurnaz (2019c: 145)'dan detay.

En eski yerleşim izlerinin Geç Kalkolitik Döneme (M.Ö. 4. Binyıl) kadar uzandığı, Klasik Çağ'ın en önemli antik kentlerinden biri olan Miletos (Milet), günümüzde Aydın İli Söke İlçesi sınırları içerisinde, Batı Anadolu'da Menderes Vadisi'nin Ege Denizi'ne açıldığı yerde bulunmaktadır ve bu konumu ile antik dönemde Akdeniz dünyasının merkezi durumundadır (Milet, 2023).

Milet yakınlarındaki Zeytintepe'de bulunan Aphrodite kutsal alanında, 1991 ve 2007 yılları arasında bulunan dört terracotta parçadan bir savaş arabası tasviri yeniden yapılandırılabilir durumdadır. Görünüşe göre aynı kabartma levhadan kaynaklanan bu kil ürünler, bu konuda özellikle Larisa'dan bilinen kaplama levhası türündeki mimari terracottalar grubuna aittir. M.Ö. 6. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlendirilen ve üretim merkezlerini kesin şekilde kanıtlamak henüz mümkün olmasa da, "Lydia tipi" kaplama levhaları olarak tanımlanmaları daha doğru olacaktır. Tek başına bir buluntu olduğundan ve alanda mimari bir bağlam olduğuna dair herhangi bir gösterge bulunmadığından, parçanın kullanımı açısından tanrıça Aphrodite'e sunulan eşsiz bir adak olduğu öne sürülmektedir (Zimmermann, 2017: 178). Diğer yandan, Miletos buluntusu dört terracotta parçanın Sardes ve Larisa buluntularına benzerliği de (Zimmermann, 2017: 172) dikkat çekicidir.

Levha genişliğinin olasılıkla 60-65 cm. civarında olduğu düşünülürken, Larisa'da olduğu gibi, dengeli bir boyut oranından (2: 3) hareketle yükseklik yaklaşık 40-44 cm.dir (Zimmermann, 2017: 174). Parçaların rekonstrüksiyon çizimi Şekil 93'te görülmektedir.

Şekil 93. Kaplama levhası, rekonstrüksiyon çizimi, Milet - Zeytintepe (Zimmermann, 2017: 173).

Günümüzde Muğla İli Milas İlçesi Selimiye Mahallesi sınırları içinde yer alan ve doğusunda kalan Kızılbayır dağının eteklerine yayılan Euromos antik kenti, Milas'a yaklaşık 12 km. mesafededir. M.Ö. 5. yüzyılda Attika-Delos deniz birliğinin bir üyesi olan kentte yapılan kazılar, kentin Geç Geometrik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar kesintisiz bir biçimde yerleşime sahne olduğunu göstermektedir (Euromos Antik Şehri, t.y.).

Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu yönetiminde 1969-1975 yılları arasında yapılan kazılarda, Arkaik Dönem'e ait büyük bir mimari terracotta deposu ortaya çıkarılmıştır. Bunlar arasında kanatlı atların çektiği arabalarda bir tanrılar alayı sahnesi dikkat çeker. Detaylı bir şekilde tasvir edilen kanatlı atların boyunduruk takımları, boyunlarının neredeyse tamamını kapatmakta, atın ensesinden geçirilip boynuna tutturulduğu anlaşılan dikey at nalı şeklindeki boyunduruklar üzerinde geriye doğru bakan, açık ağzından çatal dili görünen yılan veya griffon protomları yer almaktadır. Atın koşum takımından çıkan dizgin ipi boyunduruk üzerindeki yılan veya griffon protomunun hemen altındaki bir halkadan geçerek sürücüye ulaşmaktadır (Şekil 94) (Ateşlier, 2006: 59 ve 67).

Şekil 94. Tanrılar tören alayı frizinde pegasosun boyunduruk ve kanat ucu detayı, Euromos (Ateşlier, 2006: 75).

Araba çeken atların kanatları, ön bacakların hemen üzerinde, göğüsten başlayıp yatay dilimler halinde yukarıya doğru kademe kademe yükselerek, atın sırt bölümü üzerinde öne doğru sert bir kavis yapmakta ve boyunduruk üzerindeki yılan veya griffon protomuna yaklaşarak son bulmaktadır. Kanat uçları alt kısma oranla daha derin işlenmiş olup yuvarlatılmıştır (Şekil 95) (Ateşlier, 2006: 67).

Şekil 95. Tanrılar tören alayı frizinde pegasosun gövde ve kanat detayı, Euromos (Ateşlier, 2006: 75).

1969-1975 yılları arasında Euromos kazılarını yöneten Serdaroğlu, mimari süsleme ve kaplama elemanları açısından Larisa ve Phokaia'da olduğu gibi Euromos-Hacıbayramlar ilişkisinde bir gezgin atölye fikrini destekler. Arkaik Dönem'de Euromos'tan doğuya, belki de İbecik (Burdur İli sınırlarında yer alan bir köy) ve çevresine, kuzeyde Sardes'e kadar uzanan bir bölgede belli bir stilde ve bu stili çalışan atölyelerin varlığına dikkat çeker (Serdaroğlu, 1972: 84).

Günümüzde Muğla İli Yatağan İlçesi Turgut Kasabası sınırları içinde yer alan antik Koranza yerleşimi, Stratonikeia antik kentine bağlı Lagina Kutsal Alanı'nın yaklaşık 800 m. kuzeybatısında yer almaktadır (Akkurnaz, 2015: 45). Bölgede yapı çatısına ait buluntulardan, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi 3/29/75 env. no.lu plaka (Şekil 96 ve Şekil 97) ile 4/29/75 En:4 env. no.lu plaka (Şekil 98); şaha kalkmış atın üzerinde çıplak bir erkek ve onun karşısında dini bir ritüeli gerçekleştirmiş gibi dans eden diğer bir çıplak erkek figüründen oluşmakta, ortada çörtenin yukarısında sanki plaka üzerinde anlatılan dini şöleni seyrediyormuşçasına bir tanrıça başı yer almaktadır. Söz edilen ilk plakanın yüksekliği 32 cm., genişliği 60 cm., profil üst kalınlığı 4 cm. ve profil alt kalınlığı 3,5 cm.dir. Farklı bir kalıpla üretildiği anlaşılan diğer plakanın ölçülerinin tam olarak belirlenmesi mümkün olmamakla birlikte, ilk plakanın detay ölçülerine olan benzerlikten dolayı hemen hemen aynı ölçüde olduğu düşünülmektedir. Parçaların Geç Arkaik Dönemde, M.Ö. 510 civarında üretildiği tespit edilmiştir (Akkurnaz, 2015: 47, 48 ve 60).

Şekil 96. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi 3/29/75 env. no.lu ritüel sahneli yanal sima plakası (Akkurnaz, 2015: 64).

Şekil 97. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi 3/29/75 env. no.lu, ritüel sahneli yanal sima plakası arkadan görünüm (Akkurnaz, 2015: 65).

Şekil 98. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi 4/29/75 En:4 env. no.lu, ritüel sahneli yanıl sima plakası (Akkurnaz, 2015: 64).

Koranza buluntuları arasında Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi 1/29/75 Env.No:1 yazan, at arabası sahnesi işlenmiş bir plakaya ait olduğu anlaşılan friz parçasının üzerinde, beş ispitli bir at arabası tekerleği ve tekerlek gerisindeki araba kasası bulunmaktadır. Parçanın korunmuş yüksekliği 13,5 cm., genişliği 19,5 cm. ve ortalama profil kalınlığı 2,5 cm.dir. Tarihlendirmesi önceki iki sima ile aynıdır (Şekil 99) (Akkurnaz, 2015: 55).

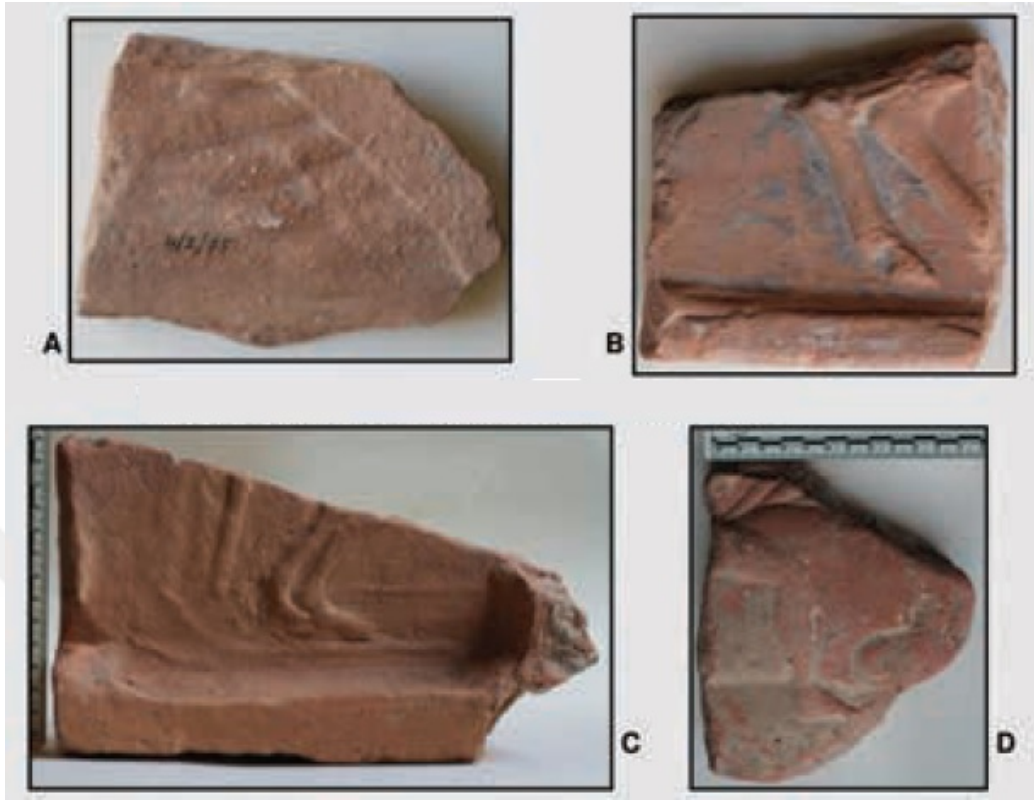

Şekil 99. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi 1/29/75 Env.No:1, araba betimli friz parçası (Akkurnaz, 2015: 69).

Akkurnaz (2019a: 331) Koranza buluntusu olan, at üzerinde tasvir edilen çıplak erkeğin Larisa mimarlık terracottalarında da görüldüğünü belirtirken; bir başka çalışmasında (Akkurnaz, 2015: 48), karşılıklı şaha kalkmış at üzerinde giyimli figürlerin yer aldığı bir sahnenin görüldüğü Larisa buluntusunu vurgular. Koranza mimarlık terracottalarının, komşu yerleşim Hacıbayramlar buluntuları ile paralellikler taşıdığı, diğer buluntu merkezleri olan Euromos ve Miletos örnekleriyle stil birlikteliği ve atölye ilişkisi içinde olduğu da görülmektedir (Akkurnaz, 2015: 60).

Antik dönemdeki ismi bilinmediği için günümüzde “Hacıbayramlar Höyüğü” olarak adlandırılan yer, Muğla İli Yatağan İlçesi Hacıbayramlar Mahallesinde yer almaktadır. Antik çağda Stratonikeia Territoriumu’nda, Lagina Hekate kutsal alanının yaklaşık 5 km. kuzeydoğusunda yer alan Hacıbayramlar, Arkaik Dönem buluntuları sunan önemli bir merkezdir (Akkurnaz, 2019b: 13-14).

Söz edilen merkezde bulunmuş, M.Ö. 510 civarına tarihlenen dört adet terracotta parça üzerinde at veya kanatlı at ve insan gibi figürler barındırmaktadır. Şekil 100’de gösterilen bu terracotta parçalardan ilkinde (A), sağa yönelmiş kanatlı ata veya kanatlı kentaurosa ait kanat detayları görülmektedir. (B)’de sağa yönelmiş ve şaha kalkmış bir atın veya kentaurosun bükülmüş arka bacakları yer almaktadır. (C)’de sağa yönelmiş atın veya kentaurosun arka bacakları ve zemine basan toynakları ile kuyruğu görülmektedir. (D) ise, ata binmiş bir figürün işlendiği mimari terracotta parçasıdır ve parça üzerinde bir hayvanın gövdesi ve omuz üzerinde kıvrımlı yelesi ile hayvana binmiş figürün sağ bacağı yer almaktadır (Akkurnaz, 2019b: 23).

Şekil 100. Hacibayramlar'da bulunmuş dört mimari terracotta parçası (Akkurnaz, 2019b: 23).

Akkurnaz (2019b: 29), Hacibayramlar Arkaik Dönem çatılarını incelediği çalışmada, eserlerin bölge genelinde iş yapan kalıp ve boyama sanatçıların eserleri olduğu sonucuna varmış; belki de, Hacibayramlar'a sık aralıklarla gelerek çalıştıklarını, mevsimsel zorunluluklar dışında hava şartları izin verdiği süre içinde aralıksız çalışarak bir yapıdan diğerine geçtiklerini belirtmektedir. Ateşlier (2009: 152, 156 ve 157), Miletos ile Euromos arasında saptadıkları mimari terracotta eserlerin yakınlığının, Hacibayramlar malzemesi ile de geçerli olduğunu, M.Ö. 6 yüzyılın ortalarında Miletos'dan Karia bölgesine gelen gezici bir atölyenin ürünü olduklarını belirtmektedir.

SONUÇ

Paleolitik Çağ'da insanlar tarafından besin kaynağı olarak kullanılan atların, evcilleştirilmelerinden sonra insan kültüründe köklü ve hızlı değişimler yaşanmıştır. Zamanla statü ve zenginlik simgesi olan atların ulaşım aracı olarak kullanılmalarıyla, uzun mesafeli yolculuklar kolaylaşmış; atlar binicilikte, yük taşımakta ve at arabalarını çekmekte yaygın olarak kullanılmışlardır. Estetik formu da sanatçılara ilham kaynağı olan atlar, mitolojik hikayelere ve sanat eserlerine konu olmuştur. Tarihte, farklı coğrafyalardaki toplumların sanatlarında at imgesi görülmüş; ancak, ilk defa Antik Yunan sanatında at figürleri anatomik bir doğruluk ve sanatsal bir ifade ile betimlenmiştir.

Kısıtlı doğal kaynaklara sahip Yunanistan'da, nüfus fazlalığından ötürü göçe zorlanan halk, Batı Anadolu sahilleri boyunca kurulmuş olan ticari kolonilere yerleşmiş; tüccarların ardından çeşitli meslek gruplarına ait insanlar da buralara gelerek zamanla yerli halklarla karışmışlardır. İonların ticaret ilişkileri ile deniz ötesi kültürlerden taşıdığı bilgi birikimleri, eski Anadolu kavimlerinin bilgi birikimleri ile birleşerek Anadolu İon kültürünü doğurmuştur. Bir çok sayısal, sosyal bilim dalı ile sanat dalının temellerinin atılması bu kültürle olmuştur. Arkaik Dönemde İon topraklarında, din ya da devlet adamlarının etkisi altında olsa da sanatçılar sipariş üzerine çalışarak, hayatlarını sürdürebilmişler ve toplumlarında saygı görmüşlerdir.

İnsanın üreterek biçim verebildiği ilk yapı malzemesi olan kerpice kıyasla yangına, suya ve diğer olumsuz etkenlere karşı daha dayanıklı olan terracotta mimari malzemeler; yapı yüzeylerinde kaplama malzemesi olarak, özellikle Arkaik Dönemde yoğun biçimde kullanılmışlardır. Terracotta kaplamaların esas amacı, yapının üst kısmında yer alan ahşap malzemenin korunması olsa da aynı zamanda dış cepheleri süslemişler; canlı renklerle dekorlanarak, üzerlerine çeşitli bezemeler veya figüratif sahneler işlenmiştir. Daha dayanıklı bir malzeme olan taşın, yapıların inşasında yaygınlaşmasıyla popülerliklerini kaybetmeler de başta kiremit şeklinde olmak üzere mimari terracottaların kullanımı günümüzde hala devam etmektedir.

Arkaik Dönemde üretilmiş mimari terracottaların üretim süreçlerini oluşturan kalıplama, bezeme ve fırınlanma aşamalarının her biri için ayrı bilgi birikimi ve tecrübe gerekirken, yapıların çatılarının kurulması ve mimari terracottaların montajı daha farklı bir uzmanlık alanı ve tecrübe gerektirmektedir. Bu nedenle olasılıkla, mimari terracottaları üreten sanatçı-ustalarla, bunların yapı üzerinde montaj işlemlerini gerçekleştiren ustalar farklı çalışan gruplarıdır.

Antik Dönem'de Batı Anadolu'daki at sayısının zenginliği ve onlara verilen değer, Arkaik Dönem Batı Anadolu mimari terracottaları üzerinde at figürünün popüler olmasını etkilemiş olmalıdır. Bu dönemde, atlı avcılar tasvirli av sahneleri ve araba yarışı sahneleri simalar ve frizler üzerine işlenmiş, anıtsal yapıların süslenmesi için kullanılmışlardır. Farklı kentlerde ele geçen mimari terracottalar üzerinde bazı figürlerin benzerliği dikkat çekmektedir.

Batı Anadolu'da, bereketli ovaları olan Maiandros (Büyük Menderes) ve Hermos (Gediz) gibi nehirler liman kentlerinin iç kesimlerle olan ticari bağımlı sağlıyor; bu bağ, aynı zamanda kültür ve sanat bağlarını da güçlendiriyordu. Lydia, İonia ve Karia bölgeleri arasında bu anlamda bir iletişim olduğunu gösteren izler mevcuttur. Farklı bölgelerde ele geçen mimari terracotta levha buluntuları arasında gözlemlenen ölçü ve kalıp benzerlikleri, üretimleri yapan atölyelerin bir çoğunun gezici atölye olduğunu göstermektedir.

Bereketli Batı Anadolu topraklarında binlerce yıldır birçok topluluk yaşamış ve birbirleriyle ticari ve kültürel alışverişlerde bulunmuşlardır. Bu ilişkilerin doğal sonucu olarak, tıpkı günümüzde olduğu gibi sanatçı ve ustalar, devletler ve şehirler arasında dolaşarak sanatsal becerilerini sergilemişler, birbirlerinden etkilenmişlerdi. Gezici atölyeler anıtsal yapıların süslenmesinde ve inşasında görev veya iş almışlardı. Kuşkusuz, yeni kazı alanları veya mevcut kazılardaki yeni buluntular, insanlık tarihinin bu uyanış dönemine dair yeni veriler sunacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

AKURGAL, Ekrem (2000). *Ege, Batı Uygarlığının Doğduğu Yer (Birinci Basım)*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.

AKURGAL, Ekrem (2003). *Anadolu Uygarlıkları (8.Baskı)*, İstanbul: Net Turistik Yayınlar A.Ş.

AKURGAL, Ekrem (2005). *Anadolu Kültür Tarihi (17. Basım)*, Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Yayınları.

BOARDMAN, John (2005). *Yunan Sanatı (Çev. Yasemin İlseven)*, İstanbul: Homer Kitabevi.

CÖMERT, Bedrettin (1999). *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara: Ayraç Yayınevi.

DEMİRALP, Didem (2015). *Antik Dönemde Felsefe ve Sanat (Birinci Basım)*, İstanbul: Kozmos Yayınları.

DOĞER, Ersin (1998). *İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen ya da Tarhaniyat Tarihi*, İzmir: Sergi Yayınevi.

ELIADE, Mircea (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt I Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına (Birinci Basım)*, (Çev. Ali Berktaş), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

ERAN, Yaprak (2019). *Arkaik Dönem Tapınakları Anıtsal Hellen Mimarlığına Giriş*, İstanbul: Ege Yayınları.

ERHAT, Azra (2012). *Mitoloji Sözlüğü (20. Basım)*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

FREEMAN, Charles (2003). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları (Birinci Baskı)*, (Çev. Suat Kemal Angı), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

FRIEDEL, Egon (1999). *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi (Birinci Baskı)*, (Çev. Necati Aça), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

GRAVES, Robert (2010). *Yunan Mitleri (2. Baskı)* (Çev. Uğur Akpur), İstanbul: Say Yayınları.

HALL, Jonathan M. (2014). *A History of the Archaic Greek World, ca. 1200-479 BCE (Second Edition)*, UK: John Wiley & Sons.

HARRIS, Cyril M. (2006). *Dictionary of Architecture and Construction (Fourth Edition)*, USA: McGraw-Hill Companies, Inc.

İPLİKÇİOĞLU, Bülent (2007). *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

İZMİR ARKEOLOJİ MÜZESİ SERAMİK KATALOĞU, Hazırlayan: Dr. Turhan Özkan (1999). İzmir: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

KALOF, Linda (2007). *Looking at Animals in Human History*, UK: Reaktion Books.

KUBAN, Doğan (2002). *Mimarlık Kavramları Tarihsel Perspektif İçinde Mimarlığın Kuramsal Sözlüğüne Giriş (6. Baskı)*, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

MANSEL, Arif Müfit (1999). *Ege ve Yunan Tarihi (7. Baskı)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

MASIERO, Roberto (2006). *Mimaride Estetik* (Çev. Fırat Genç), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

RAMAGE, Andrew (1978). *Lydian Houses and Architectural Terracottas (Vol. 5)*. Harvard University Press.

SCHWERTHEIM, Elmar (2009). *Antikçağda Anadolu* (Çev. Nuran Batu), İstanbul: Kitap Yayınevi.

SEVİN, Veli (2003). *Anadolu Arkeolojisi (Üçüncü Basım)*, İstanbul: Der Yayınevi.

STRABON (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV) (Dördüncü Baskı)*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

ŞAHİN, Mustafa (2002). *Anadolulu Bir Mimar Hermogenes*, İstanbul: EgeYayınları.

TEKÇAM, Tamay (2011). *Arkeoloji Sözlüğü (2. Basım)*, İstanbul: Alfa Yayınları.

TEKİN, Oğuz (2007). *Eski Anadolu ve Trakya: Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar (MÖ 12.-MS 4. Yüzyıllar Arası)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

TURANİ, Adnan (2010). *Dünya Sanat Tarihi (Genişletilmiş On Dördüncü Basım)*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

VITRUVIUS (2016). *Mimarlık Üzerine Vitruvius (Çev. Çiğdem Dürüşken)*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

YILDIRIM, Recep (2011). *Eskiçağ Tarih ve Uygarlıkları (4. Baskı)*, İzmir: Yıldız Yayınları.

YOLERİ, Halil (2008). *Pişmiş Kil ile İletişim*, İzmir: Tibyan Yayıncılık.

ZELLER, Eduard (2008). *Grek Felsefesi Tarihi (2. Baskı) (Çev. Ahmet Aydoğan)*, İstanbul: Say Yayınları.

Dergiler ve Makaleler:

ADRIENNE, Mayor (2023). "Talos, Pandora, and the Trojan Horse as Products of Technology in Ancient Literature and Art", *e-Phaistos* [Online], XI-1 | 2023, Online since 25 April 2023, connection on 26 April 2023. URL: <http://journals.openedition.org/ephaistos/10885>, pp. 1-14.

AKURGAL, Ekrem (1956). "Foça Kazıları ve KYME Sondajları", *Anadolu (Anatolia)*, Sayı: 1, ss. 32-42.

AKKURNAZ, Sedat (2015). “Koranza Mimari Terrakotaları”, *Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları* (Ed. Bilal Söğüt), İstanbul: Ege Yayınları, ss. 45-70.

AKKURNAZ, Sedat (2019a). “Archaic Terracotta Simas from Caria”, *KARIA ARKHAIA: La Carie, des origines à la période pré-hékatomnide, 14-16 novembre 2013-Istanbul*, (Eds. Olivier HENRY & Koray KONUK), pp. 327-356.

AKKURNAZ, Sedat (2019b). “Hacıbayramlar Arkaik Dönem Çatıları”, *Mimari, Heykel ve Küçük Buluntu Araştırmaları* (Ed. Bilal Söğüt), İstanbul: Ege Yayınları, ss. 13-32.

AKKURNAZ, Sedat (2019c). “NY Carlsberg Glyptotek Müzesi’nde Korunan Düver Buluntusu Pişmiş Toprak Antefiksler”, *TUBA-AR*, Sayı: 25, ss. 139-160.

ALANYALI, Hüseyin Sabri (2003). “Antik Mimaride Terrakotta Kullanımı”, III. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ss. 332-338.

APAYDIN BAŞA, Banu (2010). “Kır Tipi Konutlarda Pişmiş Toprak Malzemenin Kullanımı”, IV. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ss. 63-78.

ARICI, Sabri (2021). “Arkaik Dönem’de Phokaia’nın Lydia ile İlişkileri Üzerine Tespitler”, *Arkhaia Anatolika Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, ss. 353-368.

ARICI, Sabri (2022). “Arkaik Çağ’da Phokaia Ekonomisi”, *OANNES-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), ss. 77-98.

ARMUTAK, Altan (2002). “Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi I. Memeli Hayvanlar”, *İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 28 (2), ss. 411-427.

ATALAY, Mustafa Cevat; DOLMACI, Mustafa (2012). “Arkaik Dönem Heykellerinin Modern Sanatçılarda Etkileri ve Plastik Eserlerde Kullanımları”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1), ss. 909-919.

ATEŞLİER, Suat (2006). “Euromos Arkaik Mimari Terrakotaları Üzerine İlk Gözlemler”, *Arkeoloji Dergisi VIII* (2006/2), ss. 59-78.

- ATEŞLİER, Suat (2009). “Euromos Arkaik Mimari Terrakotaları”, *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, ss. 151-158.
- ATEŞLİER, Suat (2010). “Lydia Pişmiş Toprak Mimari Lehvaları - Lydian Architectural Terracottas”, *Lidyalılar ve Dünyaları - The Lydians and Their World* (Ed. Nicholas D. Cahill), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 225-232.
- BARAN, Abdülkadir (2013). “Arkaik Dönem İon Mimarisinde Friz Kullanımı”, *Iasos e il suo territorio, Atti del convegno internazionale per i cinquanta anni della Missione Archeologica Italiana (Istanbul, 26-28 Febbraio 2011)* (Ed. Marco Giuman, Daniela Baldoni, Berti Fede), Giorgio Bretschneider Editore, ss. 217-263.
- BAŞEĞMEZ, Arif Hikmet; BOYDAŞ, Okan (2021). “Modernizm Öncesi ve Modern Batı Resminde At Figürü”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7 (36), ss.180-189.
- BELEK, Kayrat (2015). “Eski Türklerde At ve At Kültürü (Dünden Bugüne Kırgız Kültürel Hayatı Örneği)”, *Gazi Türkiyat*, (Bahar 2015/16), ss. 111-128.
- CAHILL, Nicholas D. (2019). “Inside Out: Sardes in the Achaemenid and Lysimachean Periods”, *Spear-Won Land* (Ed. Andrea M. Berlin & Paul J. Kosmin), USA: The University of Wisconsin Press, ss. 11-36.
- CİVELEK, Aynur (2021). “Phokaia Sahil Yolu Kırmızı Astarlı Seramikleri”, *ARMA I*, ss. 41-65.
- DEMİR, Hatice (2019). “Meryem Kültü ve Ana Tanrıça Kültü Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Mitoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ss. 462-473.
- DEMİRALP, Didem (2011). “Toplumsal Değerlerin Sanatsal Oluşumlar Üzerindeki Etkisine İlkçağ’dan Bir Örnek: Eski Yunan Tasvir Sanatı”, *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt IV, Sayı 1, ss. 80-91.
- EREN, Kenan (2018). “Efsaneler ve Arkeolojik Kanıtlar Arasında Arkaik İonia Bölgesi”, *Arkeoloji, Tarih ve Epigrafi'nin Arasında: Prof. Dr. A. Vedat Çelgin'in 68.*

Doğum Günü Onuruna Makaleler (Ed. Murat ARSLAN ve Ferit BAZ), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ss. 335-347.

EROĞLU, Engin (2014). “Ege Göçleri ve M.Ö. I. Binde Anadolu”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, ss. 43-55.

GÖZLÜ, Ahmet (2017). “Batı Anadolu Polislerinin (Kent Devletlerinin) Jeopolitiği ve Oluşumu”, *Folklor/Edebiyat*, Cilt: 23, Sayı: 89, ss. 31-40.

GÜR, Barış (2012). “Minos, Miken ve Hititler Ekseninde Batı Anadolu’daki Muhtemel Sömürgecilik Faaliyetleri”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Cilt 5, Sayı 6, ss. 233-249.

IŞIK, Fahri (2008). “Pişmiş Toprak Mimari Levhaların Frig Kökenine Yeni Bir Kanıt”, *Muhibbe Darga Armağanı* (Ed. Taner Tarhan, Aksel Tibet, Erkan Konyar), Sadberk Hanım Müzesi Yayını, ss. 275-282.

IŞIK, Fahri (2009). “Anadolu-İon Uygarlığı ‘Kolonizasyon’ ve ‘Doğu Hellen’ Kavramlarına Eleştirel Bir Bakış”, *Anadolu*, (35), ss. 53-86.

İMAMOĞLU, Gülten; KOCA, Feyzullah (2018). “Eski Çağlarda Bazı Görsellerde Hayvanlarla Sportif Mücadelelerin Tasviri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 61, ss. 479-488.

KAHYA, Tarkan (2017). “Düver Mimari Terrakottalarının Dini Kontekst Bağlamında Olası Kullanımı Üzerine Düşünceler”, *Phaselis*, Vol.III, 81-118.

KARA, Erdal (2019). “Rönesans Sanatında At İmgesi ve Temsili”, *Journal of Awareness*, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 1-18.

KAYAN, İlhan; ÖNER, Ertuğ (2016). “Larisa Antik Kenti Çevresinin Coğrafi Özellikleri, Paleocoğrafik Evrimi ve Jeoarkeolojik Değerlendirmeler”, *Larisa Buruncuk Mimari Araştırmaları-Architectural Survey* (Ed. Turgut Saner), İstanbul: Ege Yayınları, ss. 7-26.

KLEIN, Nancy L. (2016a). “How Buildings Were Constructed”, *A Companion to Greek Architecture* (First Edition) (Ed. Margaret M. Miles), UK: John Wiley & Sons, pp. 105-118.

KLEIN, Nancy L. (2016b). “Internationalism” in Architecture: Olympia”, *A Companion to Greek Architecture* (First Edition) (Ed. Margaret M. Miles), UK: John Wiley & Sons, pp. 121-134.

NEILS, Jenifer (2016). “Color and Carving: Architectural Decoration in Mainland Greece”, *A Companion to Greek Architecture* (First Edition) (Ed. Margaret M. Miles), UK: John Wiley & Sons, pp. 164-177.

OKAN, Emre; FIRAT, Murat; BAYDAN, Cebrail (2018). “Foça Çanak Koyu Sualtı Araştırmaları: İlk Bulgular”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (45), 166-185.

ÖNCÜ, Ö. Emre (2018). “Pişmiş Toprak Yapı Elemanları”, *Larisa, Farklı Hayatlar Farklı Renkler* (Ed. Turgut Saner, Ilgın Külekçi, Ö. Emre Öncü), İstanbul: İTÜ Vakfı Yayınları, ss. 184-198.

ÖNCÜ, Ö. Emre; AKBAYTOGAN Tuğçe (2018). “Larisa Keramikleri”, *Larisa, Farklı Hayatlar Farklı Renkler* (Ed. Turgut Saner, Ilgın Külekçi, Ö. Emre Öncü), İstanbul: İTÜ Vakfı Yayınları, ss. 233-238.

ÖZEY, Ramazan (2001). “Adalar Denizi ve Batı Anadolu Bölgesi Hakkında”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 3, Cilt 1, ss. 27-36.

ÖZYİĞİT, Ömer (1991). “1989 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları”, XII. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, Ankara, ss. 127-153.

ÖZYİĞİT, Ömer (2003). “Phokaia’da Akurgal’ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları”, *Anadolu (Anatolia)*, Sayı: 25, ss. 97-107.

ÖZYİĞİT, Ömer (2007). “2005 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları”, 28. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara, ss. 341-354.

ÖZYİĞİT, Ömer (2012a). “Phokaia”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları* (Ed. Altan Çilingiroğlu, Zeynep Mercangöz, Gürcan Polat), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü & Sanat Tarihi Bölümü, ss. 293-312.

ÖZYİĞİT, Ömer (2012b). “Phokaia’nın Atları”, *Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal 100 Yaşında* (Ed. Orhan Bingöl), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi, (Anadolu – Ek Dizi III.1 – Anı - Armağan Dizini), ss. 155-202.

ÖZYİĞİT, Ömer (2022). “2019 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları”, *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları* (Ed. Dr. Adil Özme), Cilt 4, Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, ss. 7-16.

RIDGWAY, Brunilde S. (1966). “Notes on the Development of the Greek Frieze”, *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 35, No. 2, pp. 188-204.

SANER, Turgut (2016). “Larisa’nın (Buruncuk) Yeni Çehresi”, *Arkeoloji ve Sanat*, (153), ss. 81 - 88.

SERDAROĞLU, Ümit (1967). “Foça Kazılarında Bulunan Arkaik Devir Mimarlık Eserleri”, *VI. Türk Tarih Kongresi*, ss. 35-40.

SERDAROĞLU, Ümit (1972). “Hacıbayramlar Kazısı”, *Anatolia 16*, ss. 77-84.

SÖĞÜT, Bilal; YILMAZ, Banu (2012). “Stratonikeia’den Üç Terrakotta Mask”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, ss. 1-7.

ŞAHİN, Mustafa (2020). “Yunan Betim Sanatında Amazonomakhia ve Tomris Han”, I. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ss. 11-34.

TÜREDİ ÖZEN, Ayşegül; CANAY, Ayla (2001). “Antik Çağda Mimari Terrakottalar”, I. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ss. 62-68.

YEGÜL, Fikret K. (2020). “Sardes: Tarih, Mimarlık ve Şehircilik”, *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research*, 23, 135–158.

ZIMMERMANN, Konrad (2017). “Funde aus Milet XXVIII. Lydische Architekturterrakotten vom Zeytintepe”, *Archäologischer Anzeiger*, 1, S. 169–178.

Basılmamış Kaynaklar:

AKKURNAZ, Sedat (2013). *Hacıbayramlar Arkaik Dönem Mimari Terrakotaları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, dan. Doç. Dr. Suat Ateşlier, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Aydın.

KÜLEKÇİ, Ilgın (2021). *Larisa (Buruncuk) Antik Kentinin Yerleşim Yapısı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, dan. Prof. Dr. N. Turgut SANER, İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.

MATER, Gizem (2013). *Larisa (Buruncuk) Kazıları: Tarihçe, Bürokrasi ve Mimari Buluntulara İlişkin Bilgiler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, dan. Prof. Dr. N. Turgut SANER, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

ÖNCÜ, Ögül Emre (2013). *Aiolis Bölgesi Arkaik Dönem Mimarisinde Pişmiş Toprak Çatı Elemanları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, dan. Prof. Dr. İnci Delemen, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

İnternet Kaynakları:

Antik Çağ'da Mimari ve Mimari Düzenler (2016, 19 Aralık). https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/2070/mod_resource/content/2/DERS%208.pdf [12.12.2022].

Antropomorf (2018, 29 Nisan). <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-antropomorf-11752/> [14.05.2024].

CAHILL, Nicholas (2010). Sardeis Şehri. <https://sardesexpedition.org/tr/essays/latw-cahill-city-of-Sardes> adresinden alındı

- Euromos Antik Şehri (t.y.). <http://www.milas.gov.tr/euromos-antik-sehri> [14.05.2024].
- GREENEWALT JR, C. H. (2010a). “Atçılık”, <https://sardisexpedition.org/tr/essays/latw-greenewalt-horsemanship> [14.05.2024].
- GREENEWALT JR, C. H. (2010b). “Kanatlı Atlı Pişmiş Toprak Sima Parçası”, <https://sardesexpedition.org/tr/artifacts/latw-57> [14.05.2024].
- GREENEWALT JR, C. H. (2010c). “Mimari Pişmiş Toprak ve Çatı Kiremitlerinden Oluşan Rekonstrüksiyon Topluluğu”, <https://sardesexpedition.org/tr/artifacts/latw-60> [14.05.2024].
- GREENEWALT JR, C. H. (2010d). “Pişmiş Toprak Sima Parçası, Kanatlı At ve Komast Figürlü”, <https://Sardesexpedition.org/tr/artifacts/latw-59> [14.05.2024].
- Komast (t.y.). <https://www.seslisozluk.net/komast-nedir-ne-demek/> [14.05.2024].
- MAURIAC, Muriel (2011). “Lascaux: The History of the Discovery of An Outstanding Decorated Cave”, *Adoranten*, 5, https://www.rockartscandinavia.com/images/articles/lascaux_a11.pdf [15.12.2020].
- Milet (2023, 9 Haziran). <https://www.miletgrabung.uni-hamburg.de/tr/milet.html> [24.05.2024].
- Museo Arqueológico de Karditsa (2019, 16 Ocak). [https://es.wikipedia.org/wiki/Museo_Arqueol%C3%B3gico_de_Karditsa#/media/Archivo:Temple_of_Apollo_Metropolis_\(museum\).jpg](https://es.wikipedia.org/wiki/Museo_Arqueol%C3%B3gico_de_Karditsa#/media/Archivo:Temple_of_Apollo_Metropolis_(museum).jpg) [09.02.2024].
- POLAT, Yasemin (t.y.). “Ege Bölgesi”, *Türkiye Demir Çağı Araştırmaları Üzerine Değerlendirmeler*, http://www.tayproject.org/downloads/DC_GK_etal.pdf [27.12.2020].
- POWEL, Eric A. (2015, July/August). Taming the Horse. <https://archaeology.org/issues/july-august-2015/collection/horse-from-prey-to-domestication/> [16.05.2024].

Psykter (t.y.). https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1868-0606-7 [19.05.2024]

RHEEDER, Annalize. (2019, April 3). Architectural Terracottas from Akragas: Investigating Monumental Roofs from the Archaic and Classical Period. <https://hdl.handle.net/1887/70760> [09.02.2024].

Sardis (t.y.). <https://researchphotographs.princeton.edu/sardis/> [14.05.2024].

Sepya (t.y.). <https://sozluk.gov.tr/> [15.05.2024].

SHEAR, T. Leslie (1926). *Sardes Volume X: Terra-Cottas, Part I: Architectural Terra-Cottas*. https://omphale.arthistory.wisc.edu/pdf/Sardes_10.pdf [14.05.2024].

Silme (t.y.). <https://sozluk.gov.tr/> [15.05.2024].

Tarih Öncesi Çağlar (2020, 03 Mayıs). https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/152380/mod_resource/content/1/4.HAFTA%20ORTA%20%C3%87A%C4%9E%20ARKEOLOJ%C4%B0S%C4%B0.pdf [12.11.2023].

The Earliest Sculpture of a Horse (2013, 22 Ocak). <https://www.historyofinformation.com/detail.php?id=3462> [12.11.2023].

YALÇINKAYA, Işın (2009). “Paleolitik Çağ (Eski Taş Çağı / Yontma Taş Çağı)”, *Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi*, <https://www.kulturportali.gov.tr/mrepo/eKitap/eb-PaleolitikCag/index.html> [12.05.2024].

Zeus, Hera & The Horae (t.y.). <https://www.theoi.com/Gallery/K17.2.html> [19.05.2024].

ZINK, Stephan (2019, 26 Mart). “Polychromy, Architectural, Greek and Roman”, Oxford Classical Dictionary, <https://oxfordre.com/classics/display/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-8184> [15.02.2024].

ÖZGEÇMİŞ

Beril GÖKAKIN, 2004 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik ve Cam Bölümünden mezun oldu. Anaokulları ve İzmir Büyükşehir Belediyesi Meslek Edindirme ve Beceri Kurslarında seramik dersleri verdi. Birçok ulusal ve uluslararası sergiye katılan Gökakın, seramik dalında iki ödül aldı. 2009 yılından beri Uşak Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. 2016 yılında Uşak Üniversitesi Seramik Ana Sanat dalında yüksek lisansını tamamlamış, sanatta yeterlik eğitimine Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Ana Sanat Dalında halen devam etmektedir.